

**National Library
of Sweden**

Denna bok digitaliserades på Kungl. biblioteket år 2012

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1925:6
FINANSDEPARTEMENTET

TULL- OCH TRAKTATKOMMITTENS UTREDNINGAR OCH BETÄNKANDEN XXXIII

TRYCKERI- OCH PAPPERS- FÖRÄDLINGSINDUSTRI I SVERIGE

*UTREDNING, VERKSTÄLLD
PÅ UPPDRAG AV TULL-
OCH TRAKTATKOMMITTÉN*

AV

FOLKE HILGERDT

S T O C K H O L M

1 9 2 5

Statens offentliga utredningar 1925

Kronologisk förteckning

1. Utredning av vissa frågor rörande privatläroverken. Norstedt. 173 s. 2 pat.-tab. **E.**
2. Tull- och traktatkommitténs utredningar och betänkanden. 31. Den svenska tvättmedelsindustrin med särskild hänsyn till förhållandena före världskriget. Av Hj. Heimbürger. Marcus. 108 s. **Fi.**
3. Tull- och traktatkommitténs utredningar och betänkanden. 29. Den svenska skoindustrin med särskild hänsyn till förhållandena före världskriget. Av W. Smith. Tullberg. 104 s. **Fi.**
4. Tull- och traktatkommitténs utredningar och betänkanden. 30. Den svenska cementindustrin med särskild hänsyn till förhållandena före världskriget. Av O. Edström. Marcus. 48 s. **Fi.**
5. Tull- och traktatkommitténs utredningar och betänkanden. 32. Den svenska porslinsindustrin med särskild hänsyn till förhållandena före världskriget. Av E. W. Tillberg. Tullberg. 64 s. **Fi.**
6. Tull- och traktatkommitténs utredningar och betänkanden. 33. Tryckeri- och pappersförädlingsindustri i Sverige. Av F. Hilgerdt. Marcus. 125 s. **Fi.**

Anm. Om särskild tryckort ej anges, är tryckorten Stockholm. Bokstäverna med fetstil utgöra begynnelsebokstäverna till det departement, under vilket utredningen avgivits, t. ex. **E.** = ekklesiastikdepartementet, **Jo.** = jordbruksdepartementet. Enligt kungörelsen den 3 febr. 1922 ang. statens offentliga utredningars yttre anordning (nr 98) utgivas utredningarna i omslag med enhetlig färg för varje departement.

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1925:6
FINANSDEPARTEMENTET

TULL- OCH TRAKTATKOMMITTENS UTREDNINGAR OCH BETÄNKANDEN XXXIII

TRYCKERI- OCH PAPPERS- FÖRÄDLINGSINDUSTRI I SVERIGE

*UTREDNING, VERKSTÄLLD
PÅ UPPDRAG AV TULL-
OCH TRAKTATKOMMITTÉN*

AV

FOLKE HILGERDT

STOCKHOLM 1925

ISAAC MARCUS' BOKTRYCKERI-AKTIEBOLAG

TRYCKERE OCH PAPPER
FÖR ADNING
I SVETIG

TILL KONUNGEN

Tull- och traktatkommittén får härmed i underdånighet överlämna en på dess förutvarande tullavdelnings uppdrag av e. o. kammarskrivaren i k. tullverket Folke Hilgerdt verkställd utredning rörande tryckeri- och

pappersförädlingsindustrierna i Sverige. För arbetets innehåll samt däri uttalade uppfattningar är författaren ensam ansvarig.

Stockholm den 24 april 1924.

Underdånigst

ERIK RÖING

Karl Åmark.

FÖRORD

Av de till föreliggande arbete hörande tre monografierna har en ägnats åt tapetindustrin, som med hänsyn till tillverkningens bedrivande vid specialföretag är mera skarpt avgränsad gent emot övriga här berörda industrier. Inom de senare äro tillverkningskombinationer vanliga; av åtskilliga skäl har det emellertid varit nödvändigt att utskilja tryckeriindustrin till särskild behandling. Vissa tillverkningsgrenar — bl. a. takpapp- och vulkanfiber-industri — hava ej här upptagits till undersökning.

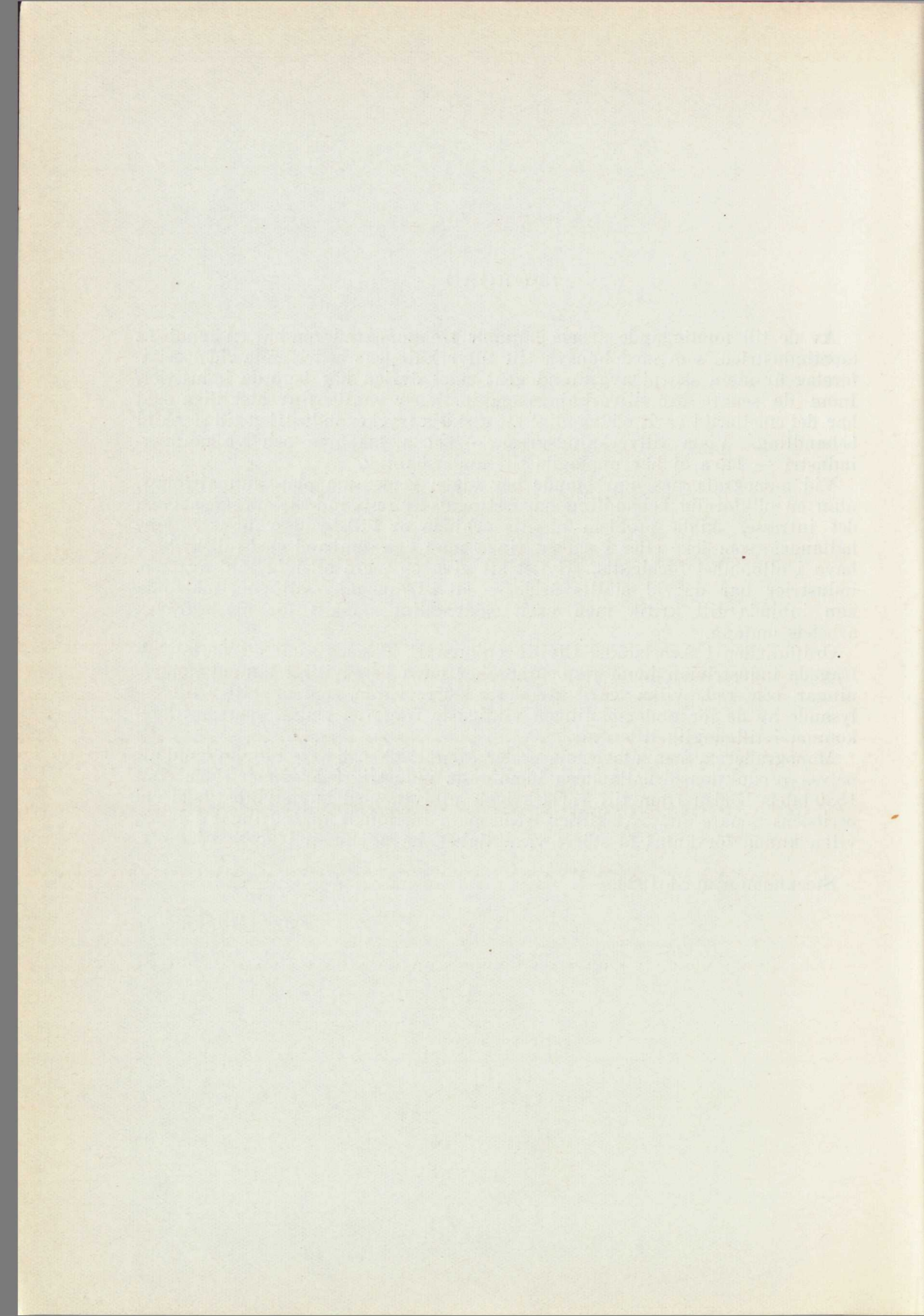
Vid monografiernas utarbetande har ingen gemensam plan kunnat följas, utan en olikformig behandling har betingats av resp. industriens egenart och det intresse, skilda problem ansetts erbjuda ur tullskyddssynpunkt. Förhållanden, som icke eller i endast ringa mån äga samband med tullskyddet, hava i allmänhet förbigåtts. Syftet att giva en mera allsidig bild av resp. industrier har därvid ställts åsido — ett tillvägagångssätt, som måhända kan inbjuda till kritik men varit nödvändigt särskilt för att begränsa arbetets omfång.

Ordföranden i Arbetsrådet Civilingenjören E. Bosæus samt ett flertal tillfrågade industrimän inom resp. branscher hava beredvilligt lämnat upplysningar och råd, vilka varit av desto större värde, som uppgifter till belysande av de för undersökningen viktigaste frågorna endast sparsamt förekomma i tillgänglig litteratur.

Monografierna, som utarbetats under åren 1922—23, avse i första hand att belysa produktionsförhållandena inom resp. industrigrenar under tiden från 1880-talets början fram till världskrigets utbrott, med huvudvikten lagd vid periodens senare år. Åtskilliga sedermera inträffade förändringar i läget, vilka kunna förväntas få större varaktighet, hava jämväl i korthet berörts.

Stockholm i april 1924.

Författaren.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

DEL I

TRYCKERIINDUSTRIEN

	Sid.
I. ORIENTERING	9
Översikt av tillverkningen s. 9. Ställning till förlagsrörelsen s. 11. Begränsning av undersökningen s. 12. Utrikeshandel med texttryck s. 13. Utrikeshandel med bildtryck s. 15.	
II. PRISHISTORISK OCH TEKNISK UTVECKLING	18
Allmänna synpunkter s. 18. Arbetslönernas stegring s. 19. De tekniska framstegen a) boktryck (högtryck) s. 19. b) plantryck och djuptryck s. 21. Pappersprisets fall s. 23. Förändring av produktionens storlek och beskaffenhet s. 24. Konkurrens mellan olika framställningsmetoder s. 25. Koncentration av driften a) boktryck (högtryck) s. 27. b) plantryck och djuptryck s. 28. Aktiebolaget Sveriges litografiska tryckerier s. 30.	
III. TILLVERKNINGSEKONOMI	32
Boktryck (högtryck) s. 32. Plantryck och djuptryck s. 33.	
IV. AVSÄTTNINGSFÖRHÅLLANDENA OCH DEN UTLÄNDSKA KONKURRENSEN ...	35
Allmänt s. 35. Texttryck a) leveranstid m. m. s. 35. b) teknik och språkområde s. 36. c) papperskostnad s. 38. d) arbetskostnad s. 39. e) kapitalkostnad s. 40. f) slutsatser med avseende å tullskyddet s. 40. Bildtryck s. 41.	
V. EKONOMISK STÄLLNING	43
VI. TULLHISTORIK	45
VII. GÄLLANDE TULL Å MASKINER OCH MATERIAL	48
Tull å maskiner m. m. s. 48. Papperstullens höjd och utnyttjande s. 48. Skillnad mellan papperspriser å världsmarknaden och å tullskyddade utlandsmarknader s. 52. Avgång och avfall av papper s. 53. Beräkning av fördyringen på grund av papperstullen s. 53.	
VIII. GÄLLANDE TULL Å FÄRDIGA TRYCKALSTER	55
Texttryck (merkantilt), utfört i boktryck s. 55. Plantryck och djuptryck s. 57.	
BILAGA (utdrag ur Boktryckarekammarens skrivelse till tull- och traktatkommittén den 17 oktober 1921)	60

DEL II

TAPETINDUSTRIEN

I. RÅVAROR OCH TEKNIK	65
Råvaror s. 65. Teknik s. 65.	
II. TILLVERKNINGENS OCH UTRIKESHANDELNS OMFATTNING OCH UTVECKLING	66
Tillverkning s. 66. In- och utförsel s. 69.	

III. TILLVERKNINGSEKONOMI.....	Sid. 71
Materialkostnader s. 71. Löner s. 72. Bränsle- och kraftkostnader s. 73. Övriga kostnader s. 73. Sammanfattning s. 73. Mönsterkostnad s. 74.	
IV. PRODUKTIONSFÖRHÅLLANDEN I ÖVRIGT.....	75
Mönster, moder och kvaliteter s. 75. Driftkoncentration s. 76. Kapitalställning och vinstutdelning s. 78. Jämförelse med utlandet s. 78. Svenska exportmöjligheter s. 81. Framtidsutsikter s. 82.	
V. TULLSKYDD	83
Historik s. 83. Tullskyddets innebörd s. 84. Tullskyddets effektivitet och utnyttjande s. 86.	

DEL III

PAPPERSFÖRÄDLINGSINDUSTRIEN

I. ORIENTERING.....	88
Översikt av tillverkningen s. 88. Översikt av utrikeshandeln s. 92.	
II. FÖRUTSÄTTNINGAR MED AVSEENDE Å RÅMATERIAL OCH FÖRÄDLINGSKOSTNADER	94
Råvaror och material s. 94. Förädlingskostnader s. 99.	
III. ÖVERSIKT AV ORGANISATIONS- SAMT AVSÄTTNINGS- OCH KONKURRENSFÖRHÅLLANDEN	100
Bokbinderiarbeten s. 100. Arbeten med litografiskt tryck s. 101. Övriga arbeten a) grövre arbeten s. 102. b) finare arbeten s. 102.	
IV. TULLHISTORIK	103
Bokbinderiarbeten s. 103. Påsar och kuvert s. 104. Kartongarbeten m. m. s. 104.	
V. NÄRMARE UPPGIFTER RÖRANDE TILLVERKNINGEN AV VIKTIGARE HITHÖRANDE PRODUKTER.....	107
A. BOKBINDERIARBETEN	107
Teknik s. 107. Tillverkningsstorlek och utrikeshandel s. 107. Tillverkningsekonomi s. 108. Tullskydd s. 109.	
B. KARTONGARBETEN	111
Material s. 111. Teknik s. 111. Tillverkningsstorlek och utrikeshandel s. 112. Produktionsförhållanden i övrigt s. 112. Tullskydd s. 113.	
C. KUVERT.....	113
Material s. 113. Teknik s. 114. Tillverkningsstorlek och utrikeshandel s. 114. Produktionsförhållanden i övrigt s. 115. Tullskydd s. 117.	
D. PÅSAR	117
Huvudtyper av påsar s. 117. Material s. 118. Teknik s. 118. Tillverkningsstorlek och utrikeshandel s. 119. Produktionsförhållanden i övrigt s. 119. Tullskydd s. 121.	
E. WELLPAPP.....	121
Material, teknik etc. s. 121. Tillverkningsstorlek och utrikeshandel s. 121. Produktionsförhållanden i övrigt s. 122. Tullskydd s. 122.	
F. SPELKORT	122
Material, teknik etc. s. 122. Tillverkningsstorlek och utrikeshandel s. 123. Produktionsförhållanden i övrigt s. 124. Tullskydd s. 124.	

DEL I

TRYCKERIINDUSTRIEN

I. ORIENTERING

De vid framställning av tryckalster och alster av grafisk konst använda förfarandena kunna indelas i tre huvudgrupper. Vid *högtrycksförfarandet* äro de bilder eller tecken, som skola avtryckas, framställda i relief. Hit höra träsnitt och klichéer samt framför allt det vanliga bok- och tidnings- eller typtrycket, som framställas medelst gjutna typer. Vid *flack- eller plantrycksförfarandet* är däremot bilden framställd som en ytbild å det material (den litografiska stenen, zinkplattan etc.), som förmedlat trycket, och reproduktionen bygger på den principen, att endast bildens ytor genom preparering med fet färg äro i stånd att från en färgvals upptaga den feta tryckfärgen och överföra denna till tryckpapperet, medan kringliggande ytor å tryckplattan genom fuktning med vatten förhindras att såväl upptaga som avlämna tryckfärg. Slutligen gäller om *djuptrycksförfarandet*, att bilden här framställs å tryckplattan med fördjupade linjer eller ytor och att fördjupningarna fyllas med tryckfärg, som vid tryckningen överföres på det i dem nedpressade papperet. Till denna sistnämnda grupp äro bl. a. att räkna kopparstick, ståltryck och etsningar.

Översikt
av tillverk-
ningen.

Vill man med ledning av industristatistikens uppgifter bedöma, huru stor andel av tillverkningen, som faller på de olika tillverkningsmetoderna, bör man observera, att statistikens uppgifter om bok- och accidenstryck samt tidningstryck avse allt tryck, som framställts enligt högtrycksförfarandet. Bilder framställda medelst träsnitt och klichéer tjänstgöra nämligen i regel som textillustrationer till typtryck, och tryckningen sker därvid i förening med texttrycket i samma tryckpress. Under industristatistikens rubrik stentryck torde förutom de egentliga litografiska tryckalstren, framställda medelst den litografiska stenen, även falla övrigt enligt plantrycksförfarandet framställt tryck. Ett undantag bildar dock ljustryck (ett fotomekaniskt plantrycksförfarande), som fr. o. m. 1913 redovisas tillsammans med klichéer och kemigrafiska arbeten; tillverkningen av ljustryck är dock relativt obetydlig. Under rubriken stål- och koppartryck falla slutligen tryckalster, som framställas enligt djuptrycksförfarandet. Ett sammandrag av uppgifter om tillverkningens värde meddelas här nedan. Siffrorna avse endast de i industristatistiken redovisade företagen, ej i hantverksstatistiken redovisade småföretag.

TILLVERKNING AV TRYCKALSTER I 1 000-TAL KRONOR

Årligen	Bok- och accidenstryck	Tidningstryck	Stentryck	Stål- och koppartryck
1881/85			1 707	
1886/90			2 090	
1891/95			1 961	
1896/1900	9 644		2 279	
1901/05	13 617		3 024	
1906/10	18 905		4 158	
1911/12	23 008		4 521	
1913	* 32 933		* 3 805	349
1914	17 764	19 082	3 917	544
1915	19 015	19 844	4 366	611
1916	23 609	22 937	5 143	905
1917	31 816	29 695	6 152	958
1918	48 066	46 178	8 236	1 013
1919	55 585	59 235	9 658	1 922
1920	68 004	67 212	12 007	2 183
1921	48 807	66 692	9 360	1 713
1922	41 715	57 717	7 849	1 762

Som synes är högtrycket eller *boktrycket*, vilket namn enligt vedertaget språkbruk i det följande skall användas som en gemensam beteckning för bok-, accidens- och tidningstryck, ojämförligt mera betydande än plan- och djuptryck. De sistnämnda två grupperna äro likväl kanske viktigare ur tullsynpunkt, beroende på att medan vid boktryck *texttrycket* vanligen är det väsentligaste och följaktligen avsättningen av ett och samma tryckalster begränsad till ett givet språkområde, så framställles vid plan- och djuptrycksförfarandena i regel *bildtryck*⁴, vars avsättning ofta nog ej är på dylikt sätt begränsad.

Summariska uppgifter för vart femte år rörande dels antalet boktryckerier (vartill även räknas tidnings- och accidenstryckerier) samt grafiska anstalter (omfattande förutom tryckerier för framställning av flack- och djuptryck även kemigrafiska anstalter och fristående stilgjuterier), dels antalet i resp. företag anställda arbetare, meddelas i nedanstående tablå. För boktryckerierna, av vilka många äro av så ringa storlek, att de ej redovisas i industristatistiken, lämnas jämväl uppgifter ur hantverksstatistiken.

År	Boktryckerier				Grafiska anstalter (enligt industristatistiken)	
	Antal företag		Antal arbetare		Antal företag	Antal arbetare
	enligt industristatistiken	enligt hantverksstatistiken	enligt industristatistiken	enligt hantverksstatistiken		
1881	155		1 956		14	753
1885	185		2 295		13	740
1890	205		2 525		19	979
1895	⁵ 261	⁵ 54	⁵ 4 552	⁵ 98	23	1 373
1900	305	61	5 275	177	29	1 544
1905	358	106	6 082	150	40	1 868
1910	392	169	6 721	287	39	1 473
1915	405	207	7 318	342	43	1 690
1920	489		8 737		47	1 427

¹ I siffrorna för 1881—1912 ingår här även den mindre betydande tillverkningen av kemigrafiska arbeten.

² Ökningen beror i huvudsak på ändrat redovisningssätt.

³ Fr. o. m. 1913 ingår ej ljustryck.

⁴ Med bildtryck förstås här och i det följande allt annat tryck än texttryck, således även tryckt rutpapper, musiknoter o. dyl.

⁵ Avser år 1896.

Den förvaltningspersonal, som sysselsättes i tryckerinäringen, är ganska betydande (år 1920 vid boktryckerier 2 266 och vid grafiska anstalter 206 personer).

Studiet av tryckerinäringens produktionsförhållanden försvåras därav, att inom ett och samma företag ofta förekomma såväl olika arter av tryckerirörelse som annan industriell verksamhet.

Kombination med papperstillverkning har i Sverige endast förekommit tillfälligt; dylika kombinationer stöta huvudsakligen på den svårigheten, att varje tryckeri (tidningstryckerier undantagna) har behov av många olika papperssorter, medan pappersfabrikationen är ganska strängt specialiserad. Även större svenska tryckerier torde för övrigt icke nå upp till en pappersförbrukning, som svarar mot ett modernt pappersbruks produktion. Tekniska och ekonomiska omständigheter försvåra oftast även kombination med tryckfärgsframställning eller stilgjuteri.

Tryckerier — särskilt större sådana — vilka hava regelbundet behov av kemigrafiska arbeten, äro i regel kombinerade med kemigrafiska anstalter. I många fall är produktionen av dylika arbeten tämligen oupplösligt förbunden med tryckerirörelsen, såsom exempelvis vid ljustrycksanstalter. Det samma gäller även kombination inom vissa tryckerier, särskilt tidningstryckerier, med galvanoplastik och stereotypi.

Av större ekonomisk betydelse äro kombinationerna med bokbinderi och annan pappersförädling. De kompletteringsarbeten, som flertalet tryckalster ha att genomgå och som bestå i falsning, skärning, häftning, bindning m. m., äro samtliga närmast att hänföra till bokbinderiarbeten. Flertalet tryckerier utföra erforderliga bokbinderiarbeten på egen bokbinderiavdelning, men specialföretag, vilka utföra bokbinderiarbeten på beställning av tryckerier och förläggare, förekomma i ej obetydlig utsträckning. Vid tillverkning av med tryck försedda påsar, kuvert, kartonger o. d. pappersfabrikat sker i de ojämförligt flesta fallen såväl den egentliga pappersbearbetningen (utskärning, vikning, klistring etc.) som tryckningen i ett och samma företag ehuru ofta på olika avdelningar.

Följande siffror, vilka avse år 1913, äro belysande för omfattningen av kombinationerna mellan grafisk industri och egentlig pappersförädlingsindustri. Av de till dessa industrier hörande 13 474 arbetarna voro 5 825 sysselsatta vid »rena» boktryckerier och grafiska anstalter och 2 435 vid »rena» pappersförädlingsfabriker (bokbinderier, kartongfabriker etc.). Återstående 5 214 arbetare eller 38·7 % av hela arbetareantalet sysselsattes vid kombinerade fabriker. Då de kombinerade anläggningarnas antal var 65 eller endast 13·1 % av hela företagsantalet (497) inom resp. industrier, voro tydligen kombinationerna vanligast inom de större företagen. Sin ojämförligast största betydelse ha kombinationerna med pappersförädling vid de litografiska tryckerierna. Själva tryckerirörelsen omfattar här mycket ofta endast en mindre del av de kombinerade företagens rörelse. Förenandet av åtskilliga till Aktiebolaget Sveriges litografiska tryckerier hörande företags rörelse (jfr nedan sid. 30) har under senare år förlänat kombinationerna mellan tryckeri- och pappersbearbetningsindustri ökad betydelse.

Tryckeriindustrien är i motsats till flertalet andra större industrier en beställningsindustri. Förlagsrörelsen är nämligen — åtminstone om man bortser från vissa mindre betydande litografiska arbeten, vilkas produktion föregår kundernas beställningar — en så viktig och från fabrikationen så vitt skild funktion, att den är att betrakta som en självständig affärsgrän.

*Ställning
till för-
lagsrörel-
sen.*

I de ovan anförda tillverkningsvärdena ingå ej heller — med vissa undantag — sådana utgifter, som tillhöra förlagsrörelsen, såsom författarehonorar, försäljningskostnader och förlagsvinst. Även inhäftnings- och inbindningskostnader äro uteslutna. Industristatistikens värdesiffror äro därför ej jämförbara med handelsstatistikens, vilka senare avse de in- och utförda tryckalstrens fulla värde.

Av de tryckalster, som tillhöra förlagsrörelsen, omfattar tidningstryck inemot hälften av tryckeriindustriens tillverkningsvärde. Flertalet övriga förlagsartiklar (böcker, kartor, planschverk, musiknoter etc.) avsättas genom *bokhandeln*; inom denna ombesörja förlagsbokhandlarna (förläggarna) utgivningen, medan sortimentsbokhandlarna antingen köpa exemplar av de olika förläggarnas artiklar »i fast räkning» eller ock av förläggarna mottaga exemplar till avyttring med rätt att återsända de osålda.

Förläggarnas verksamhet är till största delen koncentrerad till Stockholm, där 60 å 70 bokförlagsfirmor driva sin rörelse. Med få undantag äro bokförläggarna anslutna till Svenska bokförläggareföreningen. Endast några få större bokförläggare driva egna tryckerier; de flesta uppträda såsom beställare hos tryckerierna. Sortimentsbokhandlarnas gemensamma organ är Svenska bokhandlareföreningen.

Förläggarnas självkostnader pläga utgöra ungefär tredjedelen av detaljhandelspriset. Något högre stiger sortimentsbokhandlarnas förtjänst, som är reglerad genom avtal mellan förläggare och sortimentsbokhandlare. Liknande avtal förefinnas även mellan litografiska tryckerier och detaljhandlare i pappersbranschen ifråga om vissa till bokhandeln ej hörande arbeten.

Sådana tryckalster, vilka ej äro avsedda för återförsäljning utan för beställarnas eget behov, falla givetvis utanför förlagsrörelsen. De viktigaste hithörande artiklarna äro kataloger, etiketter, blanketter, firmatryckt brev-papper, affärscirkulär och annat merkantilt tryck, som av tryckerierna utföres på uppdrag av handels- och industriföretag. En betydande roll spelar även tryck för statens eller kommunernas räkning (riksdagstryck o. d.). Slutligen utföres på beställning av privatpersoner åtskilliga smärre tryckalster såsom visitkort, inbjudningskort o. d.; beställningarna insamlas därvid ofta av agenter, vanligen pappershandlare.

Begränsning av undersökningen.

Till tryckeriindustrien i vidsträckt bemärkelse kan man även räkna tryckning av mönster med valsar (tapeter, vissa slag av s. k. fantasipapper, tyger etc.). I förevarande undersökning äro dessa produktionsgrenar liksom även all tryckning å annat material än papper (bleckplåt, spånadsvaror o. d.) uteslutna.

Så vitt möjligt skall här även bortses från tillverkningen av sådana med tryck försedda arbeten, vilka mera äro att anse som pappersarbeten än som tryckalster. I den mån tryckningen av dylika arbeten påkallar särskilt intresse, kommer frågan därom att beröras i samband med produktionsförhållandena inom pappersförädlingsindustrien.

Det har varit nödvändigt att begränsa undersökningen till sådana förhållanden, som stå i mera direkt samband med tullfrågor. Detaljfrågor hava ej här berörts, ej heller åtskilliga företeelser av mera tillfällig natur, vilka framträtt under och efter krigsåren. Till belysning av vissa frågor har i en bilaga (sid. 60) lämnats utdrag ur Boktryckarekammarens skrivelse den 17 oktober 1921 med svar på av Tull- och traktatkommittén utsända rundfrågor.

I undersökningens syfte har icke ingått att behandla sådana omständig-

heter, som höra samman med frågan om tullskydd för tryckalster men icke äro av rent ekonomisk natur, såsom exempelvis vikten av obehindrad litterär förbindelse med utlandet eller statens av Boktryckarekammaren åberopade intresse att särskilt skydda en näring, som verkar »i den andliga odlingens tjänst».

I förhållande till den imponerande tillverkningen är utrikeshandeln med texttryck tämligen ringa. Införselvärdet å böcker och närstående tryckalster har under senare år utgjort omkr. 3 milj. kr., och utförselns värde har uppgått till ungefär samma belopp. Men i dessa värden ingår den betydande införseln av böcker och andra tryckalster på främmande språk liksom även utförseln av tryckalster på svenska språket, och detta handelsutbyte, som huvudsakligen sker i kulturella och litterära syften, saknar i detta sammanhang intresse. Begränsar man sig till sådana tryckalster, som svenska och utländska tryckerier kunna tänkas utföra i konkurrens med varandra, nämligen för införselns del tryckalster på svenska språket, finner man av tillgängliga siffror, att

*Utrikes-
handel
med text-
tryck.*

INFÖRSEL AV TEXTTRYCK PÅ SVENSKA SPRÅKET, MED FÖRDELNING EFTER
INKÖPSLÄNDER, ÅREN 1907—21

Varuslag	Årligen	Tysk- land ton	Stor- brit. ton	Dan- mark ton	Norge ton	Fin- land ton	U. S. A. ton	Övriga länder ton	S u m m a	
									ton	1 000 kr.
<i>Inbundna biblar och psalmböcker på svenska språket</i> (stat. nr 1907/11: 79—80; 1912/21: 340, 341)	1907/14	0·0	0·0	0·0	0·0	0·0	0·1	0·1	0·2	1·2
	1915/21	0·0	0·0	0·0	—	0·0	0·0	—	0·0	0·3
<i>Andra inbundna böcker på svenska språket</i> (stat. nr 1907/11: 81 b; 1912/21: 342 A)	1907/11	6·2	0·1	0·8	2·4	7·3	1·8	0·2	18·8	140·9
	1912/14	3·8	0·1	1·0	1·0	3·7	0·3	0·3	10·2	76·6
	1915/18	4·0	0·1	2·7	0·7	0·9	0·1	0·1	8·6	68·2
	1919	15·8	—	0·1	0·0	2·5	0·2	0·0	18·6	148·6
	1920	105·9	0·0	0·0	0·0	4·4	0·5	—	110·8	886·2
	1921	136·1	0·0	0·1	0·1	26·7	0·1	0·0	163·1	1 304·5
<i>Oinbundna böcker på svenska språket</i> (stat. nr 1907/11: 78; 1912/21: 342 B)	1907/11	15·7	0·3	6·5	2·5	14·5	0·4	1·6	41·5	228·2
	1912/14	8·2	7·3	2·1	3·6	8·0	0·3	7·3	36·8	202·3
	1915/18	0·6	2·6	2·7	2·7	8·3	0·1	3·6	20·6	117·9
	1919	6·2	—	2·1	0·0	39·9	0·5	0·0	48·7	292·4
	1920	22·8	0·0	0·2	0·0	39·9	6·1	0·0	69·0	414·2
	1921	73·0	0·0	1·6	0·0	77·3	4·3	0·0	156·2	937·3
<i>Tryckta adress- och visitkort</i> ¹ (stat. nr 1912/21: 351 A)	1912/14	0·7	0·4	0·1	0·0	0·0	0·0	0·1	1·3	5·8
	1915/21	0·3	0·1	0·1	0·0	0·0	0·0	0·1	0·6	3·9
<i>Merkantilt tryck m. fl. tryckalster</i> ² (stat. nr 1907/11: 56 a, 368 c; 1912/21: 351 C)	1907/11	31·6	9·9	13·5	2·0	2·2	1·6	2·3	63·1	116·8
	1912/14	25·9	6·4	3·7	0·7	0·2	2·2	2·6	³ 41·7	³ 417·0
	1915/18	12·2	2·3	4·1	0·7	0·1	1·5	0·5	21·4	214·3
	1919	6·4	1·4	6·1	0·4	0·0	3·9	1·4	19·6	196·4
	1920	27·0	4·5	14·0	3·6	0·4	4·5	1·5	55·5	555·4
	1921	51·9	5·1	10·9	2·9	0·4	7·2	4·2	82·6	660·6

¹ Jämförbara siffror 1907—11 kunna ej erhållas.

² En avsevärd del av här upptagna tryckalster äro ej framställda i boktryck. Åren 1907—11 infördes sålunda i litografi eller djuptryck utförda blanketter till räkningar o. d. (stat. nr 368 c) till en årlig myckenhet av i genomsnitt 13·8 ton, därav 9·0 ton från Tyskland, 2·0 ton från Storbritannien och 1·2 ton från Danmark.

³ De fr. o. m. 1912 upptagna siffrorna äro ej fullt jämförbara med de tidigare. Värdeuppgifterna torde före 1912 vara för låga men fr. o. m. detta år för höga.

marknaden åtminstone under tiden närmast före kriget icke lämnade synnerligen stort utrymme för utländsk konkurrens. Ett sammandrag av handelsstatistikens uppgifter fr. o. m. 1907 återgives å sid. 13. Tidigare års siffror äro på grund av otillräcklig varuspecifikation av föga intresse.

Det är uppenbart, att ej ens hela införseln av tryck på svenska språket är att hänföra till de utländska tryckeriernas konkurrerande verksamhet; införseln av svenska böcker från Finland beror på Sveriges kulturella samhörighet med detta lands svenska befolkning och har f. ö. sin motsvarighet i en i regel ännu större utförsel till samma land från Sverige. Som en egendomlighet förtjänar anmärkas att det utbyte av svenska böcker, som sker med Amerikas Förenta Stater med dess avsevärt större svenska befolkning, är mycket obetydlig i förhållande till samma handelsutbyte med Finland¹. Den ringa införseln av svenska böcker från Förenta Staterna utgöres f. ö. av religiös litteratur, emanerande från de där befintliga källorna till åtskilliga under de senaste decennierna i Sverige framträdde frikyrkliga rörelser.

I fråga om merkantilt tryck på svenska språket utgöres importen delvis av samtidigt med utländska industrialster infört reklamtryck, som ej varit föremål för köp från utlandet och sålunda ej egentligen tillhör utrikeshandeln. Detsamma gäller åtskilliga retursändningar av svenska böcker från Danmark, Norge och vissa andra länder, vilka poster redovisats som vanlig import.

Däremot torde en ej ringa del av införseln från Danmark och England samt framför allt huvudparten av införseln från Tyskland vara av sådan art, att den inkräktar på de svenska tryckeriernas naturliga arbetsfält. För några årtionden sedan var införseln från Danmark — huvudsakligen av kolportageromaner — mest besvärande. Den tyska införseln hade åren närmast före kriget endast ett värde av omkring 0.5 milj. kr., varav större delen utgjordes av merkantilt tryck. Före 1 november 1911, då merkantilt tryck belades med tull (tidigare voro i boktryck utförda arbeten ej tullbelagda), var införseln därav något mera betydande.

Under senare år har införseln av svenskspråkiga böcker från Tyskland och även Finland i samband med de abnorma valutaförhållandena ökat till det mångdubbla av sin tidigare omfattning. Särskilt gäller detta bokförlagsarbeten med sämre papper och i massupplagor, men även stora beställningar å akademiska avhandlingar o. d. samt tidskrifter hava gått till utlandet². Det tullskyddade affärstrycket har visat större motståndskraft mot »valutadumping»; en del av införseln av dylikt tryck har dock ej influtit i handelsstatistiken, enär då det gällt kataloger o. d. de svenska beställarna i vissa fall direkt från Tyskland låtit verkställa distributionen per post och sålunda ej blott undandragit sig tullen utan även det högre svenska portot. Nyligen hava emellertid anstalter vidtagits för att göra slut på denna trafik.

De faktiska upplysningar rörande utlandskonkurrensen, som i enskilda fall kunnat erhållas, jäva icke handelsstatistikens uppgifter rörande dess obetydlighet under normala förhållanden. Enligt 1906 års tulltaxekommittés betänkande inskränkte sig införseln av utomlands annorstädes än i Finland tryckta böcker till »ett par arbeten i populärmedicin, förlagda av tyska

¹ Exporten av svenska böcker till Förenta Staterna har lidit av att dessa ej anslutit sig till Bernkonventionen (jfr nedan sid. 35) och att någon tillfredsställande överenskomst mellan Sverige och Förenta Staterna om skydd för äganderätt till skrift ej kunnat uppnås. Omtryckning, ofta utförd på ett otillfredsställande sätt, i Förenta Staterna utan tillstånd av svenska författares arbeten har därför, särskilt förr, förekommit i ej ringa utsträckning.

² Meddelanden från Stockholms Handelskammare, årg. 1922, sid. 159.

firmor, som ej lyckats sälja författarrätten för Sverige till någon svensk förläggare, samt ett fåtal av svenska förläggare utgivna böcker, som ej kunnat tryckas inom landet av tekniska skäl eller på grund av hinder från utländsk rättsinnehavare»¹. Uttalandet avsåg böcker av vetenskapligt eller litterärt innehåll, icke merkantilt tryck. Ifråga om sistnämnda varuslag fann kommittén klagomålen över svår konkurrens från utlandet fullt berättigade.

Det kunde måhända synas, som om den normalt ganska obetydliga införseln av hithörande tryckalster vore ägnad att visa, att i samband därmed stående tullspörsmål vore av mycket underordnat intresse. Den uppmärksamhet, som från näringsidkarnas sida ägnats åt dessa spörsmål, låter likväl förstå, att det är stora ekonomiska intressen, som här beröras av tullfrågan och att införselns omfattning icke utgör ett riktigt mått på frågans vikt. En närmare belysning av denna fråga än som hittills skett är därför påkallad, i synnerhet som därigenom vissa bidrag erhållas till bedömande av verkningarna av tullarna å sådant material, som förbrukas i tryckerierna, särskilt papper.

Normalt är införseln av bildtryck mångdubbelt större än utförseln, vilket framgår av nedanstående sammandrag av kvantitetsuppgifter för åren 1891—1922 enligt handelsstatistikens varuspecifikation före 1907.

*Utrikes-
handel
med bild-
tryck.*

IN- OCH UTFÖRSEL AV VIKTIGARE SLAG AV BILDTRYCK 1891—1922²

Årligen	Spelkort	Musiknoter	Kartor	Övriga (vykort, etiketter etc.)	S u m m a	
	ton	ton	ton	ton	ton	1 000 kr. ²
I n f ö r s e l						
1891/95	0'1	31'7	1'2	99'9	132'9	606'0
1896/1900	5'0	42'0	3'7	150'3	201'0	916'0
1901/05	8'2	40'0	3'8	276'5	328'5	1 570'3
1906/10	4'8	44'1	5'0	283'6	337'5	2 314'0
1911/15	1'6	54'8	4'9	314'0	375'3	2 998'3
1916/20	2'9	91'8	16'3	343'2	454'2	5 488'3
1921	6'3	69'8	21'9	328'9	426'9	6 445'2
1922	10'0	76'9	23'8	379'4	490'1	6 801'9
U t f ö r s e l						
1891/95	0'7	0'8	0'2	45'8	47'5	248'1
1896/1900	0'1	1'3	0'6	31'7	33'7	169'9
1901/05	0'0	1'0	0'1	30'5	31'6	157'6
1906/10	0'0	2'2	0'7	33'1	36'0	186'0
1911/15	0'2	3'4	1'3	69'8	74'7	614'7
1916/20	0'5	11'6	1'6	63'5	77'2	1 714'9
1921	0'2	6'4	0'5	23'4	30'5	1 518'4
1922	0'3	5'9	1'0	22'7	29'8	950'6

Fr. o. m. 1912 är handelsstatistiken mera specificerad. Här lämnas ett sammandrag av såväl kvantitets- som värdeuppgifter för åren 1912—14.

¹ Tulltaxekommitténs betänkande den 3 maj 1909, sid. 346.

² Handelsstatistikens värden, som — med undantag av exportvärdena fr. o. m. 1914 — ej äro deklarerade av importörerna utan beräknade av kommerskollegium, få ej tillmätas för stor noggrannhet.

IN- OCH UTFÖRSEL AV BILDTRYCK I MEDELTAL PER ÅR 1912—14

V a r u s l a g	I n f ö r s e l		U t f ö r s e l	
	ton	1 000 kr.	ton	1 000 kr.
Spelkort.....	1·0	3·5	0·1	0·5
Musiknoter	53·7	307·8	2·6	14·1
Bilderböcker för barn	9·2	36·7	0·0	0·2
Kartor.....	4·9	14·5	1·4	4·2
Vykort och gratulationskort	161·3	799·9	12·1	84·1
Etiketter med bokstavstryck ...	47·8	239·1	46·0	148·2
Bilder, ej s. n. (inkl. fotografier och film)	104·0	1 332·4	5·6	175·0
Summa	381·9	2 733·9	67·8	426·3

En närmare specifikation av införseln med länderfördelning 1907—22 återges å sid. 17.

De å införseln mest framträdande varuslagen äro musiknoter, vykort och gratulationskort, vissa bilder samt etiketter. En del av införseln utgöres emellertid av varor, som ej införas i direkt konkurrens med svensk tryckeri-industri. Det ligger sålunda i sakens natur, att utländska kompositörers alster tryckas i utlandet. En ej allt för ringa del av de införda etiketterna äro avsedda att användas vid försäljning av vissa importvaror¹. Slutligen omfattar rubriken »bilder, ej s. n.» bl. a. skyltar o. d., som införas som reklam för utländska industrialster, samt vissa arbeten, vilka ej äro alster av grafisk industri, bl. a. fotografier och kinematografilm med framkallade bilder. Sistnämnda varuslag, som numera vad värdet angår torde omfatta huvudparten av de in- och utförda bilderna, upptages sedan 1 mars 1920 särskilt i statistiken. År 1921 fördelade sig införseln av andra bilder än oljetryck på följande sätt:

V a r u s l a g	Tysk- land ton	Stor- brit. ton	Norge ton	Dan- mark ton	U. S. A. ton	Övriga länder ton	S u m m a	
							ton	1 000 kr.
<i>Kinematografilm m. fram- kallade bilder</i> (stat. nr 349 AA).....	4·0	1·1	1·9	8·4	7·1	3·4	25·2	2 667·2
<i>Andra hithörande bilder</i> (nuv. stat. nr 349 B)...	65·3	10·7	2·2	10·2	6·1	7·1	101·6	2 031·2

Av den inhemska förbrukningen tillgodoser importen en ej obetydlig del, sannolikt omkring 20 %. En genomsnittlig procentsiffra är emellertid föga upplysande, då proportionen mellan tillverkning och införsel är mycket växlande för olika varuslag. Medan exempelvis vykort till övervägande del importeras, fylles behovet av en sådan vara som öletiketter uteslutande genom inhemska produktion.

Utförseln är föga anmärkningsvärd, om man undantager etiketter, varav icke obetydlig utförsel till Storbritannien förekom före krigsåren. En undersökning har givit vid handen, att denna export utgjordes av tändsticks-etiketter. Av de utförda vykorten avsattes huvudparten i Ryssland. Denna export är emellertid av annan karaktär än utförseln i övrigt. De utförda

¹ Det har exempelvis förekommit, att utländska vinfirmor hit levererat vin på fat samt etiketter, avsedda att klistras på de flaskor, i vilka vinet tappas i Sverige.

INFÖRSEL AV BILDTRYCK MED FÖRDELNING EFTER INKÖPSLÄNDER ÅREN 1907—21

Varuslag	Årligen	Tysk- land ton	Stor- brit. ton	Dan- mark ton	Norge ton	Fin- land ton	U. S. A. ton	Övriga länder ton	S u m m a	
									ton	1 000 kr.
<i>Spelkort, inkl. tryckta ark, all sönderskärar till spelkort</i> (stat. nr 1907/11: 603 a, b; 1912/21: 320)	1907/11	3·5	0·1	0·2	—	0·0	0·0	0·0	3·8	15·3
	1912/14	0·7	0·1	0·0	0·0	—	0·0	0·2	1·0	3·5
	1915/18	0·9	0·0	0·2	—	—	0·0	0·2	1·3	8·1
	1919	0·8	0·8	0·1	—	—	—	0·5	2·2	17·8
	1920	2·7	4·4	0·1	0·1	—	0·7	0·1	8·1	70·0
	1921	5·0	0·3	0·4	—	0·0	0·4	0·2	6·3	38·7
<i>Musiknoter</i> (stat. nr 1907/11: 465, 466; 1912/21: 346)	1907/11	36·7	0·1	5·6	0·4	0·1	0·0	1·2	44·1	220·2
	1912/14	36·7	0·1	15·1	0·3	0·2	0·0	1·3	53·7	307·6
	1915/18	45·8	0·6	27·7	0·8	0·0	0·0	0·6	75·5	603·9
	1919	60·7	2·0	39·6	0·5	0·0	0·0	0·4	103·2	825·6
	1920	74·5	0·9	44·5	0·7	0·3	0·1	2·1	123·1	985·1
	1921	41·7	0·3	26·0	0·6	0·0	0·1	1·1	69·8	558·5
<i>Bilderböcker för barn</i> (stat nr 1907/11: 81 a, 82 a; 1912/21: 347)	1907/11	8·5	0·0	0·3	0·1	0·7	0·2	0·0	9·8	38·7
	1912/14	8·1	0·6	0·1	0·0	0·0	0·0	0·4	9·2	36·7
	1915/18	15·1	0·2	0·1	0·0	0·0	0·0	0·5	15·9	63·5
	1919	25·8	0·2	2·6	0·0	0·0	0·0	1·7	30·3	151·3
	1920	39·5	0·5	1·2	0·0	—	0·0	0·9	42·1	168·4
	1921	12·7	0·1	3·9	0·0	0·7	0·0	0·4	17·8	71·1
<i>Kartor med svensk text</i> (stat. nr 1907/11: 277, 278; 1912/21: 343, 344)	1907/14	0·7	0·0	0·1	0·0	0·0	—	0·0	0·8	1·7
	1915/18	1·4	0·0	0·0	0·0	0·0	—	—	1·4	6·9
	1919	6·9	—	0·4	—	0·0	—	—	7·3	73·1
	1920	19·3	—	—	—	—	—	—	19·3	193·2
	1921	17·6	—	0·1	—	0·0	—	0·0	17·7	177·5
	1907/14	3·0	0·5	0·4	0·2	0·0	0·0	0·1	4·2	10·0
<i>Kartor, andra slag än med svensk text</i> (stat. nr 1907/11: 279; 1912/21: 345 A)	1915/18	3·4	0·4	0·3	0·6	0·0	0·0	0·0	4·7	27·5
	1919	4·0	0·6	0·2	0·7	0·0	0·0	0·0	5·5	44·2
	1920	27·7	1·6	0·3	0·3	0·0	0·0	0·0	29·0	239·4
	1921	3·0	0·8	0·1	0·1	0·0	0·0	0·1	4·1	33·0
	1907/11	124·4	1·0	4·8	0·1	0·1	0·0	3·2	133·6	462·6
	1912/14	139·7	5·2	7·0	0·1	0·0	0·2	9·1	161·3	799·9
<i>Vykort och gratulationskort</i> (stat. nr 1907/11: 368 a, 701 c; 1912/21: 348)	1915/18	145·9	6·3	28·3	1·2	0·0	1·0	5·6	188·3	1 109·8
	1919	110·2	2·9	29·0	0·0	0·1	5·1	3·0	150·3	751·5
	1920	152·4	3·4	24·6	0·5	0·0	2·4	9·7	193·0	964·8
	1921	106·7	2·4	8·0	0·2	0·0	0·4	13·3	131·0	654·0
	1907/11	41·1	2·2	1·6	1·5	0·2	0·1	3·4	50·1	250·5
	1912/14	31·8	3·7	1·4	1·1	2·0	0·0	7·8	47·8	239·1
<i>Etiketter, fr. o. m. 1912 endast sådana med bokstavstryck</i> (stat. nr 1907/11: 368 b; 1922/21: 351 B)	1915/18	31·9	2·9	1·6	2·6	0·1	0·1	4·3	43·5	217·5
	1917/16	11·4	0·6	1·7	0·4	0·0	0·0	1·1	15·2	75·8
	1919	17·7	0·9	0·8	1·7	0·0	0·5	3·5	25·1	125·7
	1920	80·7	1·2	3·7	7·7	0·0	0·2	3·4	96·9	581·2
	1921	57·9	1·4	3·1	2·4	0·8	0·1	2·2	67·9	271·7
	1907/11	8·2	0·1	0·1	0·0	0·0	0·0	1·4	9·8	26·5
<i>Oljetrycksbilder, oinfattade</i> (stat. nr 1907/11: 368 d; 1912/21: 349 A)	1912/14	2·5	0·3	0·1	0·0	0·0	0·0	0·1	3·0	12·1
	1915/18	1·9	0·0	0·1	0·0	0·0	0·0	0·0	2·0	9·9
	1919	5·3	0·0	0·9	0·0	—	0·0	0·5	6·7	33·4
	1920	5·0	0·2	0·2	0·0	—	0·0	0·0	5·4	27·0
	1921	2·3	0·0	0·0	0·0	0·1	0·0	0·1	2·5	12·6
	1907/11	0·7	0·0	0·0	—	0·0	—	0·0	0·7	3·6
<i>Litografiska arbeten, kopparsticksavtryck etc., tillhörande tryckta verk och inkommande samtidigt med dessa</i> (stat. nr 1907/11: 367)	1907/11	73·8	7·2	12·3	1·7	1·0	1·4	6·5	103·9	1 559·0
	1912/14	62·8	12·6	11·8	2·9	0·3	1·7	8·9	101·0	1 320·2
	1915/16	54·3	8·9	16·1	6·2	0·0	3·0	4·6	93·1	2 327·8
	1917/18	43·0	38·2	18·3	8·0	0·1	2·5	6·2	116·3	2 908·3
	1919	49·0	13·1	28·2	7·5	0·3	13·2	5·1	116·4	2 909·8
	1920	91·2	10·7	21·1	6·1	0·3	13·5	9·2	152·1	5 632·6
	1921	69·3	11·7	18·6	4·2	0·6	13·2	9·8	127·4	4 698·2

¹ Varuslaget specificeras ej i handelsstatistiken fr. o. m. 1912.

vykorten äro nämligen tillverkade i Tyskland och ingå sålunda i såväl in- som utförselsiffrorna; vid utförseln restitueras den vid införseln erlagda tullen¹.

II. PRISHISTORISK OCH TEKNISK UTVECKLING

Allmänna
syn-
punkter.

En av de viktigaste faserna i tryckeriindustriens utveckling är den särskilt sedan tiden omkring 1890 framträdande, småningom skeende förskjutningen av de olika produktionsfaktorernas betydelse för tillverkningen. Arbetslönerna hava varit stadda i stegring, men samtidigt hava kapitalkrävande och starkt arbetsbesparande tekniska hjälpmedel upfunnits och börjat inkräkta på arbetslönernas andel i produktionsvärdet. Priserna å papper, som är tryckerinäringens viktigaste material, hava varit sjunkande, om man bortser från tiden efter 1914. I stort sett hava alla dessa förhållanden samverkat till en betydelsefull förändring av produktionens beskaffenhet samt företagens storlek och produktionsförmåga.

För att rätt förstå huru detta skett bör man lägga märke till en för tryckerinäringen utmärkande egenskap, nämligen att tillverkningen av varje tryckalster kräver höga engångskostnader, vilka vid små upplagor avsevärt fördyra produktionen, men vilkas andel i tillverkningsvärdet hastigt sjunker, då upplagan ökas. Vid boktryck utgör *sättningskostnaden* i regel huvudparten av engångskostnaden; i nära anslutning till sättningskostnaden stå eventuella kostnader för korrigerering samt framställning av klichéer och stereotyper². Vid plantryck och djuptryck motsvaras sättningskostnaden av *kostnaden för framställning av bilden å tryckplattan* (den litografiska stenen eller metallplåten, tryckvalsen). I *tryckningskostnaden* ingå förutom »löpande» kostnader, såsom för kraft, även åtskilliga element, som hava karaktär av engångskostnad, vid boktryck bl. a. tryckformens intagning och tidsödande »upplappning» för åstadkommande av erforderlig jämnhet i trycket från tryckcylindern mot stilformen³. Vid plan- och djuptryck förekommer visserligen ingen »upplappning» men väl ett särskilt vid tryckning i flera färger tidskrävande arbete med bildens överförande från originalplatta till tryckplatta (»övertryck»), färgberedning, rengöring av pressens färgverk och noggrann inpassning av tryckplattorna. *Papperskostnaden* är slutligen i regel nära proportionell mot upplagans storlek; en viss i regel obetydlig engångskostnad kan man dock tala om även här, enär det felaktiga trycket, som måste utsorteras (s. k. avgång; jfr nedan sid. 53), och därmed även pappersåtgången är relativt större vid en liten upplaga än vid en stor.

Utanför den egentliga tryckeriverksamheten falla givetvis förlagsomkostnader, såsom författarehonorar och arvoden åt tecknare för skisser, mönsterskompositioner o. d. Även dessa kostnader utgöras till stor del (ofta nästan uteslutande) av engångskostnader. I fråga om sådant bildtryck (särskilt för reklamändamål), som ej tillhör förlagsrörelsen, förekommer det, att de tecknade originalen utföras genom tryckeriernas försorg. I utlandet hava stora litografiska anstalter t. o. m. upprättat egna ateljeer för komponering av mönster etc. med i företagets tjänst direkt anställda tecknare. I Sverige gjorda försök i samma riktning hava hittills icke lämnat varaktiga resultat.

¹ S. k. handelsrestitution enl. nåd. förordn. den 13 dec. 1912.

² Stereotyper: avgjutningar i metall av klichéer eller stilsatser.

³ Även kostnaden för tryckfärg har ej alltid karaktär av »löpande» kostnad. Färgåtgången är nämligen ofta relativt mer betydande för små upplagor än för stora.

Lönestegringen för arbetare i tryckerier under de 20 à 25 åren närmast före världskrigets utbrott har varit större än den till omkring 40 % uppgående höjningen av den allmänna prisnivån under samma tid. I nedanstående tabell lämnas uppgifter rörande avtalsmässiga ackords- och tidlöner i Stockholm för sättare under tiden 1872—1914.

Arbets-
lönernas
stegring.

Avtalet fastställdes år:	1872	1892	1899	1904	1909	1914 (1 juli)
<i>Ackordslön:</i>						
Sättning av 1 000 bokstäver slät sats, korpus..... öre	29·4	30·8	34·5	40·3	43	48
Procenttal (1892 = 100)	95	100	112	131	140	156
<i>Tidlön (minimilön):</i>						
Veckolön kr.	·	19·80	23—	27·60	30—	31·60
Arbetstimmar per vecka	66	60	57	54	54	51
Beräknad timlön öre	·	33	40	51	56	62
Procenttal (1892 = 100)	·	100	121	161	170	188

Den starka lönestegringen i Sverige äger ej full motsvarighet i utlandet. Under den period, då de svenska lönerna stego starkast, ökades exempelvis de tyska lönerna mycket måttligt: minimitimlönen (enl. Allgem. Deutsche Buchdr. Tarif) vid orter utan lokalt lönetillägg steg från 36 pfg år 1886 endast till 42 pfg 1906. På 1880-talet torde de svenska lönerna varit genomgående lägre än de tyska; vid tiden för världskrigets utbrott var förhållandet det motsatta. En dylik utveckling av förhållandet mellan lönerna i Sverige och de stora industriländerna är ej enastående för tryckeribranschen utan kan spåras även inom andra industrigrenar¹. En särskild orsak till den starka ökningen av de svenska tryckeriarbetarnas löner torde vara det redan år 1887 bildade Svenska typografförbundets kraftiga lönepolitik och strävan att begränsa tillgången på arbetskraft i hithörande yrken.

En i samband med tekniska framsteg stående mäktig utveckling av tryckeri-industrin inträdde i Sverige redan i början av 1870-talet. Syftet med förevarande undersökning nödvändiggör emellertid icke ett studium av den i och för sig mycket intressanta utvecklingen så långt tillbaka i tiden; däremot torde en kortfattad översikt av några av de senaste årtiondenas mest betydande tekniska framsteg här vara på sin plats².

De tek-
niska
fram-
stegen.

Vad först angår *boktryck* har ej blott trycktekniken förbättrats utan även sättningen, som tidigare måst ske helt för hand, till en viss grad mekaniserats.

a) Boktryck
(högtryck).

Sättmaskiner av det slag, som nu äro i bruk, började år 1898 finna användning i Sverige. Införseln redovisas sedan 1907 och hade under tiden närmast före kriget ett värde av omkring 250 000 kr. årligen, motsvarande 25—35 maskiner.

Avsättningen inom landet före 1907 är känd genom uppgifter från importörerna och utgjorde (1898—1906) 211 st.³

¹ Jfr t. ex. LINDER: Den svenska mekaniska verkstadsindustriens utveckling intill krigsutbrottet, sid. 83.

² Maskinernas rent tekniska arbetssätt förutsattes här bekant. En kortfattad beskrivning därav lämnas t. ex. i LEONARD ELGE: Boktryckarkonst (Stockholm 1915).

³ Arbetsstatistik, utgiven av kommerskollegii avd. f. arbetsstatistik. Undersökning av tryckerier och därmed förenad hantering i Sverige, Sthlm 1909, sid. 201.

De hinder, som under flera av krigsåren mötte för tillgodoseende av behovet, jämte andra omständigheter föranledde en forcerad import 1919 och 1920. F. n. (1923) torde antalet sättmaskiner i Sverige kunna uppskattas till omkring 1 000. Flertalet användas i tidningstryckerier. Även böcker sätts numera i stor utsträckning på maskin. Text av mindre homogen beskaffenhet, såsom tidningarnas annonsavdelningar och viss vetenskaplig litteratur, måste alltjämt i viss utsträckning sättas för hand. Detsamma gäller accidenstryck samt sådana bokverk, för vilka den typografiska utstyrseln är av väsentlig betydelse.

Sättning på maskin sker fyra à fem gånger så fort som för hand. Maskinsättning medför emellertid utgifter för amortering och förräntning av kostnaden för maskinens anskaffning, för reparationer samt för förbrukning av gas och elektrisk kraft. Huruvida någon besparing uppkommer är beroende av arbetslönernas och räntefotens höjd, sättningshastigheten samt huru stor del av dygnet maskinen är i arbete¹. Uppgifterna i förefintlig facklitteratur rörande sättmaskinens ekonomiska betydelse äro därför mycket växlande. Från fackmannahåll synes man tidigare hava velat göra gällande, att man vid maskinsättning i regel ej kan räkna med lägre sättningskostnader utan endast med fördelen av att sättningen sker snabbare². En utländsk författares beräkning, grundad på tyska förhållanden år 1912, vilka i förvarande hänseende icke väsentligt skilde sig från de svenska vid samma tid, visar åter en besparing på 20—40 % av den sättningskostnad, som man måste räkna med vid handsättning³. Under senare år har sättmaskinen blivit alltmera ekonomisk i drift. Konstruktionsförbättringar hava genomförts, och anskaffningskostnaden har icke stigit i samma grad som arbetslönerna.

Förbättringar i *snällpressarnas* konstruktion sedan 1880-talets mitt hava medgivit en ökning i tryckningshastigheten till omkring det dubbla. De stora moderna pressarnas inveklade konstruktion försäkrar en viss tidsförlust vid deras iordningställande för tryckning. De lämpa sig därför bäst för större upplagor, vilkas tryckning tager förhållandevis lång tid i anspråk. Arbeten i småupplagor tryckas därför i regel alltjämt i billigare maskiner med lägre tryckhastighet.

Genom *rotationspressens* införande har tryckhastigheten enormt stegrats. Medan en snällpress (tvåtorspress) endast levererar 1 000—1 800 exemplar per effektiv arbetstimme, är de modernaste rotationspressarnas produktionsförmåga mångdubbelt större. Rotationspressens begagnande är ekonomiskt sett begränsat till tryckning i mycket stora upplagor. Den har därför i Sverige huvudsakligen vunnit användning i de större tidningstryckerierna; i utlandet användes den i större omfattning även för framställning av billiga broschyrer och prospekt.

Tryckpressarnas matning med papper skedde förr alltid för hand. Vid tryckning av tunnare papper i större format sysselsattes två personer, i andra fall en person vid varje snällpress med dylik matning. Införandet omkring år 1900 av *automatiska ilägningsmaskiner*, som monteras å snällpressarna,

¹ Särskilt i tidningstryckerier plägar sättningen ske i skift. Detta är orsaken till att antalet maskinsättare såväl i Sverige som i utlandet är ungefär 50 % större än antalet använda sättmaskiner.

² Jfr t. ex. LAGERSTRÖM: Vägledning vid uppgörande av kostnadsberäkningar över tryckalster, sid. 69 ff, och HELLER, Das Buchdruckgewerbe, sid. 161.

³ BERTENBURG: Die Preisgestaltung im Druckereigewerbe, sid. 110—118.

har medgivit ett bättre utnyttjande av pressarna, vilkas produktion kunnat ökas med ej mindre än 30—50 %, då det gällt tryckning i större upplagor. Det arbete, som erfordras för maskinens anpassande efter skiftande format och papperstjocklek, gör maskinen räntabel endast vid tryckning av upplagor av viss storlek, och besparingen i tillverkningskostnad växer med upplagan.

Samtidigt som tryckpressarna förbättrats har *stereotyperingsförfarandet* fått allt större användning i Sverige. Stereotypi, som är nödvändig vid rotationstryck, är vid tryckning i snällpress särskilt lämplig då det gäller arbeten, vilka utgå i stora upplagor eller som helt eller delvis omtryckas efter längre eller kortare tid (t. ex. biblar, psalmböcker, skolböcker). Tryckeriägaren behöver därvid endast hava stereotypplåtarna eller de ännu billigare pappersmatriserna¹ förvarade under väntetiden och kan bryta ned och använda den dyrbara typmaterialet.

Vid framställning av bildtryck i boktryckpress hava de *fotomekaniska reproduktionsförfarandena*, vid vilka bilden å tryckplattan erhålles genom kemisk ljusverkan, under de sista 30 å 40 åren vunnit vidsträckt användning. Sålunda har förfärdigandet av klichéer i *fototypi* och *autotypi*, den sistnämnda metoden särskilt lämpad för billig massproduktion av s. k. halvtombilder, i hög grad ökat användningen av illustrationer. Genom införandet av autotypi har även framställningen av s. k. trefärgstryck, som grundar sig därpå, att man genom en blandning av de tre färgerna gult, rött och blått, vilka tryckas över varandra, kan erhålla nästan alla förekommande färgnyanser, fått stor praktisk betydelse. Tidigare måste finare illustrationstryck med färger praktiskt taget alltid framställas på litografisk väg.

Vad angår *plantryck* och *djuptryck* har den tekniska utvecklingen i viss mån varit mera genomgripande än beträffande boktrycket. Sålunda hava helt nya tillverkningsmetoder uppstått, vilka dock ej förmått uttränga de äldre förfaringssätten.

b) Plantryck och djuptryck.

Framställningen av tryckplattan skedde förr — i likhet med sättningen — alltid för hand. Det manuella förfarandet är måhända alltjämt övervägande. Vid vanligt stentryck tecknas sålunda den bild, som skall tryckas, bakvänd på ytan av en litografisk sten. Vanligen användes ej denna sten (originalstenen) direkt för tryckning, utan bilden överföres med tillhjälp av s. k. övertryckspapper till en särskild trycksten eller tryckplatta av metall (zink eller aluminium). Vid tryckning i färger (färglitografi, kromolitografi) fordras för varje färg en tryckplatta; ibland fordras upp till 15 å 20 plattor för att nå den önskade effekten. Även vid djuptryck framställdes förr alltid bilden för hand (i regel genom gravyr), även om själva tryckplattan erhöles genom avbildning av originalplattan på galvanisk väg eller medelst avgjutning.

Liksom vid framställning av bildtryck i boktryckpress är det huvudsakligen införandet av *fotomekaniska reproduktionsförfaranden*, som varit epokgörande. De viktigaste av nämnda förfaranden äro ifråga om plantryck *fotolitografi* och *ljustryck*. Av fotomekaniska djuptrycksförfaranden märkas *fotogravyr* och *heliogravyr* samt det vanliga, simplare »djuptrycket» (för illustrerade tidskrifter², vykort och annat bildtryck).

Samtliga dessa förfaringssätt användas i Sverige, flertalet sedan 1880-talet. Fotolitografi förekommer sålunda i betydande utsträckning vid våra litografiska tryckerier. Två ljustrycksanstalter finnas i riket, den ena, som

¹ *Matriser* (»mödrar»): gjutformar, vari stereotypplåtar (eller typer) kunna gjutas.

² T. ex. »Veckojournalen», »Dagens Nyheter» söndagsbilaga.

grundades 1887, framställer huvudsakligen illustrationsplanscher för vetenskapliga arbeten, den andra, som är av yngre datum, tillverkar företrädesvis vykort. Fotogravyr och heliogravyr användas särskilt för porträtt, finare kartor, sedeltryck o. d.; under det senaste decenniet har det simplare »djuptrycket» kommit till hastigt ökad användning.

Genom de fotomekaniska reproduktionsförfarandena vinnas avsevärda besparingar i arbetskostnaderna, enär man undgår det mödosamma tecknandet direkt på stenen. Inga svårigheter möta vid framställande av en bild i annat format än originalbilden; återgivandet av bilden sker noggrannare än vid det manuelle förfarandet, och originalplattan framställs snabbare. Särskilt gäller detta återgivandet av fotografier och andra halvtonbilder, där det manuelle förfarandet ofta ej är praktiskt utförbart. Emellertid har införandet av de fotomekaniska förfarandena haft mindre betydelse ifråga om de i produktionshänseende måhända mest betydande varuslagen, nämligen litograferade etiketter i en eller flera färger, i litografi utfört blankettryck och dylikt enklare tryck, särskilt för merkantilt bruk.

Den litografiska *flattryckpressen*, som till sin konstruktion i stort sett motsvarar boktryckssnällpressen, har under de sista årtiondena ej undergått mera genomgripande förändringar. En avsevärd ökning av produktionskapaciteten har dock kunnat ske, bl. a. genom utökning av tryckytan och tryckhastigheten.

Mera betydande har införandet av *rotationspressen* varit. I den vanliga litografiska rotationspressen, som först från tiden omkring sekelskiftet fått användning i Sverige, är den flata tryckplattan ersatt med en vanligen av zink förfärdigad tryckplåt, som böjts kring en vals¹. Tryckhastigheten höjes därvid till det dubbla, nämligen till omkring 900 ark per effektiv arbets-timme mot endast 400 å 500 i flattryckpressen.

Ett viktigt framsteg betecknar införandet av den s. k. *offsetpressen*, likaledes en rotationspress, som i Sverige fått allmänt bruk först under de senaste tio å femton åren². Tryckvalsen avlämnar här ej färg direkt till papperet utan till en med gummi överklädd vals, som i sin tur utför trycket på papperet. Bilden är sålunda utförd rättvänd på tryckplåten. Tryckhastigheten i offsetpress närmar sig den i boktryckssnällpress möjliga. Offsettrycket har haft stor betydelse bland annat därigenom, att det minskat färgåtgången samt möjliggjort användandet inom litografien av oglättat papper (det elastiska gummit nedtränger nämligen vid tryckningen i papperets porer), medan tidigare endast glättat papper var användbart.

Den litografiska rotationspressen är ej att jämföras med den för boktryck (tidningar) använda rotationspressen. Den senare uppnår nämligen betydligt större tryckhastighet än den litografiska, vilken genom sin användning för framställning av smärre tryckalster närmast konkurrerar med boktryckssnällpressen och den litografiska flattryckpressen.

Användningen inom litografien av moderna tryckmetoder är emellertid i viss mån begränsad. Särskilt offsettrycket lämpar sig ej för tryck i djupa, glänsande färger (t. ex. av spelkort) eller på starkt glättat papper. Liksom ifråga om boktryck är även den engångskostnad, som ligger i pressens iordningställande för tryckning, större vid de moderna pressarna. Som

¹ Tryckplåtar av metall användas numera i stor utsträckning även i flattryckpress. De besitta den fördelen framför den litografiska stenen, att de äro billigare samt lättare att förvara.

² För tryckning å papper började offsetmetoden användas år 1906. Tidigare hade den endast varit i bruk vid tryckning å bleckplåt.

exempel kan nämnas, att medan för »intagning» av tryckplattan och rengöring av färgverk m. m. i en flattrypkpress åtgår 1¹/₂ à 2 timmar, fordrar samma arbete vid en offsetpress 3 à 4 timmar. Då upplagorna äro små, är därför flattrypkpressen trots sin lägre tryckhastighet mer ekonomisk.

Vad slutligen angår djuptrycket, skall här endast anmärkas, att rotationspressar (för koppartryck) i Sverige började användas först 1914. Dessa pressar hava en betydande tryckhastighet och begagnas dels för tryckning av tidskrifter i stora upplagor (jfr ovan sid. 21), varvid tryckningen plägar ske å papper i rullar, dels av annat bildtryck, kataloger o. d., merendels å papper i ark. Av övriga varuslag, som i Sverige utföras i djuptryck, framställas brevpapper med firmanamn etc. i ståltryck i maskinpressar av digelpresskonstruktion.

Ett sammandrag av industristatistikens uppgifter rörande använda tryckpressar återfinnes i nedanstående tabell. Det betydande antalet handpressar vid stentryckerier och kemigrafiska anstalter kommer huvudsakligen till användning vid överförande av den bild, som skall tryckas, från originalstenen till tryckplattan.

	Rotationspressar		Snällpressar		Accidenspressar		Hand- eller tramppressar	
	1913	1921	1913	1921	1913	1921	1913	1921
Vid bok- och tidningstryckerier ...	79	118	914	1 168	879	1 306	438	507
Vid stentryckerier och kemigrafiska anstalter ...	9	25	180	195	6	12	178	170
Vid stål- och koppartryckerier.....	—	3	22	22	4	6	14	11

Den automatiska ilägningsmaskinen användes jämväl för plan- och djuptryck i snällpressar samt sådana rotationspressar, vilka trycka från papper i ark. Maskinen har här liksom vid tryckning i boktryckpress avsevärt förbilligt produktionen.

Under 1800-talets sista årtionden föll papperspriset så väsentligt, att det vid sekelskiftet endast utgjorde omkring tredjedelen av priset vid 1870-talets början. Prisfallet har även sedermera fortsatt och uppgick ifråga om inhemskt träfritt tryckpapper under tiden 1897—1912 till inemot 20 % (från 390 till 325 kr. per 1 000 kg). Detta gäller de verkliga priserna vid köp i större partier av större förbrukare och med hänsyn tagen till den förbättring av det träfria papperets kvalitet, som under perioden kan beräknas hava motsvarat ungefär 10 % av papperspriset¹. Egendomligt för prisutvecklingen i Sverige är, att prissänkningen sedan 1908 praktiskt taget endast kommit de större förbrukarna av tryckpapper till godo. Vid leveranser till småförbrukare hava pappersfabrikanterna genom ökat utnyttjande av tullskyddet kunnat hålla priserna uppe.

De i den officiella industristatistiken anförda uppgifterna rörande fördelningen vid boktryck mellan kostnaderna för sättning och tryckning samt för förbrukat papper sedan 1897 giva inga hållpunkter för uppskattning av papperskostnadernas förskjutning. I stort sett visa nämligen dessa kostnader samma relativa värden under hela perioden, vilket framgår av följande sammandrag:

*Pappers-
priset
fall.*

¹ Se Bos.EUS: Pappersindustriens produktionsförhållanden, sid. 67 och 98.

Å r l i g e n	Sättnings- och tryckningskostnader		Förbrukat papper		S u m m a	
	1 000 kr.	%	1 000 kr.	%	1 000 kr.	%
1897/1900.....	6 527	65·2	3 489	34·8	10 016	100
1901/05.....	8 830	64·8	4 787	35·2	13 617	100
1906/10.....	12 284	65·0	6 621	35·0	18 905	100
1911/12.....	14 725	64·0	8 283	36·0	23 008	100

Den nära överensstämmelsen mellan resp. procenttal under olika perioder berör emellertid, som nedan skall visas, på att jämsides med pappersprisets fall fortgått en småningom skeende förändring av produktionens omfång och beskaffenhet ¹.

För
ändring av
produk-
tionens
storlek och
beskaffen-
het.

Ett studium av den prisberäkning, som tillämpats vid ett större tryckeri-företag i Stockholm, har givit vid handen, att priserna å ett flertal tryck-alster i smärre upplagor under perioden 1896—1914 varit i stort sett oför-ändrade. I relation till den allmänna prisnivån, som under samma tid undergick en avsevärd stegring, har sålunda ett förbilligande skett. Går man till tryckalster i större upplagor, har t. o. m. i vissa fall en absolut prissänkning ägt rum. Förbilligandet har befordrat den ökning av för-brukningen av tryckalster, för vilken förutsättningar skapats särskilt genom den moderna affärsreklamens utveckling och den allmänna industriella upp-blomstringen.

Införandet av *sättmaskinen och de fotomekaniska reproduktionsförfaran-dena* har endast minskat engångskostnaderna vid tillverkningen och där-igenom bidragit att i första hand framkalla en ökning i *omfattning och antal* av sådana tryckalster, som lämpa sig för framställning med dessa hjälpmedel. Vad särskilt sättmaskinen angår, har dess betydelse mest på-tagligt visat sig i en mångdubbling av tidningarnas storlek ². Vid tidnings-tryckerier, där det framför allt gäller att i hast verkställa sättningen, fyllde sättmaskinerna ett behov redan då maskinsättning ej ur kostnadssynpunkt var handsättning avgjort överlägsen. Sedan så blivit fallet har sättmaskinen fått betydande användning även för »civilsättning». De fotomekaniska reproduktionsförfarandenas betydelse har i synnerhet legat i öppnandet av helt nya arbetsfält för den grafiska industrien.

I andra hand har den av ovannämnda tekniska hjälpmedel förorsakade prissänkningen möjliggjort större avsättning av varje tryckalster, d. v. s. *ökat upplagornas storlek*. I åtskilliga fall har det dock genom lägre en-gångskostnader blivit ekonomiskt möjligt att framställa tryckalster i mindre upplagor än tidigare.

I stället för lägre engångskostnader har emellertid i stor utsträckning en *kvalitetsförbättring* av trycket kommit till stånd. Konsumenternas steg-rade fordringar på grafisk utstyrsel hava varit särskilt påtagliga ifråga om

¹ Uppgifterna rörande värdet av det förbrukade papperet äro för övrigt ej tillförlitliga (något för låga), då däri icke ingår förbrukningen vid vissa tryckerier.

² Sättmaskinens införande har icke, som man skulle kunnat vänta, givit anledning till svåra rubbningar på arbetsmarknaden, ehuru i Sverige nu använda sådana maskiner kunna beräknas ersätta omkring 4 000 handsättare. Tvärtom har antalet inom den svenska tryckeri-industrien anställda arbetare under tiden 1898—1920 företett en så gott som oavbruten ökning, för hela perioden uppgående till ej mindre än 80 % av arbetareantalet 1898. Den kvantitativa produktionsökningen måste uppenbarligen hava varit mycket större.

illustrationsarbeten och vissa slag av merkantilt tryck samt stått i samband med införandet av de fotomekaniska reproduktionsförfarandena.

Söker man det i ekonomiskt hänseende gemensamma för de tekniska förbättringarna av *tryckningsprocessen*, finner man lätt av det förut sagda, att detta ligger i ett allt större förbilligande av produktionen av stora upplagor. Medan priset på tryckalster i småupplagor här föga berörts av teknikens utveckling, har framställningskostnaden sjunkit vid massproduktion.

Betydelsen av de sänkta *papperspriserna* har även varit mest framträdande vid stora upplagor, i vilkas pris papperskostnaden ingår med relativt stor andel. Samtidigt har tryckeriernas olägenhet av *arbetslönernas stegring* varit minst kännbar ifråga om stora upplagor, som kräva en relativt låg arbetskostnad.

Då efterfrågan på tryckalster liksom på flertalet andra varor i regel besitter en viss elasticitet, har följden blivit *en strävan att genom låga priser öka upplagornas storlek*. Yttringar av denna utveckling torde vara bekanta för envar: tidningsväsendets hastiga uppblomstring sedan sekelskiftet och den under de sista femton å tjugu åren (särskilt under tiden närmast före världskriget) ökade utgivningen av litteratur i billiga folkupplagor¹. Utvecklingen mot massproduktion har, som i det följande skall visas, intresse ur tullsypunkt.

Denna utveckling är även den huvudsakliga orsaken till att papperskostnadens andel i tillverkningsvärdet (för boktryck) trots sjunkande papperspriser icke visat tendens till minskning (jfr ovan sid. 24). Då upplagorna ökas, sjunker ju engångskostnadernas andel i varuvärdet, medan papperskostnadens andel stiger. Som ännu en orsak till att de relativa papperskostnaderna hållits uppe kan nämnas, att tidningar, vilka kräva relativt hög papperskostnad, visat starkare produktionsökning än andra tryckalster; slutligen erinras om den ovan omnämnda förbättringen av kvaliteten å boktryckpapper.

Inom litografien har en viss försämring av papperskvaliteten under senare år kunnat ske, sedan offsetpressen möjliggjort användandet av det billigare oglättade papperet.

Minst har måhända den tekniska och prishistoriska utvecklingen under senare tid betytt för vissa slag av *accidenstryck*, varmed man i allmänhet förstår smärre tryckalster, såsom tryckt brevpapper, formulär, blanketter, cirkulär o. d.² Det är huvudsakligen affärsvärldens ökade behov av formulär- och reklamtryck, som under de senaste årtiondena framdrivit tillverkningen av accidenser, som förr var mycket obetydlig. Tryckning av accidenser i små upplagor sker fördelaktigast med små, föga kapitalkrävande digelpressar för maskin- eller handkraft, då arbetenas växlande format och beskaffenhet i övrigt omöjliggör ett ekonomiskt utnyttjande av de ovan omnämnda, för stora upplagor betydelsefulla tekniska uppfinningarna.

Medan texttryck i regel plägar framställas i boktryck (det mest betydande undantaget torde vara vissa slag av blanketter o. d., som ofta litograferas), äro plan- och djuptrycksförfarandena de mest använda vid framställning av bildtryck. Medelst kliché i boktryckpress framställda bilder utgöra som nämnts i regel endast illustrationer till typografiskt texttryck.

Konkurrens mellan olika framställningsmetoder.

¹ Ett exempel härpå var utgivningen av de s. k. 25-öresböckerna, som påbörjades år 1910 och inställdes, när den allmänna prisfördyringen började göra sig gällande under krigsåren.

² Under industristatistikens rubrik accidenstryck torde uteslutande ingå i *högtryck* utförda tryckalster av angivet slag.

Det förekommer dock fall, då klichétryckta bilder framställas för sig. Vid framställning av bildtryck är nämligen i vissa fall en tillverkningsmetod, i andra fall en annan den lämpligaste, beroende på bildens eller papperets beskaffenhet eller på upplagans storlek. Klichétryck lämpar sig bäst för stora upplagor, enär engångskostnaderna äro betydande och tryckhastigheten relativt hög. I större länder, där upplagorna genomsnittligt äro större än i Sverige, finnas därför specialtryckerier, som i klichétryck utföra åtskilliga arbeten (etiketter o. d.), vilka i Sverige endast framställas medelst litografi. Klichétrycket visade länge tendens att inkräkta på områden, som tidigare voro förbehållna plantrycksmetoderna. Ett ovan omnämnt exempel härpå är utförandet av bildtryck i färger medelst autotypi (trefärgstryck). På senare tid synes en omsvängning hava framkallats genom de snabba framstegen inom plan- och djuptryckstekniken. Redan förut har nämnts, att tryckning i offsetpress sker med i det närmaste lika stor hastighet som i boktryckssnällpress. Av denna anledning framställas numera i offsetpress vissa slag av text- och blankettryck i stora upplagor, såsom telegramblanketter (sättning sker först typografiskt, varefter ett avtryck från stilformen överföres till zinkplåten i offsetpressen). En annan fördel med offsettrycket är, att det möjliggör framställning på oglättat papper av halvtonbilder. En autotypi, som utföres i boktryck, bör helst tryckas å papper med mycket jämn och slät yta, exempelvis s. k. autotypipapper eller konsttryckpapper (kriterat). Om däremot ett avtryck från klichéen överföres till tryckplåten i en offsetpress, kan bilden framställas på oglättat papper. I Sverige har offsetpressen hittills tagits mindre i anspråk för framställning av halvtonbilder på angivet sätt än för tryckning av litografier i färger (t. ex. planscher och omslag till jultidningar samt vissa slag av merkantilt bildtryck). Det oglättade papperet och offsettryckets matthet förlänar därvid ofta bilden ett mera konstnärligt utseende än som erhålles vid andra framställningsmetoder. Även de moderna djuptryckspressarna hava stor tryckhastighet och lämpa sig särskilt väl för framställning i stora upplagor av tryckalster med text- och bildtryck (i synnerhet halvtonbilder) i förening. Bildtrycket får också här ett mera konstnärligt utseende än vid framställning i boktryckssnällpress.

Exempel finnas även på att boktrycket ej ens vid framställning av texttryck i smärre upplagor är det mest förmånliga. Om sålunda en bok skall utkomma i en ny helt oförändrad upplaga och stilformer, stereotypplåtar eller matriser ej hava förvarats, kan det vara dyrbarare att på nytt verkställa sättning samt tryckning i boktryckpress än att i fotolitografi reproducera ett exemplar av den äldre upplagan. Med hänsyn till såväl tryckhastigheten som det friare pappersvalet sker därvid tryckningen lämpligen i offsetpress.

Vilken roll upplagan spelar vid valet av framställningsmetod framgår exempelvis därav, att ljustryck i huvudsak endast användes vid tryckning av halvtonbilder (i en färg) i små upplagor om ett eller annat tusental exemplar. Engångskostnaderna vid tryckplattans framställning äro nämligen här relativt små, men tryckhastigheten är mycket låg (endast omkring tiondedelen mot vid tryckning i litografisk flatträckpress), varjämte tryckplattan slites vid tryckning i större upplagor och blir oanvändbar. För dylika upplagor användes klichétryck, litografi eller djuptryck.

Vid mångfaldigande av vissa bilder (t. ex. vykort) i mycket små upplagor konkurrera de rent fotografiska reproduktionsförfarandena med de grafiska.

En ur tullsynpunkt icke oviktig begränsning av pappersvalet föreligger ifråga om litografiska tryckalster. Papper med större halt av slipmassa

eller eljest med grövre yta utövar en ofördelaktig inverkan på bilden å den litografiska stenen eller tryckplattan och kan därför ej användas.

Utvecklingen av sättnings- och tryckningsförfarandet har bidragit till driftens koncentration. En sättningsmaskin eller en modern snällpress kan ej fullt utnyttjas i ett allt för litet företag, och de större tryckerierna hava därför genom teknikens framsteg erhållit ett försprång framför de mindre. Sättningsmaskiner och moderna maskinpressar äro även ganska kapitalkrävande; sättningsmaskiner betingade 1914 priser, som växlade ungefärligen mellan 6 000 och 15 000 kronor, och en modern snällpress kostade vid samma tid omkring 3 000 å 12 000 kronor. I vilken mån kapitalanvändningen ökas med företagsstorleken belyses av nedanstående siffror, erhållna av Sylwan genom bearbetning av uppgifter i Hybergs »Grafisk kalender» för år 1909 och utvisande kapitalinvesteringen per arbetare vid ett flertal svenska tryckeri-aktiebolag, fördelade i grupper efter aktiestockens storlek på följande sätt ¹:

intill 25 000	kr. — c:a 1 500	kr. per arbetare
25 000—50 000	» — » 1 500	» » »
50 000—150 000	» — » 3 500	» » »
150 000—250 000	» — » 3 000	» » »
250 000—600 000	» — » 3 500	» » »
lägst 600 000	» — » 7 000	» » »

Den fördel, som moderna tekniska hjälpmedel kunna förskaffa storföretagen, borde med hänsyn till det sagda väntas giva sig tillkänna i en tendens till ökning av företagsstorleken. Mindre tryckerier, vilka endast fylla det mera lokala behovet i en ort eller en trakt av vissa slag av tryckalster, hava emellertid föga kunnat beröras av en dylik tendens. Redan de långa avstånden i vårt land med dess glesa befolkning förhindrar en sammanslagning av dessa oftast i små samhällen belägna tryckerier. Utvecklingen har här snarast gått i motsatt riktning. Framställning av accidenser skedde förr uteslutande som bitillverkning vid tryckerier, som huvudsakligen framställde större tryckalster. Den ökade efterfrågan har emellertid givit upphov till accidenstryckerier, vilka huvudsakligen trycka accidenser. Dessa tryckerier, vilka fordra ringa kapitalinsats, representera den egentliga smådriften inom tryckerinäringen. Accidenstryckeriernas utveckling framgår av följande siffror, utvisande antal boktryckerier i storleksgrupper efter arbetareantal 1896 och 1912 ². Den huvudsakliga ökningen under perioden faller på de minsta, endast i hantverksstatistiken redovisade företagen samt i industristatistiken redovisade företag med högst 10 arbetare.

Å r	Antal tryckerier (»boktryckare»), redovisade i hantverksstatistiken	Antal i industristatistiken redovisade boktryckerier med ett arbetareantal av			
		t. o. m. 10	11—50	51—100	över 100
1896	54	125	120	13	3
1912	169 ³	227	171	19	4

¹ Se SYLWAN: Arbetsintensiteten i Sveriges tryckeriindustri, sid. 10. — En del av den stegring i kapitalanvändning, som kan konstateras vid ökning av företagsstorleken, torde ej bero på större användning av kapitalkrävande maskiner utan på att storföretagen i betydande utsträckning äro inrymda i egna fastigheter.

² Tabellmaterialet har i huvudsak hämtats ur WOHLIN: Driftkoncentrationen i svensk fabriksindustri (Stockholm 1915). På grund av förändrad statistisk redovisning av de med bokbinderi o. d. kombinerade tryckeriföretagen äro siffrorna ej jämförliga med dem, som återfinnas i en liknande gruppindelning i 1913 och 1920 års industriberättelser.

³ Avser år 1910.

Koncentration av driften.

a. Boktryck (högtryck).

För den koncentration av driften, som i verkligheten skett under perioden, är emellertid en fördelning av tryckerierna efter antalet arbetare icke belysande. Det är nämligen uppenbart, att de tekniska framstegen i många fall möjliggjort en minskning av arbetarstyrkan. Då exempelvis en till upplagan strängt begränsad landsortstidnings tryckeri anskaffat en sättningsmaskin, har detta närmast haft till följd, att två å tre sättare kunnat indragas.

Utvecklingen mot stordrift framträder därför något bättre, om *tillverkningens värde* lägges till grund för indelningen i fabriksgrupper (jfr nedanstående tabell¹).

Å r	Tillverkningsvärde i 1 000-tal kr.							Summa
	t. o. m. 10	10—25	25—50	50—100	100—500	500—1 000	över 1 000	
A. Antal boktryckerier tillhörande ovanstående storleksgrupper								
1896	113	76	36	20	15	1	—	261
1912	86	150	82	58	39	4	2	421
B. Tillverkningsvärdets storlek (i 1 000-tal kr.) i boktryckerier tillhörande ovanstående storleksgrupper								
1896	646	1 331	1 246	1 471	2 729	734	—	8 157
1912	595	2 427	2 984	4 064	8 180	2 518	2 969	23 737

Företagsantal och tillverkningsvärde visa här ifråga om småföretag tillbakagång, ifråga om medelstora företag (med 10 000—50 000 kronors tillverkningsvärde) fördubbling och ifråga om större företag mångdubbling under den undersökta perioden. Denna ökning är så mycket märkligare, som den inverkan, penningvärdets fall kan tänkas hava haft på siffrorna, mer än väl torde hava uppvägs av produktionens förbilligande genom papperspriset fall och den påvisade övergången till massproduktion.

Under senare år äro vissa företeelser av betydelse för utvecklingen i Sverige att anteckna. En tendens till inrättande av s. k. »hustryckerier», d. v. s. tryckerier för eget behov, gjorde sig under krigsårens högkonjunktur gällande icke blott inom förlagsrörelsen utan även i statens verk. De största av statens tryckerier äro Statens reproduktionsanstalt samt postverkets och statens järnvägars tryckerier. Från att ursprungligen endast hava utfört en mindre del av resp. verks behov av tryckalster, hava vissa av statens tryckerier ej blott övertagit tryckningen av stora mängder blanketter o. d. för statens räkning, som tidigare utförts på entreprenad av olika tryckerier, utan även börjat verkställa tryck för kommunala inrättningar. Den tillverkning av blanketter i mycket stora upplagor, varpå dessa tryckerier kunna specialisera sig, torde för staten kunna bli ekonomiskt fördelaktig; mot försöken att utvidga statstryckeriernas verksamhet utöver deras mera naturliga verksamhetsområde hava emellertid från de enskilda företagens sida riktats allvarliga invändningar².

Som ett led i den allmänna tendensen till koncentration torde man kunna betrakta anslutningen av ett flertal stora tryckerier till det år 1913 bildade Aktiebolaget Sveriges litografiska tryckerier (jfr nedan sid. 30).

Småindustrin har inom den litografiska industrien ej samma betydelse

b. Plantryck och djuptryck.

¹ Tillverkningsvärdet avser endast boktryck, ej annan vid tryckerierna bedriven produktion. Siffrorna omfatta ej de mindre, under hantverk redovisade företagen.

² Bl. a. i skrivelse från Bo tryckarekammaren till chefen för finansdepartementet den 11 dec. 1922.

som inom boktryckeriindustrien. I genomsnitt per företag är arbetareantal och tillverkningsvärde i den förra industrien ungefär dubbelt så stort som i den senare. En sammanställning över tillverkningen i storleksgrupper 1896 och 1912 visar, att om än under de mellanliggande åren ingen så betydande driftkoncentration ägt rum som inom boktryckeriindustrien, så har dock produktionsökningen varit relativt störst vid storföretagen. Över 80 % av den betydande stegringen i tillverkningens värde faller på företag med en tillverkning av mer än 100 000 kr. Det gäller även här, att genomsnittspriserna trots penningvärdets fall varit stillastående eller sjunkande och att alltså produktionsökningen ej varit blott skenbar.

Å r	Tillverkningsvärde i 1 000-tal kr. ¹							Summa
	t. o. m. 10	10—25	25—50	50—100	100—500	500—1 000	över 1 000	
<i>A. Antal grafiska anstalter i ovanstående storleksgrupper</i>								
1896	8	6	4	2	5	1	—	26
1912	3	15	6	6	8	2	—	40
<i>B. Tillverkningsvärdets storlek (i 1 000-tal kr.) i grafiska anstalter tillhörande ovanstående storleksgrupper¹</i>								
1896	38	94	171	161	848	561	—	1 873
1912	18	290	223	358	1 981	1 272	—	4 142

Frånsett vissa mindre företag med starkt specialiserad tillverkning hava de grafiska (särskilt de litografiska) anstalterna stort intresse av att bedriva rörelsen i stort. Därvid erhålles särskilt bättre möjlighet att utnyttja tryckpressarna. Det är nämligen viktigt, att »intagning» i pressarna och rengöring av dessas färgverk (vid ombyte av färg) göres så sällan som möjligt och att alltså den effektiva arbetstiden blir så lång som möjligt. I vilken mån den större driften i detta avseende kan göras mera ekonomisk belyses genom följande exempel.

Om ett litografiskt arbete i en färg upptager t. ex. fjärdedelen av pressens tryckyta, kunna fyra avtryck från originalstenen överföras till tryckplattan, och fyra exemplar av bilden tryckas sålunda på varje ark. Tryckes bilden i en upplaga av 4 000 exemplar, åtgår härför i en offsetpress med en tryckhastighet av 2 000 ark per timme $\frac{1}{2}$ timme, vartill kommer ungefär $\frac{1}{2}$ timme för tryckplattans intagning eller sammanlagt 1 timme. Om fyra arbeten i samma storlek, färg och upplaga tryckas på detta sätt efter varandra, åtgå följaktligen 4 timmar. Överföres emellertid från varje av de fyra originalstenarna en bild till en och samma tryckplatta (alla fyra bilderna tryckas då på en gång ehuru endast i ett exemplar å varje ark), behöver »intagning» endast ske en gång, och för tryckningen åtgå då blott $2\frac{1}{2}$ timmar. Man vinner sålunda genom denna sista metod en ganska avsevärd besparing i tid och arbetslöner.

Tänker man sig vidare, att samtliga fyra arbeten skola tryckas i tre färger och att endast en tryckpress är disponibel för ändamålet, måste färgombyte med åtföljande rengöring av färgverket företagas åtminstone två gånger, vilket tar en tid av ungefär 6 timmar. För tryckningen åtgå sålunda $3 \times 2\frac{1}{2} + 6 = 13\frac{1}{2}$ timmar. Disponerar emellertid företaget en press för varje färg (man tänke sig att varje press mera stadigvarande kan användas

¹ Tillverkningsvärdet avser endast grafiska arbeten (även kemigrafiska), ej annan vid resp. företag bedriven produktion.

för tryckning i samma färg), behöver färgombyte ej ske, och tryckningen kan verkställas på endast $7\frac{1}{2}$ timmar.

Det är emellertid uppenbart, att ett företag behöver mycket god ordertillgång, om det på detta sätt skall kunna hava flera pressar av samma slag i arbete för att i det längsta undvika färgombyte, samt kombinera tryckningen av flera tryckalster, vilka måste utföras å samma papper, i samma färg och i samma upplaga. Flertalet svenska litografiska tryckerier torde ej heller hava tillräcklig arbetstillgång för att i nämnda avseenden kunna inrätta driften på det mest ekonomiska sätt. Olägenheten härav ökas därigenom, att i Sverige jämförelsevis små upplagor av litografiska tryckalster äro de mest vanliga. Då det gäller mycket stora upplagor är nämligen den tid, som åtgår för »intagning» och färgombyte så ringa i förhållande till hela tiden för tryckningen, att det ovan beskrivna förfarandet ej medför nämnvärd besparing och därför ej behöver användas.

Den på ett bättre utnyttjande av tryckpressarna grundade fördelen av stor-drift har uppenbarligen utökats genom framstegen inom trycktekniken. Av betydelse har särskilt varit införandet av offsetpressen, som äger stor tryckhastighet, kräver lång tid för färgombyte och i regel har stor tryckyta. I vissa fall har även införandet av de fotomekaniska förfarandena omvandlat framställandet av bilden å tryckplattan från ett rent hantverksmässigt till ett mekaniserat, för fabriksdrift mera lämpat arbete.

Aktiebo-
laget Sve-
riges lito-
grafiska
tryckerier.

De ovan anförda siffrorna rörande produktionen i storleksgrupper 1896 och 1912 visa ej, vilken betydelse förhållanden, som inträffat efter sistnämnda år — däribland offsetpressens införande i Sverige — haft för driftens koncentration. Under krigsårens högkonjunktur, då arbetstillgången var riklig och hinder mötte att i önskvärd utsträckning företaga nyanskaffning av maskiner o. d., kunde någon starkare koncentration av driften ej förekomma. Det bör emellertid observeras, att efter bildandet år 1913 av *Aktiebolaget Sveriges litografiska tryckerier* (förkort. »S. L. T.»), i pressen oftast benämnt »litograftrusten») utvecklingen mot stordrift i viss mån skett mera ändamålsenligt än tidigare. Bolaget, som huvudsakligen utför litografiska tryckalster samt olika produkter av pappersförädlingsindustri, övertog vid sitt bildande 13 av landets större fabriker i nämnda branscher (särskilt litografiska tryckerier). Under bolagets första verksamhetsår tillkommo dessutom 4 och sedan 1917 ytterligare ett tiotal företag. Fusionen har tillgått så, att de äldre företagen, i regel aktiebolag, efter övertagandet upplösts och dessas tillgångar tillskiftats huvudbolaget, varvid samtidigt i stället för de äldre bolagen bildats nya bolag (med samma namn som dessa) för att å de särskilda orterna för huvudbolagets räkning omhändervärd fabrikation och försäljning¹. De nybildade bolagen hava mycket lågt aktiekapital (10 000 kr.). Organisationen på nu angivet sätt har skett med hänsyn till gällande skattebestämmelser; de gamla firmanamnen ha även på detta sätt kunnat bevaras åt de förutvarande ägarerna. Den koncentration av driften, som S. L. T. sökt genomföra, har till dels bestått i sammanslagning av den rörelse, som olika till bolaget hörande företag bedrivit i samma stad. Sälunda hava i Malmö och i huvudsak även i Göteborg de olika rörelserna förenats. I Stockholm torde åtgärder i samma riktning vara planerade; hittills hava dock endast två av företagen i denna stad sammanlagit sin rörelse.

Enligt uppgifter, hämtade ur Sveriges Industrikalender för år 1922, syssel-

¹ Vid starten var dock huvudbolaget endast s. k. "holding company". Reorganisationen skedde emellertid redan påföljande år.

satte de till S. L. T. hörande 25 företagen omkring 4 200 arbetare; den sammanlagda årstillverkningen ägde enligt samma källa ett ungefärligt värde av 45 milj. kr. Av tillverkningen torde omkring 25 % hava utgjorts av boktryck; för plantryck, djuptryck och pappersförädlingsindustri återstå sålunda i runt tal 34 milj. kr., motsvarande inemot 3 200 arbetare. Enligt den officiella industristatistiken utgjorde under 1921 — vilket år förutnämnda siffror närmast avse — arbetareantal och tillverkningsvärde för hela riket:

	Antal arbetare	Tillverknings- värde i milj. kr.
vid grafiska anstalter	1 182	11·1
inom pappersförädlingsindustri ¹	4 076	37·3
Summa	5 258	48·4

Om behörig hänsyn tages till att de ur Sveriges Industrikalender hämtade uppgifterna — särskilt rörande tillverkningens värde — sannolikt äro avrundade uppåt och därför något för höga, giva de anförda siffrorna stöd för ett antagande, att omkring $\frac{3}{5}$ av tillverkningen inom resp. industrigrenar falla på de till S. L. T. hörande företagen. Då S. L. T. så gott som enbart omfattar storföretag, torde dess anpart av tillverkningen vara något större (antagligen 75 å 80 %) inom den rent litografiska industrien än inom pappersförädlingsindustrien, där småföretagen torde spela en mera betydande roll. Den monopolställning, som bolaget kan sägas innehava ifråga om litografiska produkter, är så till vida begränsad, som ett utnyttjande av densamma skulle framkalla ökad konkurrens från utanförstående boktryckerier ifråga om sådana tryckalster, som kunna utföras i såväl litografi som boktryck.

Flertalet till S. L. T. hörande företag (av vilka de största äro Litografiska aktiebolaget i Norrköping, Aktiebolaget P. Herzog och Söner, Aktiebolaget Centraltryckeriet och Aktiebolaget J. O. Öberg & Son, vart och ett med 300 — 700 arbetare) tillverka såväl litografiska tryckalster som i boktryck utförda arbeten och produkter av pappersförädlingsindustri (kontorsböcker, kartonger, påsar etc.). Mångsidigast är Litografiska aktiebolaget i Norrköping, som består av boktryckeri, litografisk anstalt, kontorsbok-, kartong-, pås- och kuvertfabrik jämte fabrik för tillverkning av hyllremsor, serviettpapper m. fl. pappersfabrikat samt ståltryck.

Utanför S. L. T. existera ett fåtal större kombinerade företag av samma typ som de nu nämnda. De största torde vara Victor Pettersons Bokindustriaktiebolag, Almqvist & Wiksells Boktryckeriaktiebolag, Wald. Zachrissons Boktryckeriaktiebolag och firman Johnsson & Hill. Intet av dessa torde dock äga en arbetarstyrka om flera än 300 personer.

Inom S. L. T. har modern självkostnadsberäkning och inventeringskontroll efter inom företagets ledning utarbetade metoder kommit till användning. Man har härigenom bl. a. borteliminerat den i tryckeribranschen betydande svårigheten att med tillräcklig noggrannhet följa rörelsens utveckling samt förhindra för låg debitering².

Ett av de till S. L. T. hörande företagen är en större pappershandelsfirma i Stockholm. Under några år har S. L. T. ägt ett litografiskt tryckeri i Tyskland.

I ekonomisk anslutning till S. L. T. stå några i detsamma icke ingående stora boktryckerier (jfr bilagan, sid. 60). Tages hänsyn jämväl till dessa, kan det stora bolaget ifråga om det egentliga boktrycket, fränsett tidningstryck, beräknas behärska lägst 25 % av den inhemska tillverkningen.

¹ Utom tapet- och impregneringsindustri.

² »Affärsvärlden» den 17 april 1918.

III. TILLVERKNINGSEKONOMI

Boktryck Av Boktryckarekammaren har anförts följande på uppgifter från ett antal
(högtryck) civiltryckerier grundade fördelning av självkostnaderna för i boktryck ut-
 föorda tryckalster åren 1913 och 1920:

	1913	1920
	%	%
<i>Material:</i>		
papper	24	27
tryckfärg	1	1
förbrukningsartiklar, oljor m. m.	1	1
<i>Löner:</i>		
arbetslöner	34	32
förmans- och kontorslöner	15	14
<i>Bränsle och kraft:</i>		
uppvärmning	1	1
lyse och drivkraft	1	1
<i>Övriga utgifter:</i>		
inventariers avskrivning	7	4
lokalhyra	4	3
skatter, räntor m. m.	12	16
Summa	100	100

Papperskostnaderna framträda här med en mycket låg siffra, enär åtskilliga av tryckeriernas största kunder, särskilt bokförläggarna, själva släppa till papper för sina trycksaker. Av allt att döma uppgår värdet av förbrukat papper vid boktryckerier i allmänhet till omkring tredjedelen av tillverkningsvärdet.

En generalkalkyl är emellertid föga upplysande, då åtskilliga kostnadselement växla betydligt för olika tryckalster allt efter upplagens storlek, papperets tjocklek och kvalitet (priset på annat tryckpapper än tidningspapper växlade före kriget ungefärligen mellan 30 öre och 1 krona per kg¹ samt slutligen tryckets beskaffenhet (sättningen blir dyrbarare om texten är tabellarisk eller skall tryckas i flera stilarter).

Det är därför påkallat att lämna kalkyler för skilda slag av boktryckalster i olika upplagor, och därvid torde det vara lämpligast att använda den

Tryckalstrens art	Upp- lagans storlek	Tillverkningskostnad år 1914				Procentisk för- delning		
		sätt- ning kr.	tryck- ning kr.	papper kr.	Summa kr.	sätt- ning %	tryck- ning %	papper %
Roman, per 32-sid. ark	1 700	40.—	15.—	24.—	79.—	50.6	19.0	30.4
	2 750	40.—	18.—	39.—	97.—	41.2	18.6	40.2
	3 400	40.—	21.—	48.—	109.—	36.7	19.3	44.0
Statistiskt tryck (text och tabeller), per 16-sid. ark	1 200	226.—	18.—	17.—	261.—	86.6	6.9	6.5
	2 400	226.—	28.—	34.—	288.—	78.5	9.7	11.8
	5 000	226.—	28.—	34.—	288.—	78.5	9.7	11.8
Brevpapper i kvartformat med firma- tryck	1 000	2.50	5.25	5.25	13.—	19.2	40.4	40.4
	3 000	2.50	12.—	15.50	30.—	8.3	40.0	51.7
	5 000	2.50	18.50	26.—	47.—	5.3	39.4	55.3
Prospekt, 4-sid., å konsttryckpapper	1 000	35.—	34.—	26.—	95.—	36.8	35.8	27.4
	3 000	35.—	50.—	67.—	152.—	23.0	32.9	44.1
	1 000	150.—	71.50	41.50	263.—	57.0	27.2	15.8
Katalog, 32-sid., med omslag i två färger	3 000	150.—	148.—	118.—	416.—	36.0	35.6	28.4

¹ 1906 års tulltaxekommittés betänkande den 3 maj 1909, sid. 424.

vid beräkning av priserna vanliga uppdelningen i sättnings-, trycknings- och papperskostnader. Förestående från ett större tryckeriföretag i Stockholm erhållna siffror belysa fördelningen mellan dessa kostnadselement år 1914 för några representativa slag av tryckalster i upplagor av här i landet vanlig storlek. I kostnaden för sättning och tryckning äro därvid inräknade samtliga kostnader utom för papperet, alltså även regikostnader och vinst. Sammanlagda kostnaderna för sättning, tryckning och papper utgöra alltså tryckalstrens värde i det skick, vari de befinna sig, då de lämna *tryckeriet*. Bindningskostnader, förlagsomkostnader, författarehonorar etc. i de fall, då dylika kostnader komma ifråga, äro helt uteslutna.

Enär fördelningen mellan olika kostnadselement före kriget varit ungefär lika i Sverige och Tyskland, torde det vara av intresse att komplettera tablån med tyska uppgifter. Då nämligen tyska tryckerier i motsats till svenska tillämpa genom överenskommelse fastställda minimipriser på tryckalster, är det bl. a. möjligt att därvid med stöd av allmänt tillämpade priser få ett mått på papperskostnadens relativa höjd även vid upplagor, som äro större än de i Sverige i regel förekommande, vilket är av betydelse med hänsyn till det intresse, som tryckalster i större upplagor erbjuda ur tullsynpunkt. Nedanstående fördelning mellan kostnaderna för sättning och tryckning samt papper är byggd på tyska prisuppgifter för år 1912¹.

Tryckalstrens art	Upplagans storlek	Fördelning mellan kostnaderna för		
		sättning %	tryckning %	papper %
Vetenskapligt arbete, 2 1/2 sid. tabeller på 16 sid. text; satt för hand	400	71.9	20.2	7.9
Lärobok med tabeller och marginalrubriker; satt för hand	1 000	61.0	20.2	18.8
Skolläsebok; satt för hand	5 000	30.4	27.6	42.0
Roman (folkupplaga); satt för maskin	10 000	12.7	20.4	66.9
Brevpapper (tråfritt skrivpapper) i kvartformat med firmatryck	1 000	27.5	40.7	31.8
	3 000	12.8	42.7	44.5
	5 000	8.4	43.3	48.3
Prislista (genomgående tabelltext, trähaltigt tryckpapper)	1 000	80.4	13.2	6.4
	3 000	67.3	16.7	16.0
	5 000	57.9	19.1	23.0
Priskurant, bättre utförande, illustrerad	5 000	41.5	16.9	41.6
	10 000	27.7	17.8	54.5
	25 000	14.1	18.2	67.7
Tidskrift, satt för maskin, tryckt med snällpress	3 000	58.7	21.8	19.5
Tidning, satt för maskin, tryckt med snällpress	6 000	67.2	16.4	16.4
Prospekt i kvartformat, tryckt med rotationspress	25 000	15.3	31.3	52.9
	50 000	9.2	27.9	62.9
	100 000	5.2	24.5	70.3

Vid grafiska anstalter torde papperskostnadernas (och därmed material- *Plan- och* kostnadernas) andel i varuvärdet genomsnittligt vara något lägre, medan *djuptryck.* arbetskostnadernas andel är något högre än vid boktryckerier. Nedanstående fördelning av vissa kostnadselements andel i salutillverkningarnas värde grundar sig på uppgifter för år 1913 från ett antal grafiska anstalter.

¹ Tabellens siffror hava erhållits genom bearbetning av uppgifter ur BERTENBURG: Die Preisgestaltung im Druckereigewerbe.

Material.....	21.5 %
Arbetslöner	36.0 %
Förmans- och kontorslöner.....	14.1 %
Bränsle och kraft	2.2 %
Övriga kostnader (inkl. vinst).....	26.2 %
Summa	100 %

Även här torde det emellertid vara mera ändamålsenligt att fördela kostnaderna efter andra grunder.

I nedanstående tablå har efter uppgifter från olika företag gjorts en uppdelning av tillverkningskostnaderna år 1914 för ett antal hithörande varuslag i kostnaden för framställning av originalplattan, tryckning, papper och färdiggörning (till sistnämnda slag av arbete har räknats skärning, stansning, gummering, förpackning o. d.). I nämnda kostnadselement äro även inräknade regikostnader och vinst.

Tryckalstrens art	Upplagans storlek	Tillverkningskostnad år 1914					Procentisk fördelning			
		original-platta kr.	tryckning kr.	papper kr.	färdiggörning kr.	Summa kr.	original-platta %	tryckning %	papper %	färdiggörning %
Brevpapper i kvartformat, i litografi; en färg	5 000	18.—	33.20	27.20	1.60	80.—	22.5	41.5	34	2
	20 000	18.—	80.—	98.—	4.—	200.—	9	40	49	2
Brevpapper i kvartformat, i ståltryck; en färg	5 000	96.10	46.30	32.—	3.60	178.—	54	26	18	2
Reklamplakat i format 50 x 70 cm, i litografi; 7 färger	5 000	350.—	500.—	145.—	5.—	1 000.—	35	50	14.5	0.5
	10 000	350.—	656.—	286.—	8.—	1 300.—	26.9	50.5	22	0.6
	25 000	350.—	1 099.—	636.—	15.—	2 100.—	16.7	52.3	30.3	0.7
	50 000	350.—	1 766.—	1 258.—	26.—	3 400.—	10.3	51.9	37.0	0.8
Maskinskytt (decalcomani), i litografi; bladguld och 2 färger	1 000	22.—	83.60	3.30	1.10	110.—	20	76	3	1
Vybrevkort, 20 st., i litografi; 10 färger	5 000	1 380.—	960.—	600.—	60.—	3 000.—	46	32	20	2
Etikett (parfym-), uthuggen, i litografi; guld och 2 färger, ej gummerad	25 000	37.—	111.—	11.10	25.90	185.—	20	60	6	14
Etikett (öl-), gummerad och skuren, i litografi; en färg	1 000 000	22.—	93.50	159.50	275.—	550.—	4	17	29	50
Vykort, 36 st., i ljustryck; en färg	500	40.—	26.—	42.—	10.—	118.—	33.9	22.0	35.6	8.5
	1 000	40.—	43.—	84.—	20.—	187.—	21.4	23.0	44.9	10.7
	1 500	40.—	60.—	126.—	30.—	256.—	15.6	23.5	49.2	11.7
Musiknoter (till koralbok), med text, i litografi; utan bokbinderi-arbete ¹	1 000	81.—	23.80	18.90	—	123.70	65.5	19.2	15.3	—
	2 000	81.—	29.10	35.10	—	145.20	55.8	20.0	24.2	—
	5 000	81.—	51.40	85.80	—	218.20	37.1	23.6	39.3	—
	10 000	81.—	87.40	168.—	—	336.40	24.1	25.9	50.0	—

De mera svårberäknade kostnader, som falla utanför den egentliga tryckeri-verksamheten, såsom eventuellt arvode åt tecknare för originalskiss etc., äro ej medräknade. Sistnämnda kostnadspost, som är av särskild vikt vid framställning av vissa hithörande arbeten, såsom reklamplakat, vybrevkort etc. har helt karaktär av engångskostnad. Engångskostnaden är därför ofta större än sammanlagda beloppet av kostnad för originalplatta samt den del av tryckningskostnaden, som är oberoende av upplagens storlek.

Av betydelse för fördelningen mellan de olika kostnadsposterna är antalet

¹ Delvis beräknade siffror. Framställning av originalplattan (en blyplåt, som »stickes» medelst stålstampar) skedde 1914 ej i Sverige. Numera framställas emellertid musiknotplattor även vid ett inhemskt företag.

färger i trycket. Då varje färg tryckes för sig och fordrar särskild tryckplatta, innebär ett stort antal färger, att tryckningskostnaderna äro höga, såväl absolut som i förhållande till övriga kostnadselement.

Det med stigande upplaga skeende förbilligandet av framställningskostnaden per exemplar är avsevärt. Enhetspriset å det i tablån upptagna reklamplakatet utgjorde exempelvis:

vid en upplaga av	5 000 st.	20 öre
» » » »	10 000 »	13 »
» » » »	25 000 »	8'4 »
» » » »	50 000 »	6'8 »

IV. AVSÄTTNINGSFÖRHÅLLANDENA OCH DEN UTLÄNDSKA KONKURRENSEN

Vissa av de omständigheter, som höra samman med frågan om den utländska konkurrensen, utöva en inverkan, som lätt kan överskådas och i vissa fall t. o. m. siffermässigt belysas, andra åter undandraga sig ett närmare bedömande. *Allmänt.*

Till dessa senare hör exempelvis konstnärligheten i arbetets utförande, som kan vara olika i skilda länder och som kunde förväntas vara större där arbetsfördelning och facklig yrkesutbildning kunnat drivas längre än i Sverige. Vill man inskränka sig till ett allmänt omdöme, kan man likväl säga, att den svenska tryckerinäringen i förevarande hänseende väl följt med sin tid. Särskilt beträffande texttryck hava de senaste årtiondena härutinnan företett en märklig inhemsk utveckling, som emottagit starka konstnärliga impulser och utgått ur studiet av äldre tiders förnäma behandling av materialet. De firmor, som här gått i täten, äro Almqvist & Wiksell, Bröderna Lagerström och P. A. Norstedt & Söner; av dessa hava de två förstnämnda hämtat sina förebilder från renässansen och den sistnämnda från slutet av 1700- och början av 1800-talet.

Det torde falla utanför ramen för föreliggande undersökning att ingå på i vad mån det svenska medlemskapet i »internationella unionen till skyddande av litterära och artistiska arbeten», vunnet genom Sveriges anslutning år 1904 till konventionen i Bern av år 1886, kunnat verka inskränkande på de inhemska förläggarnas verksamhet och därmed möjligen även på svenska tryckeriers konkurrensförmåga gentemot utlandet. Det förtjänar emellertid anmärkas, att något för grafisk industri gällande mönsterskydd ännu icke förefinnes i Sverige. En med anledning av Bernkonventionens revision år 1908 ingiven kungl. proposition till 1919 års riksdag med förslag om införande av dylikt skydd avböjdes av riksdagen, som dock önskade få sig förelagt nytt lagförslag i ämnet. Det förefaller som om den svenska grafiska industrien skulle hava att vänta övervägande fördelar av den ifrågasatta lagstiftningen.

Vid undersökning av övriga omständigheter, som påverka konkurrensförhållandena, bör man lämpligen skilja mellan texttryck och bildtryck.

Flertalet smärre tryckerier, särskilt i landsorten, hava huvudsakligen inriktat sin verksamhet på tillgodoseendet av den rent lokala marknadens behov av enklare affärstryck o. d. i små upplagor. Så länge det gäller inom ramen för dylik tryckeriverksamhet fallande arbeten, vilka oftast utföras på

Texttryck.

a) Leveranstid
m. m.

beställning av smärre avnämare och äro av föga krävande natur, torde det icke vara oriktigt att påstå, att det dröjsmål och de extra utgifter (för korrigering samt porton, frakter o. d.), som äro förbundna med en beställning i utlandet, i och för sig utgöra tillräckligt skydd mot utländsk konkurrens. Dessa utgifter hava nämligen huvudsakligen karaktär av engångskostnad och äro därför mest tyngande för småupplagor. Först ifråga om tryckalster i stora upplagor, vilkas tillverkning oftast sker i större tryckerier, blir tullens inflytande ett aktuellt problem.

Den tidsförlust, som är förenad med arbetets utförande utomlands, omöjliggör utländsk konkurrens även vid utförande av tidnings- och annat nyhetstryck, som måste »serveras färskt».

När en affärskatalog eller dylikt ej med fördel kan tryckas å den ort, där beställaren är bosatt, torde denne vid valet mellan olika tryckerier, som tillämpa ungefär samma priser, ofta låta den kortaste leveranstiden bliva avgörande. Även den tid, som åtgår för befraktningen, får därvid tagas i betraktande. Likaledes kan den till högst några få öre per kg uppgående skillnaden i kostnad för frakt från olika orter möjligen få någon betydelse.

Den utländska konkurrens, som kan bero på kortare leveranstid eller lägre frakter från Danmark eller Tyskland, bör uppenbarligen vara mest betydande i södra Sverige.

Ett visst stöd för bedömandet av detta förhållande lämna nedanstående uppgifter om införsel av tryckta böcker och merkantila tryckalster på svenska språket år 1913 med fördelning på olika grupper av tullkammardistrikt.

Tullkammardistrikt, vartill införseln skett	Böcker, tryckta på svenska språket, oinbundna		Merkantilt tryck på svenska språket (ej etiketter)	
	ton	%	ton	%
Stockholm.....	36.5	98.1	20.2	46.5
Göteborg	0.1	0.3	10.5	24.1
Distrikt i Skåne, Blekinge och Halland ¹	0.2	0.5	8.6	19.8
Övriga distrikt söder om Stockholm	0.3	0.8	2.1	4.8
Distrikt norr om Stockholm	0.1	0.3	2.1	4.8
Summa	37.2	100	43.5	100

Det framgår av tablan, att införseln av tryckta böcker så gott som uteslutande sker till Stockholm, dit den större förlagsrörelsen är koncentrerad.

Införseln av merkantilt tryck är däremot mera fördelad över landet. Särskilt införseln till städerna i Skåne, Blekinge och Halland torde till stor del bero på det ringa avståndet till utlandet (i synnerhet Danmark). För huvudparten av införseln, som faller på mellersta och norra Sverige, måste dock andra faktorer hava varit avgörande.

b) Teknik
och språk-
område.

Av det föregående har framgått, att användandet av moderna tekniska hjälpmedel inom tryckeriindustrien står i samband med rörelsens bedrivande i stor skala. Vid bedömandet av den utländska konkurrensen tilldrager sig därför driftens storlek och modernitet i utlandet stort intresse. Tekniska skäl omöjliggjorde förr tryckning av vissa alster i Sverige. Sålunda fram-

¹ Någon del av införseln å vissa skånska tullkammardistrikt (Trälleborg, Malmö och Hälsingborg) torde hava varit destinerad till sådana även i mellersta och norra Sverige belägna orter, vilka sakna tullkammare.

hölls ju vid 1882 års riksdag, att i Sverige icke förekomme tryckning med »fasta klichéer». Härmed avsågs stereotyperingsförfarandet; numera, då stereotypi funnit vidsträckt användning även i Sverige, har den år 1882 anförda synpunkten endast historiskt intresse.

Överhuvud kan man påstå, att det numera ej längre är nödvändigt att av rent tekniska skäl verkställa tryckning utom landet. Det kan visserligen tänkas, att andra procedurer, ett tryckalster har att genomgå, bliva anledning till att även tryckningen lämnas att utföras i utlandet. Vissa delprocesser av inbindningen (såsom sortering av arken efter falsning), som i utlandet kunna verkställas för maskin, ske i Sverige för hand, då de här för användbara maskinerna ej äro räntabla vid svenska förhållanden¹.

Om emellertid den rent tekniska överlägsenheten hos utlandet ej är synnerligen betydande, får man likväl ej bortse från att ett mera allmänt användande och ett bättre *ekonomiskt utnyttjande* av de tekniska framstegen är möjligt i större länder, som besitta en på avsättningsförhållandena grundad faktisk överlägsenhet i tekniskt hänseende.

Denna överlägsenhet får sålunda icke betraktas som tecken på ekonomisk eller organisatorisk efterblivenhet hos svenska tryckerier. Man måste särskilt för texttryckets del taga hänsyn till att upplagornas genomsnittliga storlek bör vara större i länder med mera betydande avsättningsområden. Den förkortning av produktionsprocessens längd, som är av särskild betydelse, då det gäller nyhetsförmedling eller brådskande affärstryck och som endast kunnat ske genom införande av dyrbara tekniska hjälpmedel, har där följaktligen blivit ett långt viktigare problem än i Sverige. Då härtill kommer, att de ekonomiska fördelar, som vinnas genom att använda de mest utvecklade tekniska resurserna, endast framträda, om upplagorna nå en viss storlek, och stiga allt efter som upplagorna ökas, är det uppenbart, att ett mera vidsträckt användande i vårt land av äldre tillverkningsmetoder är en ekonomisk nödvändighet.

Ifråga om *boktryck* äro nedan anförda uppgifter rörande företagens fördelning i storleksgrupper *per milj. invånare* i dels två mindre länder (Sverige och Danmark), dels två större (Tyskland och Amerikas Förenta Stater) ganska belysande för språkområdets betydelse. Då särskilt de större företagen ofta äro kombinerade med litografi och pappersförädling, lämnas i tablån å sid. 28 även uppgift om, huruvida indelningen i storleksgrupper skett med hela fabriksanläggningarna eller endast med de med boktryckerirörelse sysselsatta delarna av företagen som enheter.

Något samband mellan *småföretagen* och språkområdet kan ej konstateras: antalet dylika tryckerier, vilka ju arbeta för den lokala marknadens behov, beror av befolkningstätheten och andra orsaker. Den höga siffran för Amerikas Förenta Stater kan sålunda förklaras av de långa avstånden samt tidningsväsendets och affärsreklamens starka utveckling i detta land, medan den låga siffran för Sverige beror på den här i landet lagenligt begränsade lokalise-

¹ I vissa fall hava dessutom tulltaxans bestämmelser kunnat påverka konkurrensläget även beträffande tullfria böcker. Enär planscher till bokverk av tekniska eller ekonomiska skäl (t. ex. emedan samma planscher ingå även i utländska verk) ibland lämpligast utföras utomlands och därvid äro tullbara, om de inkomma för sig, men tullfria, om de inkomma tillsammans med det tryckta verket, kan det vara fördelaktigt att verkställa även boktrycket utomlands. Emellertid torde tullen å planscher (75 öre per kg) vara så låg, att den i regel saknat nämnvärd betydelse.

Land	Uppgift- terna avse år	Milj. invä- nare resp. år	För kombinerade företag har som enhet betraktats	Antal boktryckerier, per milj. invånare, med ett arbetare- antal av			Antal arbetare, per milj. invånare, i boktryckerier med ett arbetareantal av		
				0—20	21— 100	över 100	0—20	21— 100	över 100
Sverige ¹	1912	5·6	endast boktryckeri- rörelsen	88·4	16·2	0·7	596	624	149
	1913	5·6	hela fabriksanlägg- ningen	102·1		1·7	1 183		367
Danmark ²	1914	2·8	endast tryckeri- rörelsen	194·6	22·1	1·4	1 476	1 069	238
Tyskland ³	1907	60·2	endast boktryckeri- rörelsen	116·2	21·9	3·2	724	872	624
U. S. A.	1914	97·9	hela fabriksanlägg- ningen	300·9	16·9	3·3	876	690	758

ringen av boktryckerier till städer och köpingar, varigenom det genomsnittliga avsättningsområdet för små tryckerier utökas ⁴.

Ej heller beträffande tryckerier med 21—100 arbetare synes språkområdet hava någon nämnvärd betydelse. Så mycket starkare gör sig en dylik betydelse gällande ifråga om *storföretag* med mer än 100 arbetare, vilka företag i större länder förete siffror av helt annan storleksordning än i de smärre. Det bör observeras, att siffrorna för Danmark äro för höga, enär de även omfatta grafiska anstalter.

Ehuru ett tryckeriföretags storlek icke i och för sig utgör ett mått på beskaflenheten av dess tekniska utrustning, torde de anförda siffrorna likväl vara ägnade att styrka, att då det gäller sådana texttryckalster, vilka med fördel framställas med tekniska hjälpmedel av den art, som är förbehållen storföretagen (alltså särskilt arbeten i stora upplagor), stora länder böra hava bättre möjligheter till ekonomisk produktion än de små.

Ett intressant ehuru föga betydande undantag från den allmänna regeln, att texttryck i småupplagor ej plägar beställas från utlandet, sammanhänger med avsättningsområdets storlek och tekniska förhållanden. Visitkort, inbjudningskort och dylika arbeten framställas — särskilt då de utföras i litografi och då upplagorna äro små — avsevärt billigare vid tryckning av ett stort antal på samma gång, i vilket fall tryckpressarnas produktionsförmåga bättre utnyttjas (jfr ovan sid. 29). Vissa utländska tryckerier, vilka äga större avsättningsområde än de svenska, hava därför kunnat utsträcka sin konkurrerande verksamhet ifråga om dessa artiklar även till södra Sverige, där de upptaga beställningar genom agenter.

c) Pappers-
kostnad. Att den utländska konkurrensen är mest betydande för arbeten i stora upplagor, bestyrkes ytterligare av ett studium av olika kostnadselements inflytande på konkurrensförhållandena.

¹ Enär de till hantverket hörande företagen ej redovisas åren 1912 och 1913, hava nämnda företag under resp. år antagits lika som under åren 1910 resp. 1915.

² Siffrorna omfatta även grafiska anstalter.

³ Fördelningen gjord efter antalet anställda *personer* (således förutom arbetare även kontorspersonal o. d.).

⁴ Jfr Tryckfrihetsförordningen 1 § 5 mom.: — — — »stående var och en fritt att — — — anlägga tryckerier av vad beskaflenhet eller vidd honom tjänligt synes, uti stad eller inom ett avstånd därifrån av högst en halv mil eller uti köping». Denna bestämmelse har dock ej ansetts gälla tryckerier, som endast framställa »notifikationer och sorgbrev, formulärer, betingningssedlar med mera av dylik beskaflenhet», å vilka arbeten boktryckarens namn, tryckningsort och årtal ej behöver utsättas.

En jämförelse mellan priserna å papper i Sverige och i utlandet tarvar särskild undersökning (jfr nedan sid. 52); här kan dock nämnas, att papperspriserna äro lägre åtminstone i Tyskland och England än i Sverige. Det är uppenbart, att den besparing i papperskostnaden, som kan nås genom att verkställa tryckningen i dessa länder, blir större, då papperskostnadens relativa andel i tillverkningsvärdet ökas, och en sådan ökning följer ju med höjning av upplagan.

En något högre lönenivå synes även under normala förhållanden råda i d) Arbets-Sverige än i flertalet närbelägna länder¹. Sättning av svensk text drager kostnad.

MINIMITIMLÖNER FÖR SÄTTARE OCH TRYCKARE I NEDANSTÅENDE STÄDER
ÅR 1909

	Maskinsättare kr.	Handsättare, tryckare kr.
Stockholm	0·83	0·56
Hälsingfors	0·61	0·44
Kristiania	·	0·46
Köpenhamn	0·67	0·46—0·52
Berlin, Hamburg	0·66—0·73	0·53
Wien	0·62	0·44
London	·	² 0·67

dock normalt högre kostnad utom än inom Sverige, enär de utländska sättarnas arbetsprestation därvid lider av deras obekantskap med svenska språket³. Ett ungefärligt mått på den ekonomiska betydelsen av detta förhållande lämnar den i kollektivavtalen mellan Allmänna svenska boktryckareföreningen och Svenska typografförbundet inryckta bestämmelsen, att vid sättning av text på romanska och främmande germanska språk skall utgå en förhöjning av ackordslönen med 25 % för skrivet och 15 % för tryckt manuskript.

Blott vid utförande av stora upplagor, för vilka en större del av arbetskostnaden faller på tryckningen, kan en besparing vinnas genom de lägre lönerna i utlandet.

Det är naturligtvis möjligt att vid framställning av svenskt texttryck låta sättningen ske i Sverige men tryckningen i utlandet; i viss utsträckning har detta även praktiserats (ett exempel är en nyligen utgiven upplaga av en familjebibel, som sattes i Sverige, trycktes och häftades i Österrike och slutligen bands i Sverige). Det har då gällt arbeten, för vilka stereotypi använts (alltså även här vanligen stora upplagor). Man behöver därvid icke till utlandet transportera den tunga och lätt skadade stilen utan endast de lätta pappersmatriserna.

Skärpningen av den utländska konkurrensen under de sista åren har till huvudsaklig del sin grund i de lägre löner i Tyskland och vissa andra länder, som följt med de abnorma valutaförhållandena. Vad särskilt angår

¹ Närmare uppgifter rörande löneförhållandena i boktryckerier i olika länder återfinnas bl. a. i THEODOR FRANCKEN: Über Gestehungskosten im Druckereigewerbe, sid. 45—49, samt i SYLWANS i not å sid. 27 omnämnda arbete, sid. 48. Här meddelade löneuppgifter hava erhållits ur dessa arbeten; de få emellertid ej tillmätas för stort värde vid jämförelse mellan lönenivån i olika länder. Lönerna äro nämligen varierande å olika orter i samma land, och ackordsarbete förekommer i olika utsträckning i skilda länder.

² Genomsnittslön (ej minimilön).

³ Någon gång torde det dock förekommit, att utländska tryckerier anställt svenska sättare för sättning av svensk text.

konkurrensen från Finland, varest tryckning av böcker även för svenska förlags räkning numera sker, förtjänar anmärkas, att rent språkliga förhållanden ju ej försvåra sättningen och följaktligen ej utgöra hinder för konkurrensen.

e) Kapitalkostnad. Diskontosatserna äro som bekant under normala förhållanden något högre i Sverige än i flertalet andra europeiska länder. Nedanstående medeltal för åren 1911—13 visa skillnadens ungefärliga storlek under normala förhållanden¹:

Sveriges riksbanks diskonto	4'53
Berlin, privatskonto	4'23
London, d:o	3'65
Paris, d:o	3'20.

Genomsnittligt torde framställningskostnaderna i Sverige till följd av högre räntefot vara endast något över en procent högre än i England, och gentemot Tyskland har skillnaden varit än mindre. Endast arbeten i stora upplagor, vilkas tillverkning kräver storföretagens dyrbara tekniska hjälpmedel, fördyras nämnvärt mera av de högre svenska räntesatserna.

f) Slutsatser med avseende å tullskyddet. Om sålunda flera omständigheter samverka till att göra konkurrensen från utlandet mest betydande i fråga om arbeten i stora upplagor, måste den ovan (sid. 25) konstaterade allmänna ökningen under de senaste årtiondena av upplagornas genomsnittliga storlek hava bidragit till att göra boktryckerinäringens tullskyddsproblem i viss mån mera aktuellt än tidigare.

Även den förut omnämnda starkare ökningen av tryckeriarbetarnas löner i Sverige än i utlandet under årtiondena närmast före världskriget verkade f. ö. i samma riktning. Man kan slutligen peka på den med pappersprisets fall skeende stegringen av papperstillens relativa höjd till 25—35 % under åren närmast före kriget från att år 1882, när den i huvudsak fastställdes till sitt nuvarande belopp, knappast hava varit hälften så hög.

Att likväl någon mera betydande ökning i importen av texttryck före krigsåren ej kan konstateras, sammanhänger måhända därmed, att redan skillnaden mellan de olika slag av stilar, som pläga användas för boktryck i Sverige och i utlandet (särskilt England och Tyskland), utgör ett ingalunda föraktligt skydd mot utländsk konkurrens. Ett utländskt boktryckeri måste, innan det kan börja konkurrera med inhemska företag, inrätta sig för svenskt tryck, och då detta drager ej ringa kostnader, måste stadigvarande tryckning av svenska arbeten kunna påräknas under någon avsevärdare tid. Av denna och liknande anledningar visar utrikeshandeln med texttryck en viss tröghet för ekonomiska påverkningar, vilken dock kan vara till tryckeriernas nackdel. Det är sålunda troligt, att de utländska boktryckerier, som under de senare årens abnorma valutaförhållanden nedlagt kapital på att inrikta sig på tillverkning av svenskt tryck, komma att fortsätta denna tillverkning även sedan valutaförhållandena upphört att verka premierande vid utförsel till Sverige.

Den utländska konkurrensen är ej av samma betydelse ifråga om litterära och vetenskapliga verk eller i allmänhet sådant texttryck, vars avsättning plägar ske genom förlagsrörelse, som för sådana arbeten — i regel för merkantilt bruk — som av konsumenterna direkt beställas hos tryckerierna. Sistnämnda slags tryck är i regel textfattigt, varför de utländska sättarnas obekantskap med svenska språket och skillnaden mellan boktryckarstilarna i Sverige och utlandet betyder mindre, särskilt som texten ofta utföres i

¹ K. G. HAGSTRÖM: Bomullsindustriens produktionsförhållanden, sid. 137.

litografi. Post- och omslagspapper pläga sålunda ofta endast förse med »firmatryck», adresslappar, faktura-, räknings-, kort- m. fl. blanketter med någon kortare, ofta litograferad text, och i affärskataloger o. d. brukar i regel en stor del av utrymmet upptagas av från klichéer tryckta illustrationer, medan den tryckta texten inskränker sig till kort beskrivning och prisuppgift. Slutligen bestämmes upplagornas storlek ofta icke — såsom ifråga om litterära o. d. arbeten — av språkområdets omfattning utan av andra förhållanden. Vissa merkantila tryckalster, såsom blanketter eller broschyrer, som beställas av större företag för att fylla förbrukningen under flera år, eller reklamtryck, som biläggas småförpackningar av vissa industrivaror, tryckas sålunda ej sällan även för svensk räkning i oerhörda upplagor.

Möjlighet att bättre utnyttja tekniska framsteg, billigare papper samt lägre löner och diskontosatser utgöra även ifråga om bildtryck förutsättningar för den utländska konkurrensen. Det torde här endast vara nödigt att i korthet ingå på förhållanden, som göra denna konkurrens starkare och giva den en i vissa avseenden annan karaktär än beträffande texttryck.

Då det gäller bildtryck är den rent lokala och av tullskydd oberoende industrien mindre betydande. Det är av tekniska skäl nödvändigt, att fabrikationen bedrives i stort, och avståndet från kunden till fabrikanter är därför ofta betydande. På grund av engångskostnadernas höjd är det i regel ej möjligt att framställa bildtryck i så små upplagor, som äro vanliga ifråga om texttryck. Motsvarighet till det naturliga skydd, som ifråga om texttryck ligger i språket och typernas utseende i tryck, saknas. Olägenheten av att låta verkställa bildtryck i utlandet är av dessa anledningar mindre betydande.

Ifråga om sådana grafiska arbeten, som utföras på beställning, äro efterbeställningar av nya upplagor vanliga. Tryckerierna bevara de vid dem framställda originalplattorna och kunna följaktligen för nya upplagor räkna med mycket låga engångskostnader. Ett utländskt försteg i konkurrensen kan därför endast småningom inhämtas.

Vissa slag av bildtryck hava internationell avsättning. I Tyskland, där den rent grafiska industrien har goda naturliga förutsättningar, har den därför utvecklats till en betydande exportindustri. I förhållande till folk-mängden har Tyskland långt större antal grafiska anstalter än ej blott Sverige utan även Förenta Staterna.

L a n d	Upp- gifterna avse år	Milj. in- vånare resp. år	Antal grafiska anstalter, per milj. invånare, med ett arbetare- antal av		Antal arbetare, per milj. invånare, i grafiska anstalter med ett arbetareantal av	
			¹ 21—100	över 100	¹ 21—100	över 100
Sverige	1912	5·6	2·3	0·7	105	113
Tyskland ²	1907	60·2	7·3	1·5	318	321
U. S. A. ³	1914	97·9	1·7	0·5	75	125

¹ I tabellen hava de betydelserlösa siffrorna för grafiska anstalter med högst 20 arbetare utelämnats.

² Jfr not 3 å sid. 38.

³ För U. S. A. har ifråga om kombinerade företag vid gruppindelningen hela fabriksanläggningen räknats som enheter, medan för Sverige och Tyskland som enheter endast avsetts de delar av företagen, som varit sysselsatta med produktion av grafiska arbeten.

Den långt drivna specialiseringen inom tysk grafisk industri är orsaken till att ansvällningen av antalet företag och arbetare i Tyskland är mera betydande för de medelstora än för de mycket stora företagen.

Vid bedömande av den utländska konkurrensens betydelse bör man göra skillnad mellan två väsentligt skilda slag av bildtryck, nämligen a) arbeten, som på grund av bildens motiv eller emedan bildtrycket är mera intimt förenat med svenskt texttryck endast kunde finna avsättning inom Sverige, samt b) arbeten, som kunna finna internationell avsättning.

Vad angår det förra slaget av arbeten, till stor del sådana, som ej avsättas förlagsmässigt, verka de lägre arbetslönerna och pappersprisen samt den tekniska överlägsenheten i utlandet på samma sätt som ovan anförts ifråga om texttryck. Det är sålunda vid framställning av stora upplagor, som den utländska konkurrensen har de största möjligheterna att göra sig gällande, om man bortser från inflytandet av tullskyddet, som hårdast träffar dylika upplagor (jfr sid. 57). Att likväl även beträffande småupplagor utländsk konkurrens kan vara betydande framgår exempelvis därav, att vykort med avbildning av en fotografisk vy, vilka, då avsättningen är blott lokal och upplagorna därför begränsade (vanligen till 500—1 500 exemplar), i mycket stor utsträckning importeras från Tyskland (endast en mindre del av förbrukningen tillgodoses genom inhemsk tillverkning). Förklaringen härtill ligger däri, att framställningen, som vanligen sker medelst ljustryck i tryckpressar, vilka samtidigt trycka ett flertal olika kort¹, kan ske med bättre utnyttjande av pressarna vid den rikliga ordertillgång, som de tyska tryckerierna äga till följd av sitt större avsättningsområde.

Ifråga om arbeten med internationell avsättning kunna exporterande länder genom stora upplagor nedbringa engångskostnadens andel i tillverkningskostnaden till ett minimum, varigenom en sänkning av enhetspriset möjliggöres. De största konkurrensmöjligheterna hava stora länder med tullskyddad inlandsmarknad, som är tillräcklig att upptaga så stora upplagor, att de helt kunna bära engångskostnaderna; vid export tynges priset därvid ej av dessa kostnader. De arbeten, som här komma ifråga, äro ej blott sådana, som helt sakna texttryck (t. ex. spelkort, vissa etiketter, litograferat s. k. millimeterpapper och reproduktioner av vissa konstverk), utan även sådana, å vilka text förekommer och med lätthet kan göras olika å olika delar av upplagan. Reklamskyltar med en i litografi framställd bild, en väggalmanna eller dylikt, kunna exempelvis förses med varierande firmatryck, som utföres i boktryck eller litografi. Bilderböcker för barn bestå vanligen av såväl bild- som texttryck i litografi. Tyska bilderböcker pläga avsättas i ett stort antal länder; endast texttrycket varieras därvid med hänsyn till språkliga förhållanden. Då engångskostnaderna för sådana upplagor, som kunna beräknas utgå i Sverige, ofta skulle utgöra hälften av tillverkningskostnaderna eller mer och i dylika fall vanligen vara avsevärt mera betydande än tullskyddet, är det här i många fall ej möjligt för svenska tryckerier att i prishänseende upptaga kampen med utländska konkurrenter.

I de fall, då höga fordringar ställas på arbetenas kvalitet, är däremot vanligen de svenska tryckeriernas ställning starkare, särskilt av den anledning, att beträffande importerade bilderböcker, vykort (litograferade) och dylika arbeten bildvalet och utförandet oftast bär vittne om, att avsättningen ej är avsedd att huvudsakligen ske i Sverige. Även texten är (såsom i bilderböcker) ofta en ytterligt dåligt gjord översättning.

¹ Vid det svenska företag, som bedriver dylik tillverkning, tryckas 36 kort å varje ark.

I de fall, då hithörande arbeten även inom Sverige kunna utgå i så stora upplagor, att engångskostnaderna äro av föga betydelse, är den utländska konkurrensen likaledes mindre stark. Behovet av tullskydd är följaktligen här starkare, ju mindre den upplaga är, som kan finna avsättning inom landet.

I vissa fall äro modeförhållanden därför av betydelse. Särskilt ifråga om papper med i litografi utförda mönster (såsom vissa slag av försättpapper) är det på grund av de växlande moderna ofta ej möjligt att framställa tillräckligt stora upplagor enbart för svensk räkning¹.

Av ungefärligen samma slag som den nu berörda importen är den införsel av illustrationsplanscher till vetenskapliga arbeten, uppslagsböcker o. d., som grundar sig därpå, att planscherna ingå även i utländska arbeten och att tryckplattorna därför redan äro framställda utom riket. Av denna anledning äro t. ex. ett antal planscher och kartor i Nordisk Familjebok tryckta i Tyskland.

V. EKONOMISK STÄLLNING

Det allmänna konjunkturläget har i regel ej synnerligen starkt påverkat tryckeriindustrien. Dåliga tider pläga öka behovet av reklamtryck, och när bokköparna övergå till billiga böcker, hava ofta upplagorna kunnat ökas². Härtill kommer, att tryckeriindustriens karaktär av beställningsindustri begränsar dess nettoavkastning till vad man kan kalla *fabrikationsvinst*, vilken kan förväntas vara jämnare — om ock genomsnittligt något lägre — än vinsten i industrier med lagertillverkning, där ett spekulationsmoment alltid förefinnes. *Spekulationsvinsten* faller inom bokindustrien på förlagsrörelsen, som i princip bör anses skild från tryckeriverksamheten även då båda slagen av rörelse förenats i samma företag.

Kombination mellan tryckeri- och förlagsverksamhet förekommer — om man bortser från tidningstrycket — oftast inom större företag. Dessa företags relativt större kapitalbehov förorsakar nämligen, att de hårdast drabbas av ränteförlust vid inträffande stagnation i rörelsen, en icke alltför ovanlig företeelse inom en säsongindustri som tryckeriindustrien. Genom förlagsrörelse kan emellertid innehavaren tillförsäkra tryckeriet ett visst minimum av arbetstillgång, varvid den vid brist på beställningsarbeten hotande förlusten begränsas.

Det relativt ringa kapitalbehov, som är nödvändigt för drivande av små tryckerier, särskilt accidenstryckerier, är anledning till att dylika tryckerier grundas i större omfattning än som ur industriell synpunkt kan anses önskvärt. En annan omständighet, som enligt samstämmiga inhemska och utländska uppgifter gör det möjligt att med ringa kapitalinsats starta tryckerier — och ej blott sådana av allra minsta slag — är det långt drivna kredit-system, som tillämpas av vissa firmor, vilka leverera tryckeriernas utrustning. De på grund härav särskilt i större städer i stort antal uppvuxna smärre företagen äro ofta inrymda i billiga men ohygieniska lokaler (ofta källar-

¹ Modet har liknande betydelse vid framställning av med tryckta mönster försett papper i långa banor. Tillverkningen av dylikt papper företer stora likheter med tapettillverkning. Varan hänföres i tulltaxan ej till tryckalster eller pappersarbeten utan upptages under överrubriken papper tillsammans med vissa andra ytbehandlade papperssorter med en tull av 20 öre per kg (taxans nr 312).

² Medd. från Stockholms Handelskammare, årg. 1922, sid. 158.

lokaler). Sålunda nästan helt beroende av främmande kapital sakna de ekonomisk självständighet. Innehavarna, vanligen förutvarande yrkesarbetare, som börjat rörelsen med inblick i endast produktionens tekniska men ej dess ekonomiska förutsättningar, tvingas för sitt uppehälle till en mördande pris-konkurrens, ej blott med varandra utan även med större företag, vilket vid framställning av enklare tryckalster i begränsade upplagor är dem möjligt bl. a. emedan de icke såsom storföretagen tyngas av utgifter för en dyrbar organisation. Förhållandet utövar otvivelaktigt en mycket ofördelaktig inverkan på räntabiliteten inom boktryckeriindustrien i dess helhet.

Tillräckligt material för en ingående siffermässig belysning av den svenska tryckeriindustriens ekonomiska ställning har icke stått förf. till buds. Som en illustration till vissa av ovan anförda synpunkter torde dock nedanstående sammandrag av ett antal i Stockholm belägna boktryckeriers kapitalställning den 31 dec. 1913 kunna tjäna¹. Företagen hava efter storlek indelats i tre grupper. Samtliga företag bedrovo icke eller i endast ringa mån annan verksamhet än tryckerirörelse.

	1 000-tal kronor vid boktryckerier med ett tillverkningsvärde av		
	under 50 000 kr. (10 företag)	50 000 – 200 000 kr. (5 företag)	över 200 000 kr. (3 företag)
<i>Aktiva:</i>			
Anläggningsmedel	152·7	335·6	1 200·2
Värdepapper, fordringar, kontanter	57·1	328·1	542·2
Förråd	6·3	61·7	97·6
Aktiva inalles	216·7	725·4	1 839·8
<i>Passiva:</i>			
Eget kapital utom fonder och vinstmedel	42·0	251·9	650·0
Fonder och vinstmedel	20·7	172·2	134·8
Främmande kapital	154·0	301·3	1 055·0
Passiva inalles	216·7	725·4	1 839·8

De i tablan anförda siffrorna torde ej behöva kommenteras; här skall blott anmärkas, att beträffande småföretagen det främmande kapitalets dominerande ställning på passivsidan i någon mån kan tänkas bero på en missvisande bokföring. Sannolikt täckte dock det egna kapitalet ej mer än omkring hälften av anläggningsmedlen, vilket särskilt med hänsyn till att företagen arbetade i förhyrda lokaler tyder på att den finansiella ställningen var otillfredsställande.

De medelstora och större företagen voro aktiebolag; för dessa kunna även lämnas uppgifter rörande räntabiliteten. Vid resp. företagsgrupper utgjorde den utdelade vinsten för år 1913 12·9 resp. 32·5 tusen kronor, motsvarande 5·1 resp. 5·0 % av aktiekapitalet och 3·0 resp. 4·1 % av eget kapital.

För litografiska tryckerier kunna inga liknande siffror lämnas, enär rörelsens ekonomi i alltför hög grad påverkas av de talrikt förekommande kombinationerna med olika arter av pappersförädling. Skillnaden mellan små- och storföretag är här sannolikt mindre starkt markerad.

¹ Sammandraget har gjorts med ledning av uppgifter, som av kommerskollegium införskaffats från resp. industriidkare för tull- och traktatkommitténs räkning.

VI. TULLHISTORIK

Tryckerinäringens viktigaste råvara är tryckpapper. Då tryckpapper — utom tidningspapper — sedan gammalt är belagt med tull men tryckerierna icke kompenseras med en däremot svarande tull å böcker, hava tryckerinäringens och pappersindustriens intressen i tullfrågan stått i strid med varandra. Redan 1874, då den förut gällande tullen av 15 öre per skålpund å andra på svenska språket författade böcker än »i Finland tryckta och av finska undersåtar författade» avskaffades, framhöllo Bokförläggareföreningen och Boktryckerisocieteten i ett till riksdagens bevillningsutskott ingivet memorial bl. a., att papperstillverkningen redan i den dryga frakten ägde ett i och för sig betydligt skydd, samt att då därtill lades en tull av 8 till 12 %, det för de inhemska konsumenterna i de flesta fall vore särdeles svårt att å utländsk marknad förse sitt behov. Det svenska papperet uppgavs vara av underlägsen kvalitet; slutligen täckte den inhemska pappersproduktionen icke efterfrågan. Tullen å vissa slags papper, däribland tryck- och planschpapper, borde kunna borttagas; att detta kunde ske utan fara för den inhemska papperstillverkningen bevisades därav, att tillverkningen av tryckpapper varit i starkt stigande oaktat tullen redan förut reducerats. Riksdagen beviljade emellertid icke den föreslagna tullfriheten, men en sänkning av tullen å tryckpapper från 4 till 2 öre per skålpund (4·7 öre per kg) kom till stånd.

De sedermera gjorda försöken att reducera tullen å annat tryckpapper än tidningspapper hava icke lett till resultat; tvärtom höjdes tullen år 1882 till 10 öre per kg, och denna tullsats gäller ännu för de viktigaste slagen av tryckpapper (tulltaxerubrik 311). Tullen å tidningspapper sattes 1911 till 4 öre per kg och avskaffades helt år 1917. Med vattenmärke försett tryckpapper drager sedan 1911 18 öre i tull enligt tulltaxerubrik 310, och tullen å kriterat papper (»konsttryckpapper») utgör 20 öre per kg enligt tulltaxerubrik 312¹.

Vad angår färdiga tryckalster är redan nämnt, att för *boktryck* generell tullfrihet genomfördes 1874. En år 1882 väckt motion, att boktryck måtte förtullas lika med själva papperet eller ock tullen å tryckpapper helt borttagas, avböjdes med den av bevillningsutskottet förebragta motiveringen, att tryckning av svenska böcker i utlandet i större skala endast förekomme ifråga om biblar, psalmböcker och andra för synnerligen vidsträckt spridning avsedda andaktsböcker, vilka med fördel kunde mångfaldigas genom fasta klichéer (vilket då ej förekom i Sverige), och att »det icke kunde anses välbetänkt att lägga något hinder i vägen för den största möjliga spridning av dylik, till den religiösa kulturens befrämjande avsedd litteratur».

Under 1880-talet tillkommo tullar å inbundna böcker på svenska språket, vilka tullar delvis — nämligen ifråga om biblar och psalmböcker — ännu kvarstå. Då man med tullen i dessa fall endast avsåg att skydda bokbinderinäringen, torde de här kunna förbigås. Ett av bevillningsutskottet vid 1888 års riksdag framlagt förslag att även belägga oinbundna böcker med tull avböjdes med hänsyn till den litterära samfärdseln mellan Sverige och Finland.

¹ Tablåer utvisande papperstillens förändringar sedan 1825 återfinnas i BOSÆUS: Pappersindustriens produktionsförhållanden, sid. 92—95.

Först på förslag av 1906 års tulltaxekommitté infördes år 1911 den nu gällande tullen av 75 öre per kg för merkantilt tryck (kataloger, affärscirkulär o. d.). Syftet var att åstadkomma en verklig skyddstull för boktryckerinäringen; av motiveringen framgår nämligen, att tullen endast delvis var avsedd att kompensera materialtullarna. Tullen är även så till vida märklig, att den jämställer arbeten, utförda i boktryck, med sådana i litografi eller koppartryck, vilka redan tidigare voro tullbelagda (jfr nedan). En av boktryckerierna i förening med samtliga större tillverkare och konsumenter av papper med undantag av bokförläggarna gjord framställning, att även på svenska språket i utlandet, dock ej i Finland, tryckta böcker måtte oinbundna åsättas en tull av 30 öre per kg och inbundna samma tull som den å biblar och psalmböcker (kr. 0.50—2.00 per kg), fann sig kommittén däremot icke kunna biträda.

Av något äldre datum är det nuvarande tullskyddet ifråga om sådana tryckalster, som framställas medelst *plantryck och djuptryck*. Vid 1880-talets början rådde emellertid praktiskt taget tullfrihet även å hithörande artiklar. Den t. o. m. år 1874 gällande tullen (8 öre per skålpund) hade borttagits av detta års riksdag, sedan Boktryckerisocieteten och Svenska Bokförläggareföreningen i sitt förenämnda memorial förklarat, att denna tullsats för bokförläggare och boktryckare medförde den avsevärda olägenheten, att den försvårade införskrivandet från utlandet av koppar- och stålstick, som ej framställdes inom landet, samt även vissa slag av litografiska arbeten, på vilkas tillverkning inhemska företag ej inriktat sig.

Då tryckpapperstullen år 1882 höjdes till 10 öre per kg, var det emellertid ej längre möjligt att bibehålla tullfriheten å de viktigare slagen av litografiska arbeten. Tullen sattes dock ej högre än till 15 öre per kg eller föga mer än tullen å själva papperet.

Av vidstående tablå framgår, att sedermera allt flera av hithörande varuslag kommit i åtnjutande av tullskydd och att tullens höjd väsentligt stegrats. Delvis hava emellertid de förhöjda tullarna varit avsedda som skydd för bokbinderinäringen, delvis som compensation för tryckerinäringens råvarutullar. Detta gäller sålunda såväl de år 1888 införda tullarna å kartor och bundna musiknoter som tullförhöjningen 1892 å flertalet övriga hithörande varuslag från 15 till 50 öre per kg. Sistnämnda förhöjning motiverades därmed, att fotografier hänfördes till samma rubrik som litografiska arbeten även i de fall, då de infördes uppklistrade på papp, och att tullen därför ej borde understiga 50 öre per kg, vilken tullsats gällde för pappskivan, om denna inkomme för sig.

Det är emellertid uppenbart, att tullen genom denna sistnämnda höjning i verkligheten fick karaktär av skyddstull för tryckeriindustrien, och när en ny tullförhöjning infördes för åtskilliga hithörande alster år 1911, framträdde jämväl i motiveringen avsikten att ej blott kompensera tryckerinäringen för råvarutullarna utan även därutöver bereda denna näring ett verksamt skydd¹.

Det torde slutligen förtjäna anmärkas, att påsar och kuvert sedan 1911, om de äro försedda med utvändigt tryck, förtullas efter högre tullsats (50 öre per kg) än eljest (30 öre per kg) samt att ifråga om flertalet andra färdigfabrikat av papper, nämligen de, som i tulltaxan upptagas under rubriken

¹ Redan vid förändringen år 1901 av tullen å spelkort från 10 öre per lek till kr. 1.50 per kg, vilket innebar en tullförhöjning med omkring 65 %, gjorde sig denna synpunkt gällande.

TULLSATSER Å TRYCKALSTER 1881—1922. KR. PER KG

Tullsatser, som fr. o. m. 1907 helt eller delvis varit bundna genom traktatbestämmelser, äro utmärkta med *

Rubrik i 1911 årstaxa	Varuslag	$\frac{1}{16}$ 1881— $\frac{15}{16}$ 1882	$\frac{16}{30}$ 1882— $\frac{30}{6}$ 1888	$\frac{1}{20}$ 1888— $\frac{20}{6}$ 1892	$\frac{21}{30}$ 1892 — $\frac{30}{11}$ 1911	$\frac{1}{12}$ 1911— 1922
342	Tryckta böcker, oinbundna... Matsedlar med bokstavstryck samt med firmastämpel eller annat dylikt bokstavstryck försett papper (dock ej om- slagspapper):	fria	fria	fria	* fria	* fria
351	utförda i boktryck	fria	fria	fria	fria	* 0·75
351	utförda i litografi eller djup- tryck, ävensom visit- och adresskort	0·15—0·20	0·15	0·15	* 0·50	* 0·75
	Annat texttryck:					
	utfört i boktryck:					
351	med svensk text	} fria	fria	fria	fria	* 0·75
350	med utländsk text					fria
	utfört i litografi eller djup- tryck:					
351	med svensk text	} fria	0·15	0·15	* 0·50	* 0·75
350	med utländsk text					fria
343	Kartor med svensk text, i exemplar eller häftade	fria	fria	1·50	1·50	1·50
345	Kartor med utländsk text ¹ ...	fria	fria	fria	fria	fria
347	Bilder- och målarböcker för barn	fria	² fria	fria	fria	* 0·75
346	Musiknoter: oinbundna	fria	fria	fria	fria	fria
320	Spelkort	1 kortlek 0·10	1 kortlek 0·10	1 kortlek 0·10	³ 1 kortlek 0·10	2·—
348	Vykort och gratulationskort	fria	0·15	0·15	* 0·50	* 0·50
351	Etiketter: m. bokstavstryck...	} 4 0·19	0·15	0·15	* 0·50	* 0·75
332	m. annat tryck ...					0·50
	Bilder, ej s. n., oinfattade, så- som litografier, etsningar, ljustryck etc.:					
342	till samtidigt inkommande tryckta verk	⁵ fria	⁵ fria	⁵ fria	fria	fria
349	andra	fria	0·15	0·15	* 0·50	* 0·75

»arbeten, ej särskilt nämnda, av papp, papper eller pappersmassa» (vartill bl. a. räknas kartonger), tryckning sedan 1911 i likhet med vissa övriga arter av bearbetning, såsom prägling och målning, föranleder höjning av tullsatsen (från 50 till 75 öre per kg).

¹ Samma tullsatser hava även utgått för glober, alla slag.

² Inbundna bilder- och målarböcker med svensk text drogo $\frac{1}{16}$ 1886— $\frac{30}{12}$ 1888 tull efter 25 öre per kg.

³ Vikttull (1·50 per kg) infördes $\frac{1}{16}$ 1902, från vilken tid även tryckta eller målade ark, avsedda att sönderskäras till spelkort, förtullas såsom spelkort.

⁴ Tullsatsen å »papper, andra slag», varmed här upptagna varuslag i tullhänseende voro likställda.

⁵ Tullfriheten gällde före 1890 bilder, tillhörande tryckta verk, oavsett om dessa verk voro föremål för införsel eller ej.

VII. TULL Å MASKINER OCH MATERIAL

*Tull å
maskiner
m. m.*

Beträffande maskiner har problemet betydligt förenklats genom den år 1911 införda tullfriheten å sättmaskiner och större tryckpressar. Av egentliga tryckerimaskiner äro endast digelpressar, handpressar (icke litografiska) och korrekturpressar, ilägningsmaskiner till tryckpressar samt vissa maskindelar, såsom valsar, tullbelagda¹. Då de tullbara maskinerna alla äro förhållandevis billiga och de mest betydande av dem, nämligen digelpressar, huvudsakligen finna användning vid tryckning av accidenser i små upplagor, är den av tullen förorsakade ökningen av tryckeriernas kapitalkostnader så oansenlig, att man i detta sammanhang kan bortse därifrån.

Tullen å trycksvärta utgör 7 öre per kg, vilket under tiden närmast före krigsåren torde hava motsvarat i genomsnitt omkring 5 % av trycksvärtans värde. Då emellertid trycksvärta uppgår till endast omkring en hundradel av boktryckeriernas sammanlagda utgifter (jfr sid. 32), fördyras tryckalster genom förevarande tull endast med en ringa bråkdel av 1 %. Å »ej särskilt nämnda», d. v. s. icke svarta bok-, sten- och koppartrycksfärger utgör tullen 10 öre per kg, vilket dock endast motsvarar 2 å 4 % av färgens värde. Även vid plantryck och lågtryck saknar därför tullen å tryckfärg praktisk betydelse, åtminstone då icke färgkostnaderna äro mera betydande, vilket kan vara fallet exempelvis vid ståltryck. Tullen å åtskilliga färgberedningsmedel, som särskilt komma till användning inom litografien, såsom fernissa, terpentin, sprit, bronspulver etc., är likaledes av ringa vikt.

Av övriga materialtullar förtjäna nämnas de å stilar samt fyllnadsmaterial av bly eller blylegering (25 öre per kg) samt å klichéer, elektro-, galvan- och stereotyper (15 % av värdet). Någon nämnvärd fördyring av vanligare tryckalster torde ej heller dessa tullar åstadkomma.

Tullfria äro bl. a. stukna musiknotplattor, litografisk sten (även med skrift eller teckning), zinkplåt och smörjoljor utan tillsats av fett.

*Pappers-
tullens
höjd och
utnytt-
jande.*

Tullen å tryckpapper är emellertid av stor praktisk och principiell betydelse. Det är fullt förklarligt, att det för den svenske boktryckaren måste kännas »i hög grad obegripligt och orättvist», att tullen å tryckpapper i vissa fall bortfaller, då papperet införes i bearbetat, tryckt skick och att pappers-tullen sålunda kommer att verka som en direkt premie för den utländske tryckeriidkaren gentemot den svenske². Papperstullen är ingalunda obetydlig; den torde före kriget oftast hava motsvarat 20—35 % av inköpspriset. Då tryckeriernas papperskostnader genomsnittligt utgöra omkring 33 % av varuvärdet, skulle alltså, därest fabrikanterna kunde helt utnyttja tullen å inhemskt tryckpapper, produktionen av tryckalster genom denna tull fördyras med genomsnittligt 7—12 % av tillverkningsvärdet, vilket vore fullt tillräckligt för att lämna den utländske boktryckaren ett avgörande försprång i konkurrensen med den svenske, därest produktionsbetingelserna i övrigt vore lika och ingen hänsyn behövde tagas till frakter, tidsförlust och övriga olägenheter, som äro förbundna med tillverkningens bedrivande utanför landet.

Frågan om papperstullens betydelse är emellertid i själva verket betydligt mera komplicerad och låter sig icke besvara genom en så enkel räkneopera-

¹ Den inhemska tillverkningen av tryckerimaskiner omfattar praktiskt taget endast digelpressar ("Lagermanpressar") och ilägningsapparater ("Dux").

² Detta gäller uppenbarligen endast, därest trycket vid införseln är tullfritt, d. v. s. hänförligt till tulltaxerubrik 342 (böcker etc.) eller 350 (merkantilt tryck på främmande språk).

tion som den ovan antydda. Vid det närmare studium, som torde vara erforderligt, måste behörig hänsyn tagas till tre för denna fråga mycket betydelsefulla moment, nämligen dels att papperstullen i regel ej helt utnyttjas av de inhemska pappersfabrikanterna och sålunda ej till hela sitt belopp kan anses inräknat i priset å inhemskt papper, som tryckerierna huvudsakligen använda, dels att utländska konkurrenter å främmande tullskyddade marknader själva måste räkna med högre papperspriser än världsmarknadspriset, dels slutligen att papperskostnaden ingår med olika andel i priset å olika tryckalster alltefter kvaliteten och upplagornas storlek.

Ej heller får man förbise, att i Sverige, där frågan om standardisering av finpapperskvaliteterna ännu ej fått någon slutlig lösning, tryckerierna hava stort intresse av att hos inhemska närbelägna pappersleverantörer kunna beställa sitt papper i individuellt bestämda vikter och format¹. Ett något högre pris å tryckpapper i Sverige än å världsmarknaden kan därför åtminstone i vissa fall tänkas bero på utnyttjandet av det naturliga skydd för sin tillverkning, som pappersfabrikanterna äga i detta intresse.

Bortser man från sistnämnda förhållande, kommer man vid ett på prisjämförelser grundat studium av papperstullens utnyttjande *under tiden närmast före krigsåren* till i korthet följande resultat²:

a) Ifråga om *slipmassehaltigt papper* förekom i regel intet utnyttjande av tullskyddet, åtminstone då slipmassehalten var avsevärd (det mest använda tryckpapperet med halt av slipad trämassa, nämligen tidningspapper, är för övrigt sedan 1917 tullfritt). Annat slipmassehaltigt tryckpapper användes i regel endast för tryckalster av mindre värde eller för rent tillfälliga behov, såsom s. k. billighetslitteratur, vissa slag av blanketter o. d. För tryckalster av bestående värde kan slipmassehaltigt papper ej användas, enär papperet efter någon tid gulnar och blir skört; likaledes är dess användning inom litografien, som ovan nämnts, i viss mån begränsad.

Outnyttjad var även tullen å de vanliga slagen av papp med stor slipmassehalt. Dylik papp användes visserligen sällan direkt för tryckning men ingår dock som den till vikten huvudsakligaste beståndsdelen i reklamskyltar o. d. arbeten av tryckt papper, som klistrats å skivor av papp.

b) *Tryckpapper av ren cellulosa* (»träfritt» tryckpapper) är det i förevarande hänseende viktigaste slaget av papper. Tullen utgör 10 öre per kg för papper utan vattenmärke (vilket är vanligast) och 18 öre per kg papper med vattenmärke. Omkring hälften av alla till tidningar ej hänförliga tryckalster torde numera tryckas på träfritt tryckpapper. Förbrukningen beräknas år 1913 hava utgjort inemot 10 000 ton³. Härav infördes endast något mer än 1 % eller 111·8 ton⁴ med ett värde av omkring 50 000 kronor, därav 48·9 ton från Tyskland och 49·2 ton från England. — De mindre tryckerierna torde hava haft att räkna med helt utnyttjad papperstull. Genom ett år 1908 påbörjat och 1912 utvidgat system av rabatter samt efter årsförbrukningens storlek växande bonifikationerna hava emellertid pappersbruken måst för större förbrukare sänka priset å s. k. konventionspapper (huvudsakligen träfritt papper) i sådan mån, att tullen under tiden från sistnämnda år till krigsutbrottet fördyrade papperet med endast tredjedelen till hälften av sitt belopp, motsvarande 10 å 15 % av pappersvärdet. Endast ett fåtal stora

¹ Bristen på standardisering är särskilt framträdande ifråga om mellankvaliteter av tryckpapper. Jfr E. BOSÆUS: Pappersindustriens produktionsförhållanden, sid. 34.

² Jfr BOSÆUS sid. 95—99.

³ Vissa närstående kvalitéer av mindre betydelse inräknade.

⁴ Oberäknat boktryckpapper med vattenmärke, varav såväl införsel som förbrukning är obetydlig och som ej är specificerat i handelsstatistiken.

tryckerier hava varit så betydande avnämare av papper, att de kunnat komma i åtnjutande av fullt så höga rabatter och bonifikationer, som denna beräkning förutsatt. Mellan pappersbruken och Aktiebolaget Sveriges litografiska tryckerier föreligger numera särskild överenskommelse, varigenom bolaget gottgöres avdrag i papperspriset efter den sammanlagda förbrukningen vid till detsamma anslutna företag; härigenom bliva de faktiska papperskostnaderna även vid de mindre av dessa företag i görligaste mån reducerade.

Pappersbrukens prispolitik synes vara ägnad att avsevärt mildra intressekonflikten i papperstullfrågan mellan papperstillverkarna och de stora tryckerierna. De senare, för vilka den utländska konkurrensen i tryckeribranschen varit mest aktuell, hava kunnat räkna med papperspriser, vari tullen endast ingått till mindre del, vilket ej blott stärkt deras ställning gentemot utlandet utan även gentemot smärre inhemska tryckerier, för vilket papperet ställt sig 10 å 20 % dyrare¹. Då pappersfabrikanterna endast med stöd av tullen kunnat upprätthålla en så betydande prisskillnad vid leveranser till olika förbrukare², blir det uppenbarligen de mindre bok- och accidenstryckerierna som i den *inhemska* konkurrensen fått bära en del av olägenheten av papperstullen. Förhållandet är särskilt värt att uppmärksammas av den anledning, att dessa tryckerier huvudsakligen trycka smärre, i boktryck utförda arbeten för lokal avsättning och därför själva ha mindre kännning av den utländska konkurrensen. En tull å tryckalster, som uteslutande hade till syfte att kompensera tryckerierna för papperstullen, vore så till vida förfelad, som den icke medförde någon väsentlig fördel för dessa mindre tryckerier, vilka på den inhemska marknaden ej skulle kunna utnyttja en dylik tull (jfr nedan sid. 57).

Vissa speciella kvaliteter av träfritt tryckpapper tillverkas ej i Sverige utan måste importeras, varvid de ju fördyras med hela tullen. Ett exempel utgör det i England tillverkade s. k. Oxford-India-papperet, som är särskilt fint och tunt och användes för psalmböcker o. d. Tullens betydelse mildras dock i detta fall av att papperspriset (per viktsenhet) är relativt högt.

c) *Tryckpapper med halt av lumpfiber*. Tullen å dylikt papper är lika hög som å tryckpapper av ren cellulosa och har ofta ej kunnat utnyttjas. Användningen av lumpfiberhaltigt papper är till följd av dylikt pappers dyrbarhet begränsad till särskilt värdefulla arbeten.

d) *Kriterat tryckpapper* (»konstryckpapper») användes för litograferade plancher, finare illustrerade arbeten, illustrerade affärskataloger o. d. Tullen, som uppgår till 20 öre per kg, har praktiskt taget utnyttjats i full utsträckning. Utlandet har nämligen exporterat till dumpingpriser, och svenska fabrikanter hava endast med hjälp av tullen kunnat möta den utländska konkurrensen. Någon avsevärdare prissänkning vid köp i större partier — såsom i fråga om vanligt tryckpapper — torde ej hava förekommit. Vissa hithörande kvaliteter — särskilt färgade »broschyrpapper», vilka växla med modet — måste merendels importeras. Från egentligt konstryckpapper böra

¹ Det betonas, att uppgiften avser tiden närmast före världskriget. Då numera papperspriset är avsevärt högre, medan den som prismarginal använda tullen är oförändrad, kan en procentuellt så betydande prisskillnad ej uppehållas. — De f. n. (1923) mest betydande prisavdragen utgå i form av bonifikationer, växlande mellan 1 och 4 % av priset vid en årsförbrukning av lägst 10 000 resp. 400 000 kr. värde.

² En viss mindre prisskillnad mellan små och stora leveranser skulle otvivelaktigt förekomma under alla förhållanden och förefinnes även å internationell marknad. Förklaringen härtill ligger bl. a. däri, att en förbrukare, som på en gång inköper ett stort parti, därmed övertager de större lagringskostnader, som pappersbruken få vidkännas, därest papperet inköpes i små poster allt efter som förbrukningen sker.

skiljas vissa billigare specialiteter av kriterat papper, såsom ensidigt kriterat papper till cigarettaskar o. d.; sådant papper är en svensk exportvara, och tullen därå utnyttjades icke.

e) *Skrivpapper* förbrukas i tryckerier vid framställning av postpapper, fakturor etc. med firma- o. d. tryck. Tullen utgör 18 öre per kg, om papperet är försett med vattenmärke, men i annat fall 10 öre per kg och torde — så länge det gäller träfritt papper utan lumpfibertillsats — hava utnyttjats i ungefär samma utsträckning som beträffande tryckpapper av motsvarande kvalitet. Även här har för »träfritt» papper tullskyddet varit den marginal, som tillåtit en betydande variation i pris vid försäljning till större eller mindre förbrukare.

Tullen å skrivpapper med tillsats av lumpfiber har merendels fullt utnyttjats.

f) *Kartongpapp och kriterad papp samt kartongpapper* användes särskilt för tryckning av vykort och spelkort samt vissa merkantila tryckalster, såsom kortblanketter, reklamskyltar o. d. Bortses från den bearbetning, som ligger i nedskärning till lämpligt format och som i vissa fall är tullskyddad (se nedan under g), utgår tullen för kartongpapp och kriterad papp med 10 öre per kg och för kartongpapper med 18 öre per kg. Dessa tullsatser torde före kriget — i likhet med tullen å kriterat papper — hava i hela sin utsträckning utnyttjats, så länge det gällt de för tryckerinäringen mera betydelsefulla finare fabrikaten, vilka f. ö. ofta måst importeras.

g) *Papper eller papp, endast nedskuret* till ett format av högst 12×20 cm eller konturutstansat, är oavsett kvalitén belagt med en tull av 50 öre per kg. Den nuvarande tullsatsen å merkantilt tryck sattes på förslag av 1906 års tulltaxekommitté till 75 öre per kg just emedan tullen å otryckta kortblanketter utgjorde 50 öre, varvid skillnaden, 25 öre per kg, skulle utgöra skydd för själva tryckerinäringen¹. Förutsättningen för att sistnämnda skydd ej skall överskrida 25 öre per kg är uppenbarligen, att tullen å de otryckta blanketterna fullt utnyttjas; detta är även utan tvivel fallet med sådana likaledes med en tull av 50 öre per kg belagda blanketter, som förutom själva nedskärningen undergått viss annan bearbetning, såsom prägling, förgyllning av kanterna o. d., och varav en ej alldeles obetydlig import förekommer. Enbart nedskärningen av papp eller papper till blanketter av de mest använda slagen (visitkort och kort till kortregister) är emellertid en mycket enkel procedur. Även små tryckerier torde äga en skärmaskin, varmed dylika blanketter kunna skäras för en kostnad, som före kriget kan beräknas icke hava överstigit 15 öre per 1 000 st.² Då vikten per stycke torde växla mellan ungefär 1/2 gr (för en mindre blankett av tunt papper) och 5 gr (för en kortblankett av kartong), kan skärningskostnaden per kg beräknas icke ens hava utgjort 50 öre per kg, och ännu mindre har uppenbarligen varan kunnat bära en tull, som uppgått till sagda belopp. Införsel av dylika otryckta blanketter torde därför ej förekomma, och förutsättning för inhemska fabrikanter att i någon nämnvärd mån kunna utnyttja tullen saknas. Tryckerinäringen kan ifråga om nedskuret men icke vidare bearbetat papper endast beräknas vara tyngd av den utnyttjade tullen å själva papperet, varvid dock hänsyn måste tagas

¹ Kommitténs betänkande den 3 maj 1909, sid. 440.

² Som exempel förtjänar anföras, att för skärning av adresskort enligt den av Stockholms Boktryckareklubb utarbetade prislstan år 1921 debiterades en kostnad av 50 öre för de första 1 000 st. av upplagan och 25 öre för varje följande 1 000-tal.

till det vid nedskärningen uppkomna pappersavfallet, som sällan torde överskrida 10 % av pappersvikten.

h) *Mera bearbetade papp- och pappersfabrikat* (påsar, kuvert, kartonger etc.), vilka ofta förses med tryck, äro alltid tullbelagda. I allmänhet utnyttjas tullen ifråga om varor, som äro förfärdigade av bättre material eller undergått en mera betydande bearbetning. En närmare undersökning av frågan, som för tryckerinäringen i dess helhet är av mindre betydelse, torde här ej vara nödvändig.

*Skillnad
mellan
pappers-
priser å
världs-
markna-
den och å
tullskyd-
dade ut-
lands-
markna-
der.*

Om man sålunda kan konstatera, att tullen i vissa fall avsevärt fördyrat det papper, som tryckerierna använda, kan man likväl härav ej sluta sig till, att denna fördyring verkar som en premie för den utländska tryckerinäringen gent emot den svenska. Förutsättningen härför vore, att den förre verkliga kunde till världsmarknadspriser inköpa sitt papper. Världsmarknadspriset å flera viktiga papperssorter, såsom träfritt tryck- och skrivpapper samt konsttryckpapper, hålles emellertid på en onaturligt låg nivå genom »dumping» från vissa länder, särskilt Tyskland, medan priserna innanför de olika ländernas tullmurar äro högre¹. Ett undantag utgör England, till vilket land papper införes tullfritt. Belysande är nedanstående jämförelse mellan priserna å träfritt tryckpapper i London (= världsmarknadspriset) samt på den tyska inlandsmarknaden².

Å r	Pris å träfritt tryckpapper (öre per kg) i	
	London	Tyskland (större förbrukare)
1909	25·3—26·2	30·3
1910	24·8—25·7	30·3
1911	24·4—25·3	29·4
1912		29·4

Ifrågavarande priser torde avse papper av något lägre kvalitet än det i Sverige tillverkade träfria tryckpapperet, varför direkt jämförelse med svenska priser ej är möjlig. De senare torde dock vid jämförliga kvaliteter hava legat något högre än de tyska inlandspriserna. Skillnaden har dock varit jämförelsevis obetydlig. Den tyska tryckeriindustrien strävar efter att vid tillverkning för export kunna inköpa papper till världsmarknadspris³. Skulle den lyckas häri vore otvivelaktigt en betydande skärpning av den tyska konkurrensen att vänta.

Ifråga om sådana (vanligen grövre) papperssorter, som svenska tryckerier erhålla till världsmarknadspriser eller därunder (tidningspapper, trämassepapp etc.), äro priserna i Tyskland och åtskilliga andra länder med tullskyddad pappersmarknad något högre än i Sverige.

¹ Minimitullen å tryckpapper utgjorde i Tyskland före krigsåren 6 pfg per kg. I Danmark uppgår tullen till 8 öre per kg.

² Prisuppgifterna äro hämtade ur ALFRED HOPPE: Zur Geschichte und Beurteilung der Papierzölle im Zolltarif von 1902 (sid. 69). Enligt upplysning från fackmannahåll torde skillnaden mellan världsmarknadspriset och det tyska inlandspriset ej vara fullt så stort, som de anförda siffrorna låta förmoda. Antagligen avse Londonpriserna papper av något lägre kvalitet.

³ Jfr sid. 98.

Om man med ledning av vikten å färdiga tryckalster vill bedöma vikten av det åtgångna papperet och därmed den av papperstullen åsamkade fördyringen i framställningskostnad, bör hänsyn tagas dels till s. k. *avgång*, varmed förstås sådant tryck, som av olika anledningar måste kasseras, dels till *avfall*, som uppstår vid skärning av papperet före eller efter tryckningen.

*Avgång
och avfall
av papper.*

Avgången kan beräknas stå i viss proportion till upplagans storlek. I nedanstående tablå anges avgången i procent vid *boktryck i en färg och å en sida av papperet*¹.

	Mindre accidenser %	Större accidenser och böcker %	Illustrations- tryck %
Vid intill 100 tryck.....	15	20	25
» 100— 250 »	10	15	20
» 250— 500 »	8	10	15
» 500—1 000 »	5	7	10
» 1 000—3 000 »	4	5	7
» 3 000—5 000 »	3	4	5
» 5 000 tryck och däröver	2	3	4

Då lika stor avgång måste beräknas för varje gång, papperet passerar tryckpressen, måste man räkna med dubbelt så höga siffror, då det gäller alster, som förses med tryck å båda sidorna av papperet, och för tryck i flera färger måste avgången beräknas särskilt för varje färg. Vid flerfärgs-tryck måste man f. ö. räkna med en progressiv stegring av avgångsprocenten, beroende på svårigheten att inrikta tryckplattorna så att noggrann »passning» mellan olika färger erhålles.

Avgången vid varje tryckning är något mindre för i litografi än för i boktryck utförda arbeten. Då tryckning i många färger här är vanlig, blir dock avgången ofta avsevärd även vid stora upplagor.

Avfallet vid skärningen är mest betydande för smärre tryckalster. Vid skärning av etiketter kan avfallet stiga till 10—20 % av pappersvikten. Vid skärning av accidenser o. d. torde avfallet sällan överstiga 10 %.

Antager man ifråga om de i tabellen å sid. 32 upptagna *tullfria* arbetena (roman och statistiskt tryck), att papperstullen utnyttjas med hälften eller 5 öre per kg, kan man med ledning av tillgängliga uppgifter rörande vikten av det vid tryckningen förbrukade papperet samt ovan anförda siffror rörande den procentuella avgången beräkna den av papperstullen åsamkade fördyringen. De tal, som därvid erhållas (jfr omstående tabell), visa de högre papperskostnader, som en svensk boktryckare har att räkna med gentemot en engelsk (som kan erhålla papper till världmarknadspris); av det förut anförda framgår, att merkostnaderna för papper gentemot exempelvis en tysk boktryckare uppgå till mindre belopp.

*Beräkning
av fördy-
ringen på
grund av
pappers-
tullen.*

¹ Uppgifterna äro hämtade ur LAGERSTRÖM: Vägledning vid uppgörande av kostnadsberäkningar över tryckalster.

BERÄKNING AV FÖRDYRINGEN AV FRAMSTÄLLNINGSKOSTNADEN ÅR 1914 PÅ GRUND
AV PAPPERSTULLEN FÖR VISSA TULLFRIA TRYCKALSTER,
UTFÖRDA I BOKTRYCK

Tryckalstrens art	Upp- lagans storlek	Nomi- nell pappers- tull per kg kr.	Papperets vikt			Beräknad fördyring (år 1914) vid till hälften utnyttjad papperstull		
			färdigt tryck kg	avgång kg	Summa pappers- förbruk- ning kg	av hela upp- lagan kr.	per kg färdigt tryck kr.	i % av tillverk- nings- kost- naden
Roman (per 32-sid. ark)	1 700	0·10	43·3	4·3	47·6	2 38	0·05·5	3·0
	2 750		70·0	7·0	77·0	3·85	0·05·5	4·6
	3 400		88·1	7·1	95·2	4·76	0·05·4	4·4
Statistiskt tryck (per 16-sid. ark)	1 200	0·10	27·3	2·7	30·0	1·50	0·05·5	0·6
	2 400		60·3	6·0	66·0	3·30	0·05·5	1·1

I de fall, då en svensk boktryckare har att räkna med helt utnyttjad tryckpapperstull (t. ex. då han använder importerat papper eller då han måste räkna med pappersbrukens nominella priser), är uppenbarligen fördyringen dubbelt så stor som angivits i tabellen.

Fördyringen, som vid de små upplagor, som avses i tabellen, ej uppgår till 5 % av tillverkningsvärdet, stiger i samma mån som upplagan. Vid en upplaga om 10 000 resp. 20 000 skulle ifråga om det först anförda exemplet (roman) fördyringen uppgå till ungefärligen 6 resp. 7 % av tillverkningsvärdet. Fördyringen av ett färdigt tryckalster kan uppenbarligen aldrig stiga fullt så högt som fördyringen av själva papperet (år 1914 något mer än 10 % vid till hälften utnyttjad tull).

De anförda siffrorna göra det sannolikt, att i de fall, då frånvaron av en mot papperstullen svarande tull på böcker kunnat bli en anledning till konkurrens från utlandet, har det antingen gällt böcker i så stora upplagor eller sådan beskaffenhet i övrigt, att papperet representerat en mera betydande del i tillverkningsvärdet, eller ock har det använda papperet fördyrats med tullens hela belopp. Den ringa införseln av svenskspråkiga böcker från England tyder f. ö. på, att skillnaden mellan pappersprisen i Sverige och å världsmarknaden ej får tillmätas för stor betydelse.

Då det gäller *tullbara* tryckalster (merkantilt tryck samt bildtryck), användes mera ofta konsttryck- och kartongpapper, som äro belagda med en vanligen helt utnyttjad tull av 20 resp. 18 öre per kg.

I vidstående tablå har fördyringen beräknats för tre i boktryck utförda merkantila tryckalster (jfr tabellen å sid. 32), därav ett å konsttryckpapper. Hänsyn har tagits till avgång men ej till avfall.

Den maximala fördyringen, som i föreliggande fall kunde beräknas till omkring 10 % för tryckalster å vanligt tryckpapper, kunde ifråga om å konsttryckpapper utförda alster uppgå till 15 å 20 %.

BERÄKNING AV FÖRDYRINGEN AV FRAMSTÄLLNINGSKOSTNADEN ÅR 1914 PÅ
GRUND AV PAPPERSTULLEN FÖR VISSA TULLBARA TRYCKALSTER,
UTFÖRDA I BOKTRYCK

Tryckalstrens art	Upp- lagans storlek	Nomi- nell pappers- tull per kg	Papperets vikt			Beräknad fördyring (år 1914) på grund av papperstullen ¹		
			färdigt tryck	avgång	Summa pappers- förbruk- ning	för hela upp- lagan	per kg färdigt tryck	i % av tillverk- nings- kost- naden
		kr.	kg	kg	kg	kr.	kr.	
Brevpapper i kvartformat med firmatryck (i bok- tryck)	1 000 3 000 5 000	0·10	4·8	0·2	5·0	0·25	0·05·2	1·9
			14·4	0·6	15·0	0·75	0·05·2	2·5
			24·3	0·7	25·0	1·25	0·05·1	2·7
Prospekt, 4-sid., å konst- tryckpapper	1 000 3 000	0·20	15·8	2·2	18·0	3·60	0·22·8	3·8
			49·1	4·9	54·0	10·80	0·22·0	7·1
Katalog med omslag i två färger	1 000 3 000	0·10	61·4	8·6	70·0	3·50	0·05·7	1·3
			190·9	19·1	210·0	10·50	5·05·5	2·5

För vissa i plantryck och ståltryck utförda arbeten har fördyringen beräknats i omstående tablå.

De i ljustryck utförda vykorten, vilka voro tryckta å billig men med hög tull belagd kartong, fördyrades avsevärt av papperstullen. I övriga fall var den relativa fördyringen vanligen mindre betydande än för i boktryck utförda arbeten, ehuru upplagorna voro större.

Ifråga om musiknoter, som äro tullfria, var fördyringen att likställa med en premie åt den utländske (engelske) tryckeriidkaren vid export till Sverige, medan ifråga om övriga (tullbelagda) varuslag fördyringen kunde anses som ett avdrag å tullskyddet.

Det är uppenbart, att, då det gäller tillverkning för export, tullskyddet å färdiga tryckalster ej längre kan kompensera tryckerierna för det högre papperspriset i Sverige. Ett betydande hinder har här förelegat för avsättningsområdets utvidgning utöver landets gränser och därmed även för en förbilligad produktion av åtskilliga litografiska tryckalster, som särskilt hårt drabbas av utländsk konkurrens. I viss mån har dock detta hinder undanröjts genom inrättandet av s. k. industrirestitution (enligt tulltaxeförordningens 13 §), innebärande möjlighet för industriidkare att under vissa villkor åtnjuta tullrestitution för infört tullpliktigt utländskt råämne, som använts för framställning av exportvara (jfr även sid. 98). För tryckerinäringen torde emellertid industrirestitutionen hittills kommit till ingen eller ringa användning.

VIII. GÄLLANDE TULL Å FÄRDIGA TRYCKALSTER

Enligt tulltaxans rubrik 351 utgår tull med 75 öre per kg för merkantilt tryck (kataloger, affärscirkulär o. dyl.) med svensk text samt — oavsett textens beskaffenhet — alla visitkort, adresskort, etiketter samt med firmastämpel eller annat dylikt bokstavstryck försett papper, dock ej omslagspapper.

*Texttryck
(merkantilt), utfört
i boktryck.*

¹ Tullen å konsttryckpapper har antagits vara helt utnyttjad (med 20 öre per kg), medan tullen å annat tryckpapper liksom i föregående tabell beräknats vara utnyttjad till hälften (med 5 öre per kg).

BERÄKNING AV FÖRDYRINGEN AV FRAMSTÄLLNINGSKOSTNADEN ÅR 1914 PÅ GRUND AV PAPPERSTULLEN FÖR VISSA I LITOGRAFI OCH STÅLTRYCK UTFÖRDA TRYCKALSTER

Tryckalstrens art	Upplagans storlek	Nominell-pappers-tull per kg	Papperets vikt			Beräknad fördyring år 1914 på grund av papperstullen ¹		
			färdigt tryck	avgång och avfall	Summa pappers-förbrukning	av hela uppslagan	per kg färdigt tryck	i % av tillverkningskostnaden
		kr	kg	kg	kg	kr.	kr.	
Brevpapper i kvartformat, i litografi, en färg	5 000	0·10	22·5	2·5	25·0	1·25	0·05·6	1·6
	20 000		90·0	10·0	100·0	5·—	0·05·6	2·5
Brevpapper i kvartformat, i ståltryck, en färg	5 000	0·10	22·5	2·5	25·0	1·25	0·05·6	0·7
Reklamplakat i litografi, 7 färger	5 000	0·10	275·0	22·0	297·0	14·85	0·05·4	1·5
	10 000		550·0	36·0	586·0	29·30	0·05·3	2·3
	25 000		1 375·0	68·0	1 443·0	72·15	0·05·2	3·4
	50 000		2 750·0	117·0	2 867·0	143·35	0·05·2	4·2
Maskinskyt (decalcomani) i litografi, bladguld och 2 färger	10 000	0·20	0·7	0·0	0·7	0·14	0·20	0·1
Vybrevkort, 20 st., i litografi, 10 färger	5 000	0·18	390·0	110·0	500·0	90·—	0·23·1	3·0
Etikett, i litografi, guld och 2 färger	25 000	0·10	9·0	2·0	11·0	0·55	0·06·1	0·3
Etikett (öl-), gummerad, i litografi, en färg	1 000 000	0·10	422·0	42·0	464·0	23·20	0·05·5	4·2
Vykort, 36 st., i ljustryck, en färg	500	0·18	59·8	13·7	73·5	13·23	0·22·1	11·2
	1 000		119·5	26·3	145·8	26·24	0·22·0	14·0
	1 500		179·3	37·4	216·7	39·01	0·21·8	15·2
Musiknoter med text, i litografi	1 000	0·10	37·6	7·4	45·0	2·25	0·06·0	1·8
	2 000		75·2	8·4	83·6	4·18	0·05·6	2·9
	5 000		188·0	16·3	204·3	10·22	0·05·4	4·7
	10 000		376·0	24·0	400·0	20·—	0·05·3	5·9

Tullens effektivitet och höjd i förhållande till sättnings- och tryckningskostnaden för förut undersökta, till denna rubrik hörande arbeten i boktryck har beräknats i nedanstående tablå.

BERÄKNING AV DET EFFEKTIVA TULLSKYDDET ÅR 1914 Å VISSA TEXTTRYCK-ALSTER, UTFÖRDA I BOKTRYCK

Tryckalstrens art	Upplagans storlek	Vikt	Nominell tull per kg	Fördyring år 1914 på grund av pappers-tullen per kg	Effektiv tull år 1914		
					per kg	för hela uppslagan	i % av sättnings- och tryckningskostnaden
		kg	kr.	kr. ²	kr.	kr.	
Brevpapper med firmatryck	1 000	4·8	0·75	0·05	0·70	3·36	43·4
	3 000	14·4	0·75	0·05	0·70	10·08	69·5
	5 000	24·3	0·75	0·05	0·70	17·01	81·0
Prospekt, 4-sid. (å konsttryckpapper)	1 000	15·8	0·75	0·23	0·52	8·22	11·9
	3 000	49·1	0·75	0·22	0·53	26·02	30·6
Katalog, 32-sid., med omslag	1 000	61·4	0·75	0·06	0·69	42·37	19·1
	3 000	190·9	0·75	0·06	0·69	131·72	44·2

¹ Papperstullen har ifråga om decalcomanipapper samt kartongpapper (nominell tull kr. 0·20 resp. 0·18) antagits vara helt men i fråga om vanligt tryck- och skrivpapper (nominell tull 0·10) endast till hälften utnyttjad.

² Under förutsättningar, som angivits i not 1.

Även vid de små upplagor, som avses i tablån, är tullen ganska betydande, och då tullens relativa höjd hastigt stiger vid en ökning av upplagan, förefaller den vara fullt eller mer än tillräcklig att i vanliga fall under normala prisförhållanden utjämna skillnaden i framställningskostnad vid svenska och utländska tryckerier.

Den väsentliga stegringen av tullens relativa höjd vid ökning av upplagan är — med hänsyn till den utländska konkurrensens ovan påvisade större skärpa ifråga om stora upplagor — ändamålsenlig ur skyddssynpunkt.

Det råder intet som helst tvivel om att det varit omöjligt för företagen att ens till någon del utnyttja tullskyddet, så länge det gällt sådana tryckalster, vilka framställas i *små upplagor* efter beställning hos i regel smärre tryckerier med lokal avsättning. Den utländska konkurrensen har här knappast någon inverkan på prisläget, som särskilt i större städer hårt pressas av den svåra konkurrens mellan småföretagen, vars orsaker berörts i annat sammanhang. De av Boktryckarekammaren gjorda försöken att genomdriva tillämpandet av vissa enhetliga minimipriser å tryckarbeten (jfr bilagan sid. 63) hava ej heller haft ett utnyttjande av tullen å merkantilt tryck till syfte. De första minimiprislistorna (vilka dock icke gällde hela riket), tillkommo för övrigt före år 1911, då denna tull infördes¹. Avsikten har varit att få till stånd en enhetlig prissättning efter mera rationella grunder än de som tidigare tillämpats samt förhindra, att tryckerierna i konkurrensen underbjuda varandra med eftersättande av kvaliteten i arbetets utförande.

I plan- och djuptryck utförda arbeten — mestadels bildtryck — äro i allmänhet belagda med en tull av 75 öre per kg. Viktigare undantag äro vykort och spelkort, som förtullas efter 50 öre resp. 2 kr. per kg, samt musiknoter, som äro tullfria².

*Plantryck
och
djuptryck.*

I omstående tablå meddelas uppgifter om tullens effektivitet och relativa höjd.

De procentiska talen i tabellens sista kolumn avse tullens höjd i förhållande till de produktionskostnadselement, som höra till tryckerirörelsen som sådan, alltså endast kostnaderna för framställning av tryckplatta och tryckning. Hänsyn har alltså ej tagits till, att en del av tullskyddet kan tagas i anspråk för sådan särskilt ifråga om etiketter ganska betydande bearbetning, som utgöres av gummring, skärning och förpackning (jfr kol. »färdiggörning» i tab. å sid. 34), eller för framställning av originalteckning.

Siffrorna besanna 1906 års tulltaxekommittés förmodan, att tullen skulle komma att verka mycket ojämnt för olika varuslag³. För decalcomanier, vissa etiketter och litograferade vykort i små upplagor hade tullen ingen eller ringa betydelse, medan den exempelvis för ett reklamplakat i jämförelsevis stor upplaga eller ännu mer för en enkel etikett (öletikett) i miljonupplaga var att anse som prohibitiv.

Det är under sådana förhållanden uppenbarligen förenat med stora svårigheter att avgöra, i vilken utsträckning skyddet varit ägnat att fylla sitt ändamål. För att söka besvara denna fråga torde det vara lämpligt att skilja mellan sådana tryckalster, som kunna få internationell marknad (alltså vissa slag av bildtryck), och sådana, vilkas avsättning är nationellt (eller lokalt) begränsad.

¹ »Nordisk Boktryckarkonst», årg. 1909, sid. 227. Se även bilagan, sid. 63.

² Ang. spelkort, som måhända snarare äro att anse som pappersarbeten än som tryckalster, se sid. 122.

³ Kommitténs betänkande den 3 maj 1909, sid. 439.

BERÄKNING AV DET EFFEKTIVA TULLSKYDDET ÅR 1914 FÖR VISSA TRYCKALSTER,
UTFÖRDA I LITOGRAFI OCH STÅLTRYCK

Tryckalstrens art	Upplagans storlek	Vikt kg	Nr i tull-taxan	Nominell tull per kg kr.	Fördyring år 1914 på grund av pappers-tullen per kg kr. ¹	Effektiv tull år 1914		
						per kg kr.	för hela upplagan kr.	i % av kostnad för originalplatta och tryckning
Brevpapper i kvartformat, i litografi, en färg	5 000	22·5	351	0·75	0·06	0·69	15·53	30·3
	20 000	90·0		0·75	0·06	0·69	62·10	63·4
Brevpapper i kvartformat, i ståltryck, en färg	5 000	22·5	351	0·75	0·06	0·69	15·53	10·9
Reklamplakat i litografi, 7 färger	5 000	275·0	349	0·75	0·05	0·70	192·50	22·6
	10 000	550·0		0·75	0·05	0·70	385·—	38·3
	25 000	1 375·0		0·75	0·05	0·70	962·50	66·4
	50 000	2 750·0		0·75	0·05	0·70	1 925·—	91·0
Maskinskytt (decalcomani) i litografi, bladguld och 2 färger	1 000	0·7	349	0·75	0·20	0·55	0·39	0·4
Vybrevkort, 20 st., i litografi, 10 färger	5 000	390·0	348	0·50	0·23	0·27	105·30	4·5
Etikett i litografi, guld och 2 färger	25 000	9·0	351	0·75	0·06	0·69	6·21	4·2
Etikett (öl-), gummerad, i litografi, en färg	1 000 000	422·0	351	0·75	0·06	0·69	291·18	252·1
Vykort, 36 st., i ljustryck, en färg	500	59·8	348	0·50	0·22	0·28	16·74	25·4
	1 000	119·5		0·50	0·22	0·28	33·46	40·3
	1 500	179·3		0·50	0·22	0·28	50·20	50·2

Ifråga om sådant bildtryck (särskilt förlagsartiklar), som i vissa större länder tillverkas för internationell avsättning, har i det föregående (sid. 42) visats, att medan engångskostnaden för framställningen tynger priset å svensk vara, så ingår ofta ej denna kostnad i priset å importvara. Förutsättningen för att svenska tryckerier i dylika fall skola kunna konkurrera med utländska är uppenbarligen först och främst, att *tullen skall vara så hög, att den motsvarar engångskostnaden vid framställning i Sverige*. Att detta ingalunda alltid är fallet, framgår av följande beräkning. För de i tab. här ovan omnämnda tryckalster, som kunna antagas tillhöra förevarande kategori av arbeten, nämligen reklamplakat, decalcomani och vybrevkort, utgjorde kostnaden för framställning av originalplatta resp. 350, 22 och 1 380 kr. Av tryckningskostnaden hade resp. c:a 340, 45 och 650 kr. karaktär av engångskostnad (»övertryck», provtryck, rengöring av pressarna, intagning etc); till engångskostnad hörde även utgifterna för original m. m., uppskattningsvis resp. 100, 40 och 500 kr. Sammanlagt utgjorde alltså engångskostnaden

för reklamplakat	790 kr.
» decalcomani.....	117 »
» vybrevkort (20 st.).....	2 530 »

Då förevarande tryckalsters vikt är bekant (jfr tabellen), är det lätt att uträkna engångskostnaden per kg:

	Engångskostnad i kr. per kg år 1914 vid en upplaga av					
	1 000	5 000	10 000	25 000	50 000	100 000
Reklamplakat	14·36	2·87	1·44	0·56	0·28	0·14
Decalcomani	167·14	33·43	16·71	6·69	3·34	1·67
Vybrevkort (20 st.)	21·17	4·23	2·12	0·85	0·42	0·21

¹ Under förutsättningar, som angivits i not 1 å sid. 56.

Även om man frånser det extrema fall, som representeras av decalcomanier (vilka tryckas på särskilt preparerat, dyrbart papper och därför äga högt värde per kg), är det uppenbart, att det skulle fordras en avsevärd förhöjning av tullen för att denna skulle uppväga engångskostnaderna i de fall, då avsättningen inom landet är mera begränsad. Den utländska produktionen är mera ekonomisk, och de svenska tryckeriernas naturliga verksamhetsfält synes beträffande hithörande artiklar — som redan förut antytts — vara inskränkt till framställning av arbeten, som inom riket finna avsättning i mycket stora upplagor eller äro av särskilt hög kvalitet. Av det anförda torde följa, att då svensk tillverkning förekommer, tullskyddet merendels måste utnyttjas men ej kan intjänas. Det är uppenbart, att tullskyddet möjliggjort en produktion av hithörande varuslag, som ur nationell synpunkt måste varit oekonomisk. Detta utesluter icke, att ifråga om åtskilliga artiklar den av skyddet åstadkomna minskningen av importen och ökningen i den inhemska produktionen medgivit, att driften i tekniskt hänseende kunnat organiseras mera rationellt än om skyddet varit lägre eller ej funnits till. Tillvaratagandet av de möjligheter, som det i och för sig ej synnerligen stora inhemska avsättningsområdet erbjuder, är nämligen av synnerlig betydelse för förevarande industri, som på grund av engångskostnadernas storlek i högre grad än de flesta lyder under den tilltagande produktivitetens lag.

Ifråga om sådana arbeten, vilkas avsättning är inskränkt till Sverige, belasta engångskostnaderna priset oavsett om varan framställts inom eller utom landet. Tullskyddet har i detta fall i stort sett samma betydelse som beträffande typografiskt texttryck: tullen måste under de prisförhållanden, som rådde före världskriget, i regel hava varit tillräcklig att uppväga de lägre framställningskostnaderna i utlandet. Då så ej varit fallet, har det antingen gällt varor, som emedan de tryckts i många färger eller på tunt papper eller emedan de eljest varit av hög kvalitet betingat ett betydande pris per viktsenhet, eller ock hava avsättningsförhållandena försvårat en ekonomisk produktion inom landet, såsom t. ex. ifråga om vykort i ljustryck¹.

I sistnämnda fall har skyddet måst väl utnyttjas av de inhemska fabrikanterna. Att skyddet emellertid ifråga om övriga hithörande artiklar åtminstone icke undantagslöst utnyttjats, visa exempelvis de förut anförda prisuppgifterna å en öletikett: tryckt i miljonupplaga betingade denna etikett ett så lågt pris (kr. 1.30 per kg), att den till 75 öre per kg uppgående tullen endast till ringa del kan hava inrymts däri.

Det vore uppenbarligen av intresse att undersöka, huruvida med den sedan 1913 existerande sammanslutningen av de större litografiska tryckerierna följt ett ökat utnyttjande — eller möjligen ett bättre intjänande — av tullskyddet. Det material, som hittills står till buds för en dylik undersökning, är tyvärr så knapphändigt, att därav inga bestämda slutsatser kunna dragas. Emellertid äro åtminstone inga sådana omständigheter kända, som jäva den till synes ganska spridda uppfattningen, att det i huvudsak är genom nedbringande av produktionskostnaderna, som fusionen sökt utöka rörelsens avkastning.

¹ Jfr ovan sid. 42. Tullskyddet har ej kunnat hindra, att förbrukningen av denna vara som uppgår till omkr. 40 milj. st. årligen, till omkr. tre fjärdedelar tillgodoses genom import.

BILAGA

UTDRAG UR BOKTRYCKAREKAMMARENS SKRIVELSE TILL TULL- OCH TRAKTAT-KOMMITTÉN DEN 17 OKTOBER 1921¹

Industrigrenens allmänna utveckling med hänsyn till företagens storlek. Koncentrationstendenser. Sammanförande under gemensam ledning av företag representerande olika stadier i produktionsprocessen.

Medeltalet arbetare vid varje tryckeri var år 1883 15 och samma siffra torde fortfarande vara gällande.

Tryckeriernas storlek är dock mycket ojämn. Till belysning härav meddela vi här en för 1919 uppgjord tablå över 168 tryckerier, tillhörande Sveriges tryckeriers arbetsgivareförbund. Dessa hade tillhopa 4 188 arbetare, alltså i medeltal 24 vid varje tryckeri, och voro med hänsyn till arbetareantalet fördelade sålunda:

Med	1— 10 arbetare	68 tryckerier
»	11— 25 »	60 »
»	26— 50 »	21 »
»	51—100 »	12 »
»	101—331 »	7 »
Summa		168

Då de flesta större tryckerier voro anslutna till nämnda förbund, framgår härav att övriga tryckerier i allmänhet ha mindre än 15 arbetare. Såsom en allmän uppfattning, ehuru vi icke äro i tillfälle att styrka densamma med siffror, få vi nämna, att under de senaste åren antalet småtryckerier anses ha betydligt ökat i förhållande till de större tryckerierna.

Jämsides med upprättandet av nya, huvudsakligen mindre tryckerier hava sammanlutningar ägt rum såväl av mindre som framför allt av större tryckerier på så sätt, att de samlats i en ägares hand men fortfarande drivits var för sig. År 1913 bildades Aktiebolaget Sveriges litografiska tryckerier av 13 fabriksföretag, de flesta därav litografiska tryckerier, belägna i mellersta och södra Sverige, med anslutning även av ett par stora boktryckerier. Denna sammanslutning har sedan utvecklats genom inköp av ytterligare ett tiotal tryckerier, bokbinderier och kemigrafiska anstalter. En av de större aktieägarna i nämnda bolag, Aktiebolaget P. A. Norstedt & Söner, äger dessutom samtliga aktier i Iduns tryckeriaktiebolag och P. Palmquists aktiebolag. En annan sammanslutning har under år 1916 kommit till stånd, då Almqvist & Wiksells boktryckeriaktiebolag förvärvat aktiemajoriteten i Ivar Hæggströms boktryckeri- och bokförlagsaktiebolag med tillhörande litografisk anstalt.

Med avseende på sammanförande av olika stadier i produktionsprocessen må nämnas, att många, i synnerhet större boktryckerier ha med sig förenade större eller mindre bokbinderier samt litografiska och kemigrafiska anstalter. En större boktryckeri- och bokförlagsfirma har under några år varit ägare av ett pappersbruk, men lär numera ha avyttrat detsamma. Tillfälligtvis torde det ha inträffat att pappersbruk tagit aktier i tryckeri såsom likvid för oguldna fordringar, något som emellertid mött gensägelse från pappersbrukets övriga konsumenter-boktryckare. Vid ett par tryckerier finnas sedan gammalt inrättade stilguterier dels för egna behov och dels för avsalu. I detta sammanhang må även erinras om, att några

¹ I anledning av ett från kommittén utsänt cirkulär med begäran om upplysningar rörande tryckeriindustriens utveckling och tullskyddets inverkan därå.

få bokförläggare driva egna tryckerier. I allmänhet äro dock boktryckeri- och bokförlagsrörelserna skilda och bokförläggarna uppträda såsom beställare hos tryckerierna.

Viktigare slag av förbrukade råvaror, halvfabrikat och hjälpmaterial med särskild hänsyn till huruvida dessa varit av inhemskt eller utländskt ursprung. Import- eller ursprungsländer för inköpt utländskt material. Förändringar beträffande nu angivna förhållanden under redogörelseperioden.

Tryckeriindustrien behöver för sin drift maskiner (tryckpressar och sättmaskiner), stil, klichéer och stereotyper, färg, smörjolja, kol samt papper. De flesta av dessa artiklar, utom papper, måste importeras i hel- eller halvfabrikat.

Tryckpressar komma från Tyskland, England och Amerika. Före kriget var Tyskland den främsta tillverkaren. Under kriget avstannade tillverkningen i Tyskland, särskilt genom brist på material. Beställningar gjordes från Amerika, men leveranstiden var lång, varför de flesta beställningar torde ha levererats först efter krigets slut. Danska maskinfabriker, som eljest brukat överflyglas av tyskarna på den svenska marknaden, fingo under kriget leverera ett icke obetydligt antal pressar. I Sverige tillverkas endast ett slags tryckpressar, Lagermanpressar för accidensarbeten.

Sättmaskiner importeras från Tyskland, England och Amerika. Det under kriget ökade behovet kunde endast i ringa mån tillfredsställas genom import. Efter stilleståndet infördes ett stort antal förut beställda maskiner. Inga sättmaskiner tillverkas i Sverige.

Stil har sedan gammalt till största delen levererats till Sverige från tyska stilgjuterier. Tre svenska stilgjuterier finnas, men dessa ha under normala förhållanden mycket svårt att konkurrera med tyskarna med deras billigare metall- och arbetskostnader samt större egna kundkrets. Då importen under kriget blev knapp, ökades de svenska stilgjuteriernas leveranser i avsevärd mån för att efter krigets upphörande och tyskarnas återupptagna fabrikation lika hastigt avstanna.

Klichéer och stereotyper förfärdigas i allmänhet i Sverige, dels i tryckeriernas egna verkstadsavdelningar och dels hos självständiga anstalter. Det stora valutafallet i Tyskland och Österrike har emellertid gjort att svenska förläggare och boktryckare skulle kunna med fördel beställa sina klichéer i Tyskland, Österrike och Tjecko-Slovakien. I någon större omfattning torde detta emellertid ännu icke ha skett, om också en del tryckarbeten gått till Tyskland på grund av den vinst, som även klichétillverkningen där givit den svenska beställaren.

Tryckfärg har länge importerats huvudsakligen från Tyskland, där den kemiska industrien och särskilt färgtillverkning stått högt, och i någon mån även från England. Svenska färgfabriker ha dock även före kriget med alltmåra framgång kunnat upptaga tävlan med utlandet på den svenska marknaden. Detta kom väl till pass under kriget, då den tyska exporten fick stora svårigheter. De svenska färgfabrikerna fingo då ökad omsättning men hade svårt att anskaffa råvaror, varför betydliga kvantiteter färg infördes från Danmark, som hade lättare än Sverige att få råvaror från England och Amerika. Numera äro de svenska färgfabrikerna leveranskraftiga och torde tillverka den allra största delen av tryckeriernas färgbehov.

Smörjolja för maskinerna importeras genom härvarande agenturaffärer. Under kristiden rådde som bekant stora svårigheter på grund av den avbrutna oljeimporten.

Kol användes förut av tryckerierna såsom drivkraft, dels direkt och dels till alstring av gas för motordrift. Numera, då hela industrien torde vara elektrifierad, användes kol och koks huvudsakligen till eldning av värmeledningar vid större tryckerier.

Papper är självfallet den viktigaste råvaran vid tryckeriernas arbete. Värdet av förbrukat papper torde utgöra omkring en tredjedel av hela produktionsvärdet. Till största delen är det vid svenska tryckerier använda papperet av svenskt fabrikat, men åtskilliga finare papperssorter bruka normalt importeras från Tyskland, England och Amerika. Närmare detaljer om denna pappersimport torde ha lämnats till kommittén från pappersindustriens sida.

Särskilda omständigheter i avseende på driftens organisation, som påverkat industriens utveckling i ogynnsam riktning, såsom alltför stor konkurrens mellan inhemska tillverkare, rörelsens alltför ringa omfattning för utvecklande av en rationell drift, splittring av produktionen på alltför stort antal artiklar m. m.

Det nära grannskap till hantverket, vari bokindustrien står, bidrager i väsentlig grad till att öka konkurrensen inom yrket. Det är jämförelsevis lätt för varje mer eller mindre yrkeslärdd arbetare att uppsätta eget tryckeri eller att ställa sin arbetskraft till förfogande vid små tryckerier, uppsatta av personer utom yrket. Agenter för utländska maskinfabrikanter ha tävlat i att erbjuda pressar på billiga avbetalningsvillkor och därigenom föranlett personer utan ekonomisk rygg att etablera nya tryckerier i alltför stort antal. En del bolag med annan verksamhet hava inrättat egna tryckerier, som icke behöva drivas efter vanliga ekonomiska principer och som därför verkat till skada för de självständiga näringsidkarna. Även staten har vid flera av sina verk uppsatt tryckerier, där verksamheten drivas utan tillräcklig insikt och kontroll.

Detta är givetvis till förfång för den enskilda industrien, icke blott genom att den berövas omfattande arbeten, utan kanske ändå mer genom missvisande kostnadsberäkningar, vilka utsätta de enskilda företagen för orättvisa jämförelser. Såsom ett varnande exempel för staten har under debatten i riksdagens andra kammare den 31 maj 1921 framhållits statens reproduktionsanstalts tryckeri. Ännu allvarligare anmärkningar kunna riktas mot det sätt, varpå postverkets tryckeri beräknat sin vinst, enligt vad som framgår av Kungl. Maj:ts proposition nr 74 till 1921 års riksdag. Denna proposition avstyrktes av statsutskottet och avslogs av riksdagens bägge kamrar, visserligen delvis av andra skäl, men hade säkerligen varit förtjänt av detta öde enbart på grund av sina uppenbart felaktiga kostnadsberäkningar.

Särskilda omständigheter, som påverkat industriens utveckling i gynnsam riktning. Sammanslutningar och överenskommelser, ägnade att minska eller upphäva konkurrensen inom landet i avseende på ifrågavarande industris tillverkningar. Tidpunkten för och den närmare innebörden av träffade kartellöverenskommelser eller andra avtal av monopoliserande natur.

De senaste fem åren 1916—1920 kunna sägas ha varit ovanligt goda för tryckeriindustrien i Sverige. Orsakerna härtill äro huvudsakligen tvenne, dels det ökade behovet av trycksaker inom landet för statens och den under högkonjunktur arbetande industriens räkning, dels den genom kriget inträffade avstängningen av den förutvarande tyska konkurrensen. Tryckerierna ha i allmänhet varit fullt sysselsatta, pressarna väl fyllda och arbetarna försedda med arbete ända upp till 10 timmars övertid i veckan. Då under själva krigsåren svårighet mötte att få in nya pressar, ha de gamla utnyttjats i möjligaste mån, detta naturligtvis med fördelaktigt ekonomiskt resultat. Till följd av ökade kostnader för arbetslöner och material stego priserna i samma mån utan att allmänhetens köplust syntes minskas förr än mot slutet av 1919, då i första hand avsättningen av böcker genom bokhandeln började gå tillbaka. Produktionen fortfor dock i stort sett oförminskad till och med första halvåret 1920.

Frågan om konkurrensen och dess reglerande har jämte arbetarefrågan ständigt utgjort föremål för vår förenings intresse. Redan vid föreningens bildande år 1893 förelågo dessa båda såsom föreningens huvudfrågor. Man tänkte sig då, att boktryckarna skulle upprätta minimiprislistor, vilka ingen boktryckare skulle få underbjuda. Överläggningarna härom ledde emellertid aldrig till något resultat. Det framhölls nämligen att ett dylikt minimipris snarast skulle bli ett maximipris, varigenom det skulle omöjliggöras för boktryckaren att få tillräckligt betalt för ett gott arbete. I stället började man från år 1912 arbeta för att sprida kännedom om några amerikanska metoder för självkostnadsberäkning, för att därigenom lära boktryckaren att rätt kalkylera sina priser. Under senare åren ha ett flertal av de större boktryckerierna infört mycket detaljerade självkostnadsberäkningar, och arbete pågår med utformning av ett särskilt för mindre boktryckerier lämpat kostnadsberäkningssystem.

Under krigsårens våldsamma skiftningar i kostnaderna för arbetslöner och materiel visade det sig behövt för i synnerhet de boktryckare, som icke hade något ordnat kostnadsberäkningssystem, att erhålla en ledning vid prisberäkningar. För detta ändamål ingingo ett större antal boktryckare år 1917 en överenskommelse att uppdraga åt en nämnd, bestående av Boktryckarekammarens styrelse samt sex andra representanter för bokindustrien, att utreda och fastställa den minimiprocent-sats, varmed boktryckarnas arbetskostnader tillsvidare kunde anses överstiga arbetskostnaderna den 1 juli 1916. Undertecknarna av överenskommelsen förbundo sig att vid kostnadsberäkning, anbud och debitering av sättnings- och tryckningsarbeten noga iakttaga det kostnadstillägg, som nämnden kunde komma att bestämma. Dylika beräkningar ha av nämnden verkställts flera gånger under kristiden. I september 1919 ändrades detta förfarande därhän, att nämnden utsände ett cirkulär, i vilket föreslogos vissa normer för debitering: i fråga om sättning vissa pålägg å de direkta arbetskostnaderna och beträffande tryckning presstimmens kostnad för olika pressformat.

Enligt Boktryckarekammarens uppfattning ha de nämnda prisberäkningarna verkat modererande på debiteringarna och icke inneburit något oskäligt fördyrande av produkterna. Sedan den omtalade nämnden i februari 1921 förklarat sig anse sitt uppdrag avslutat, har Boktryckarekammarens styrelse, som enligt stadgarna har till uppgift bland annat att verka för konkurrensens reglerande, i cirkulär till kammarens medlemmar givit råd med avseende på prisberäkning särskilt efter förändringar i lönetarifferna. Någon förpliktelse att följa styrelsens råd i detta fall åligger emellertid icke medlemmarna. För närvarande råder, såsom torde vara allmänt bekant, en mördande konkurrens mellan boktryckarna om de fåtaliga kunderna, varigenom priserna pressas ner betydligt hastigare och lägre än vad självkostnadsberäkningarna motivera.

Utom de nämnda åtgärderna för konkurrensens reglering hava privata överenskommelser stundom förekommit mellan vissa tryckerier eller om vissa arbeten. Särskilt må nämnas tryckningen av riksdagens protokoll med bihang. Sedan en följd av år tillbaka har det varit vanligt att likalydande anbud härå ingivits från samtliga de tryckerier, som varit villiga att åtaga sig detta arbete. Avsikten härmed har alls icke varit att förskaffa sig något oskäligt pris, utan det har skett uteslutande av praktiska skäl för att undvika skiftande debiteringsnormer för samma arbeten. Anordningen torde ursprungligen ha tillkommit efter överenskommelse med eller rent av på förslag från riksdagens tryckeriexpedition. Boktryckarna ha brukat efter gemensam överläggning enas om ett efter rådande kostnadsförhållanden beräknat pris, därvid naturligtvis hänsyn måst tagas till arbetets i allmänhet synnerligen brådskande och krävande beskaffenhet. Boktryckarekammaren förmodar att oaktat från vissa håll uttalade betänkligheter mot det nämnda tillvägagångs-

sättet, detsamma skall vid närmare öfvervägande befinnas mest praktiskt och därför fortfarande komma till användning under sådan kontroll som vederbörande kunna finna skäligt anordna.

Stockholms boktryckareklubb, en förening av ursprungligen de mindre boktryckarna i Stockholm, har upprepade gånger utgivit minimiprislistor för allmänast förekommande smärre tryckarbeten. Medlemmarna äro dock icke förbundna att följa dessa listor.

Vi kunna tillägga såsom exempel på huru fri och oreglerad konkurrensen för närvarande är, att det lär icke sällan förekomma, att tryckerier tillhörande samma ägare äro i skarp konkurrens med varandra. Huru härmed verkligen förhåller sig och om förklaringen härtill är Boktryckarekammaren icke i tillfälle att yttra sig.

Merkostnader varmed industrien ifråga haft att arbeta i förhållande till motsvarande industri i utlandet. I jämförelse med vilka länder och i vilka hänseenden kunna sådana anses ha förefunnits (beträffande råmaterial, bränsle, arbetslöner, omkostnader, räntor m. m.)?

Nödvändigheten att importera maskiner och material från utlandet, särskilt Tyskland, medför givetvis, att särskilt de tyska boktryckarna äro gynnsammare ställda. Större tryckpressar ha visserligen varit tullfria, men för att erhålla tillåtelse till export från Tyskland fordras, att exportpriset sättes väsentligt högre än priset för tyska köpare.

Härtill kommer, att även arbetslönerna i allmänhet varit lägre i Tyskland än här, även fränsett den nuvarande kolossala valutaskillnaden. Arbetsintensiteten har även ständigt varit betydligt större i Tyskland än vid de svenska tryckerierna, vilket ju i väsentlig mån inverkar på produktionskostnaderna.

Har industrien med hänsyn till dess konkurrenskraft antingen på hemmarknaden eller exportmarknaden ogynnsamt påverkats av att den svenska tulltaxans tullsatser å för tillverkningen oundgängliga halvfabrikat och hjälpprodukter varit för höga?

Om såsom hjälpprodukter räknas maskiner och stil, så erinras att större tryckpressar varit tullfria och att stil dragit en måttlig tull av 25 öre per kg, vadan dessa tullsatser icke kunnat inverka ofördelaktigt.

Papper, som är att anse såsom halvfabrikat, har varit åsatt en tull av 10 och i vissa fall 18 å 20 öre per kg. Detta har verkat till ytterligare förminskning av den på merkantila trycksaker vilande tullen, och med avseende på böcker och andra trycksaker på svenska språket, som tryckts i utlandet, har papperstullen verkat såsom en extra premie för den utländske boktryckaren, i det han kunnat tillgodogöra sig även beloppet av denna tullsats vid sin fria införsel av det tryckta papperet till Sverige.

DEL II

TAPETINDUSTRIEN

I. RÅVAROR OCH TEKNIK

Tapetindustriens viktigaste råvara är tapetpapper. Dylikt papper, som framställs av kemisk och mekanisk trämassa i blandning, företer stora likheter med vanligt tidningspapper men är i regel av bättre kvalitet. Tapetpapper tillverkas i Sverige i avsevärt större omfattning än som fordras för den inhemska tapettillverkningen. Exporten uppgår normalt till omkring 5 milj. kg, varav den ojämförligt största delen avsättes i England. Någon utförsel till Tyskland äger däremot praktiskt taget ej rum. Råvaror.

Av de färgämnen, som finna användning vid tapettillverkningen, är i regel endast kritan av svenskt ursprung. Övriga färger införas från Tyskland. Viktigaste äro jord- och anilinfärger, men även bronsfärger, kimrök, litopon m. fl. komma till användning. Anilinfärgerna importeras av de flesta fabrikerna i berett skick. Ett fåtal fabriker införa dock färgen i halvfärdigt (lösligt) skick och bereda den själva genom utfällning på lämpliga substrat (tungspat, krita, jordfärg etc.). För sura färger användes bariumklorid såsom fällningsmedel; basiska färger fixeras emellertid direkt på substratet och fordra därför ej tillsättande av fällningsmedel. Färgberedning vid fabrikerna är ekonomiskt fördelaktigt men fordrar teknisk utbildning.

Det vanligaste bindemedlet för färgen var förr lim, som fabrikerna i ej ringa utsträckning själva beredde av limläder. Numera hava flertalet fabriker upphört att använda limfärger, vilkas hållbarhet är ringa (limmet surnar). I stället uttröres färgen med ett klistor, berett genom förklistring av potatismjöl med natronlut eller andra alkalier.

Vissa tapeter, särskilt tvättbara, tryckas med oljefärg. Dylik färg inköpes av fabrikerna i berett skick.

Övriga egentliga råvaror, såsom fernissa o. d., äro av relativt ringa betydelse.

En betydande förbrukningsartikel är tryckvalsar. Varje färg i ett mönster med undantag i vissa fall av grund- eller bottenfärg fordrar en särskild tryckvals. Valsarna importeras i regel från Tyskland. Tillverkning av tryckvalsar förekommer dock numera även vid ett inhemskt företag.

Tillverkningen av vanliga mönstertryckta tapeter försiggår på så sätt, att tapetpapperet, som i marknaden levereras i rullar, framföres genom tapettryckmaskinen, varvid mot färgvalsar löpande tryckvalsar med starkt upphöjda mönster på papperet avtrycka mönsterfigurerna¹. Teknik. Utlandets modernaste

¹ Det här beskrivna förfarandet är ett *högtrycksförfarande* (mönstret är å tryckvalsen framställt i relief). Liksom inom tryckeriindustrien användas även *flack- och lågtrycksförfarandena*, ehuru endast i mindre utsträckning och vid tillverkning av vissa tapeter av mycket hög kvalité.

tapettryckmaskiner kunna samtidigt trycka ända till 32 färger. I Sverige användas dock endast maskiner avsedda för högst 12 å 16 färger, vilket är tillräckligt även för ganska färgrika mönster.

Vissa tapeter bstrykas innan mönstertryckningen sker med grundfärg i en särskild maskin, den s. k. grundningsmaskinen. Tapeter med dylik grundfärg kallas *bottentapeter* i motsats till *naturelltapeter*, varmed förstås sådana, där färgbotten saknas och tapetpapperets färg följaktligen framträder i mellanrummen mellan mönsterfigurerna. Ofta tillverkas numera tapeter med s. k. patentbotten, som tryckes med filtvals i vanlig tapettryckmaskin. Färgen i s. k. patentbotten sträcker sig icke ända ut till tapetens kanter och är oftast ej heller så jämnt fördelad som grundfärgen i vanlig botten. Patentbotten-tapeter betinga också lägre priser än vanliga bottentapeter med samma utförande i övrigt.

Sedan tryckningen skett, framföras tapeterna av en automatiskt verkande apparat genom ett torkrum, där den ännu fuktiga färgen torkas. Vissa slag av tapeter, såsom pressade och lackerade, fordra efterbehandling i särskilda maskiner. I sista hand passera tapeterna upprullningsmaskinen, som upprullar och avskär dem i längder av något över 7 m.

Från tapeter i egentlig mening böra skiljas oträckta s. k. ingraintapeter, bestående av papper, som framställs direkt vid pappersbruken av två olika massor, den övre med inslammade små fiberknippen, vilka lämna varan ett egendomligt ljusprickigt utseende. Dylikt papper användes även för andra ändamål än väggbeklädnad (t. ex. för inhäftning av böcker)¹. Tapetfabrikerna, vilka från pappersbruken inköpa ingrainspapper, som de sedermera upprulla i vanliga tapetlängder och därefter försälja, pläga även förse dylikt papper med tryck, i vilket fall man kan tala om verkliga tapetfabrikat.

I tullhänseende likställda med tapeter är *vitrauphanier* eller *papiers vitraux*, det gelatinerade, mönstertryckta papper, som plägar klistras på fönsterrutor. Sådant papper framställs ej av tapetfabrikerna. I regel torde tillverkningen ske vid litografiska tryckerier.

Däremot är s. k. koffertpapper (för invändig beklädnad i koffertar o. d.), som även tillverkas vid tapetfabriker, nära jämförbart med tapeter, ehuru det hänföres till tulltaxans rubrik för »papper, färgat annorlunda än i massan» (312). Tullsatsen är emellertid densamma som för naturelltapeter (20 öre per kg).

II. TILLVERKNINGENS OCH UTRIKESHANDELNS OMFATTNING OCH UTVECKLING

Tillverk-
ning.

Fabrikationen av maskintryckta papperstapeter är en jämförelsevis ung industri. Tapettryckmaskinen uppfanns på 1830-talet och kom 1848 för första gången till användning i Sverige. Först omkring år 1860 torde emellertid maskinen hava vunnit alltmänt bruk här i landet. Den tidigare mest brukade framställningsmetoden, tryckning för hand, användes ännu utomlands för mönster, som fordra mycket omsorgsfull färgbehandling eller äro av ovanlig storlek. I Sverige förekommer emellertid detta förfaringssätt numera praktiskt taget icke.

¹ Ingrainspapper hänföres i gällande tulltaxa till rubrik 311 (papper, ej särskilt nämnt, utan vattenmärke) med en tull av 10 öre per kg.

TAPETFABRIKERNAS OCH DERAS TILLVERKNING SAMT IN- OCH UTFÖRSELN AV
TAPETER ÅREN 1881—1922

Å r	Antal fabriker	Antal arbetare	Tillverkning		Införsel ton	Utförsel ton
			ton	1 000 kr.		
1881	10	202	.	865.0	100.2	57.0
82	9	184	.	774.0	90.1	47.7
83	9	160	917.2	651.6	142.9	61.0
84	15	241	1 193.7	868.3	109.9	76.1
85	11	157	930.6	621.4	77.5	68.5
1886	12	177	965.7	672.0	75.1	53.4
87	11	164	1 041.5	745.5	75.7	94.5
88	10	177	972.9	755.0	84.2	99.9
89	10	201	1 982.5	963.8	82.7	119.9
90	10	230	2 030.5	1 019.8	51.3	183.5
1891	9	247	2 324.0	1 006.3	57.7	150.2
92	7	207	2 051.7	808.9	88.8	175.2
93	7	208	2 114.6	929.6	80.7	289.7
94	6	198	2 280.5	903.9	91.4	320.2
95	6	199	2 421.7	1 059.8	103.4	255.9
1896	5	125	2 407.0	1 050.6	147.7	372.3
97	6	206	2 638.9	1 172.0	205.4	462.6
98	7	221	2 822.6	1 207.3	145.0	276.9
99	7	229	2 760.3	1 176.6	141.7	223.8
1900	7	219	2 579.5	1 232.6	146.1	228.4
1901	7	229	2 572.8	1 242.3	149.6	182.9
02	6	232	2 632.6	1 264.6	127.7	260.3
03	6	231	2 764.5	1 308.2	156.3	320.4
04	6	226	2 862.9	1 310.1	173.4	272.5
05	8	245	2 878.0	1 501.8	190.5	330.6
1906	10	273	3 288.4	1 748.3	221.7	317.7
07	10	265	3 130.9	1 760.4	214.5	298.1
08	9	233	2 834.5	1 691.9	162.2	319.0
09	10	263	3 471.7	1 698.5	173.0	303.3
10	10	292	3 341.0	1 979.3	184.6	448.8
1911	10	278	3 720.0	2 143.9	297.9	327.5
12	10	276	3 906.2	2 170.2	70.5	504.9
13	10	289	3 913.2	2 354.7	155.6	459.3
14	10	264	3 547.2	2 157.3	116.2	305.3
15	10	266	3 639.4	2 229.7	94.3	307.2
1916	10	282	3 781.3	2 932.6	139.3	529.9
17	10	276	3 254.9	3 270.3	111.6	358.7
18	9	259	3 292.1	4 919.4	66.8	491.1
19	9	240	2 893.6	5 894.5	59.9	512.3
20	9	254	3 045.5	7 262.3	353.4	328.0
1921	10	258	1 908.6	4 692.2	353.2	186.9
22	10	318	2 821.4	4 885.0	324.1	1 038.4

Anm. Åren 1881—1902 är tillverkningen i industristatistiken angiven i rullar. Vid förvandling till vikt har en rulle antagits väga $\frac{1}{3}$ kg.

Handelsstatistikens värdeuppgifter hava här utelämnats, enär de under större delen av perioden äro otillförlitliga och särskilt tidigare år för höga (jfr tab. å sid. 69 och 70).

Den särskilt låga införselsiffran för år 1912 förklaras av den forcerade import, som skedde under det närmast föregående året i syfte att undvika den högre tullsats å botten- och finare naturelltapeter, som infördes 1 december 1911.

Tapettillverkning bedrives i Sverige vid ett tiotal fabriker med omkring 250 arbetare. Åren närmast före kriget tillverkades 3·5 å 4 milj. kg tapeter med ett värde av något mer än 2 milj. kr. I föregående tablå lämnas uppgifter rörande antalet fabriker och arbetare samt tillverkningens storlek årsvis sedan 1881. Tillverkningsciffrorna omfatta endast vid fabrikerna framställda papperstapeter. Annan fabrikation förekommer oftast icke; ett undantag av betydelse utgör en i Göteborg belägen fabrik (J. Dahlander & C:os Tapetfabriks Aktiebolag), som även tillverkar markiser, flaggor, rullgardiner och presenningar m. m. Uppgifter rörande tillverkningen vid en av de mindre fabrikerna (Aktiebolaget Hasett, Järpen) hava först fr. o. m. 1921 avlämnats till industristatistiken. De i tablå samt i det följande lämnade sifferuppgifterna omfatta därför icke denna fabrik, som jämte tapeter även framställer försättspapper o. d.

Av det redovisade arbetareantalet uppgavs under åren 1915—1920 såsom kuskar, lagerarbetare, packkarlar m. m. ett antal växlande mellan 22 och 43, medan återstoden upptagits som egentliga fabriksarbetare. Utom arbetare sysselsätter denna industri förvaltningspersonal till ett antal, som sedan 1913 varierat mellan 61 och 87.

Tillverkningsvärdena visa under perioden 1881—1914 en föga påfallande men jämn stegring. Förutsättningar för en mera betydande ökning av den inhemska konsumtionen — vilken i väsentlig grad är beroende av bostadsproduktionen — hava nämligen saknats. Den kraftiga kvantitetsökningen fr. o. m. 1889, som icke motsvaras av en jämförlig ökning i tillverkningsvärdet, beror enligt uppgift på att den största av de dåvarande tapetfabrikanterna under detta och ett antal därpå följande år lämnat oriktiga uppgifter till industristatistiken. Av allt att döma undergick emellertid årsproduktionen i slutet av 1880-talet även i verkligheten en icke obetydlig ökning, sammanhängande med den ökade efterfrågan, som uppstod, då tapetpriserna reducerades genom billigare produktion. Priserna å de viktigaste råämnena voro nämligen vid denna tid efter viktiga framsteg inom pappers- och färgämnestekniken i sjunkande, samtidigt som maskinerna för tapettillverkningen nådde större fulländning.

Siffror rörande tillverkningens fördelning på olika slag av tapeter kunna ej erhållas. Som emellertid i det följande skall visas, har den svenska produktionen huvudsakligen inriktat sig på billigare tapeter, såsom naturell- och enklare bottenpapper. Först under senare år har den inhemska tillverkningen av dyrare tapeter nått större betydelse.

Å r l i g e n	Införsel ton	Utförsel ton	Införsel- kvantitet i % av förbruk- ningen	Utförsel- kvantitet i % av tillverk- ningen
1881/85	104·1	62·1	¹ 10·4	¹ 6·8
1886/90	73·8	110·2	5·4	7·9
1891/95	84·3	238·3	4·0	10·6
1896/1900	157·2	312·8	6·3	11·8
1901/05	159·5	273·3	6·1	10·0
1906/10	191·2	337·4	6·2	10·5
1911/15	146·9	380·9	4·2	10·2
1916/20	146·2	444·0	4·9	13·5
1921	353·2	186·9	17·0	9·8
1922	324·1	1 038·4	15·4	36·8

¹ Avser åren 1883—85.

Summariska kvantitetsuppgifter rörande in- och utförseln av tapeter och bårder i femårsperioder sedan 1881 meddelas i förestående tabell (årsuppgifter återfinnas i tabellen å sid. 67), som även anger förhållandet mellan införsel och förbrukning samt mellan utförsel och tillverkning.

Införselsiffrorna visa stegring såväl absolut som i förhållande till konsumtionens storlek från 1890-talets början intill år 1912, då som följd av den i slutet av år 1911 införda högre tullsatsen å botten- och finare naturelltapeter någon minskning kan spåras.

Införselns värde samt fördelning på olika slag av tapeter framgår av nedanstående tablå. Anmärkningsvärt hög är importen av finare tapeter; botten- och relieftapeter införas sålunda till ungefär lika stor kvantitet som naturelltapeter.

De viktigaste importländerna äro Tyskland och Storbritannien. Procentuellt fördelade sig de införda kvantiteterna från dessa och övriga länder på följande sätt:

	Tyskland	Storbritannien	Övriga länder
1896	27·4	13·2	59·4
1900	50·9	41·5	7·6
1907	90·8	7·0	2·2
1910	84·3	12·9	2·8
1913	67·9	23·1	9·0
1920	40·1	26·3	33·6

Den höga siffran för »övriga länder» år 1896 beror på att en icke oväsentlig import från Norge förekom före mellanrikslagens upphävande år 1897 (jfr sid. 82).

Utförseln har sedan slutet av 1880-talet till sin kvantitet betydligt överstigit införseln med undantag för åren 1920 och 1921.

INFÖRSELN AV TAPETER ÅREN 1907—22

År	Relief- och bottentapeter						Naturelltapeter					
	relieftapeter		bottentapeter		Summa		sammetsliknande, pressade, färbassade, bronserade	andra		Summa		
	ton	1 000 kr.	ton	1 000 kr.	ton	1 000 kr.		ton	1 000 kr.	ton	1 000 kr.	
1907					108·8	119·7					101·1	107·2
08					94·7	104·2					63·8	61·3
09					111·8	122·9					59·6	54·3
10					110·9	122·0					70·8	63·6
1911					155·3	170·8					140·4	148·0
12	8·3	16·7	25·5	31·9	33·8	48·6	7·0	7·0	29·7	22·3	36·7	29·3
13	15·7	29·8	62·2	62·2	77·9	92·0	18·6	22·3	59·0	44·3	77·6	66·6
14	14·8	27·1	44·1	44·1	58·4	71·2	16·4	19·7	41·4	31·1	57·8	50·8
15	9·5	18·0	31·3	31·4	40·8	49·4	11·9	14·2	41·6	31·2	53·5	45·4
1916	8·8	30·0	58·0	98·5	66·8	128·5	20·5	41·1	52·0	64·9	72·5	106·0
17	8·6	43·2	45·3	113·1	53·9	156·3	15·1	45·3	42·6	85·1	57·7	130·4
18	4·7	37·2	28·0	112·1	32·7	149·3	6·8	28·7	27·3	88·8	34·1	117·5
19	5·8	58·0	32·0	176·1	37·8	234·1	6·3	25·1	15·8	71·3	22·1	96·4
20	8·9	106·8	101·5	659·6	110·4	766·4	17·7	88·7	225·3	1 239·2	243·0	1 327·9
1921	8·1	56·8	95·5	358·1	103·6	414·9	14·3	42·8	235·3	823·8	249·6	866·6
22	8·5	33·9	89·7	157·0	98·2	190·9	18·0	36·1	207·9	311·9	225·9	348·0

Anm. Införseln av tapetbårder, som 1907—11 utgjorde 3 004 kg i medeltal per år, ingår endast fr. o. m. 1912. — Handelsstatistikens uppdelning av naturelltapeter 1907—11 har ej här medtagits, då felaktig rubricering påverkat siffrorna.

*In- och
utförsel.*

UTFÖRSELN AV TAPETER ÅREN 1907—22

Å r	Relief- och bottentapeter						Naturelltapeter	
	relieftapeter		bottentapeter		S u m m a			
	ton	1 000 kr.	ton	1 000 kr.	ton	1 000 kr.	ton	1 000 kr.
1907					22·7	17·0	273·6	148·9
08					29·1	21·8	283·1	137·7
09					14·1	10·6	287·8	122·1
10					8·6	6·5	439·6	178·0
1911					5·4	4·0	321·9	129·9
12	0·8	1·6	10·4	13·0	11·2	14·6	493·7	474·8
13	0·1	0·2	42·9	42·9	43·0	43·1	416·3	372·4
14	0·3	0·4	9·0	8·6	9·3	9·0	295·9	119·9
15	0·1	0·3	31·0	21·6	31·1	21·9	276·1	142·0
1916	1·9	10·4	19·1	25·0	21·0	35·4	508·9	322·7
17	3·8	28·0	77·0	144·8	80·8	172·8	278·0	208·1
18	22·1	85·7	125·8	340·7	147·9	426·4	343·2	466·0
19	17·7	64·4	122·8	374·0	140·5	438·4	371·7	595·1
20	22·7	97·4	73·1	210·1	95·8	307·5	232·2	426·9
1921	1·2	6·2	11·8	17·6	13·0	23·8	173·8	159·3
22	4·0	13·2	57·1	51·4	61·1	64·6	977·3	665·1

Anm. Utförseln av tapetbårder, som 1907—11 utgjorde 2 172 kg per år, ingår endast fr. o. m. 1912. — Handelsstatistikens uppdelning av naturelltapeter har ej här medtagits, då felaktig rubricering påverkat siffrorna. Värdena äro fr. o. m. 1914 deklarerade av exportörerna.

En undersökning av fördelningen på olika slag av tapeter samt på exportländer visar, att utförseln har en annan karaktär än införseln.

Huvudmassan av exporten utgöres sålunda av naturelltapeter. I regel äro även de exporterade naturelltapeterna av sämre utförande än de, som försälas inom landet. Sålunda pläga de tryckas på tunnare papper. Medan den inhemska marknaden fordrar tapeter tryckta på papper av minst 70 gr vikt per kvm, användes för exporttapeter ofta papper av 40—50 gr vikt.

Först under senare år har — i uppenbart samband med upptagandet av fabrikation här i landet av finare tapeter — exporten av bottentapeter nått nämnvärd betydelse.

Medan importen huvudsakligen härrör från de största europeiska industriländerna, har exporten före 1922 övervägande gått dels till mindre europeiska länder, såsom Danmark, Nederländerna och Belgien, dels till transoceana länder, av vilka sistnämnda de flesta sakna egen tapetindustri. Den före kriget icke obetydliga utförseln till Tyskland har enligt inhämtade upplysningar till största delen icke varit avsedd för detta land utan av de tyska inköparna vidarebefordrats till transoceana länder.

Procentuellt hava utförselkvantiteterna fördelat sig på följande sätt:

	Danmark	Nederländerna	Belgien	Tyskland	Övriga länder
1896	20·2	22·3	16·0	19·7	21·8
1900	26·0	17·8	11·1	34·3	10·8
1907	16·6	6·6	6·2	36·7	33·9
1910	12·4	29·8	15·6	32·0	10·2
1913	8·6	16·6	0·5	30·0	44·3
1920	31·3	28·6	—	—	40·1

Av särskilt intresse är den vissa år ganska betydande utförseln till transoceaniska länder, främst Kina och Argentina. Från 1905, då användbara statistiska uppgifter till belysande av denna utförsel kunna erhållas, utgjorde den årliga utförseln till utomeuropeiska länder i kg, samt i procent av hela tapetutförseln:

Årligen	Kg	%
1905/10	36 545	10·9
1911	30 973	9·5
1912	207 122	41·0
1913	178 557	38·9
1914	98 322	32·2
1915	175 084	57·0
1916/20	127 998	28·8

Siffrorna visa, att en kraftig stegring av denna export ägt rum åren närmast före världskriget. Tvivelsutan har man att söka anledningen här till i uppkomsten och utvecklingen av våra transoceaniska ångbåtslinjer.

År 1922 företer en högst betydande ökning av utförseln, som detta år uppgick till över 1 000 ton med ett värde av 730 000 kr. Huvudmassan av denna export härrör från en i Göteborg belägen fabrik, som genom tillvaratagande av de möjligheter, massproduktionen erbjuder, samt utnyttjande av omständigheter av mera tillfällig art lyckats vinna en avsevärd marknad i England. Detta land mottog ej mindre än c:a 70 % av utförseln under året.

Den betydande utförseln till England fortfor även under åren 1923 och 1924.

III. TILLVERKNINGSEKONOMI

Den i det följande lämnade analysen av tapetfabrikernas produktionskostnader hänför sig, då annat ej anmärkes, till tiden närmast före världskrigets utbrott, närmare bestämt kalenderåret 1913. De olika utgiftsposterna sammanfattas å sid. 73, uträknade i procent av tillverkningsvärdet, varmed avses produktionens saluvärde vid fabriken (omfattar alltså även försäljningskostnader och fabrikernas vinst).

Enligt till kommerskollegium lämnade uppgifter uppgick värdet av förbrukade råvaror och förbrukningsartiklar år 1913 vid nio (av tio redovisade) fabriker till 963 235 kr., varav tapetpapper 616 253 kr., färgämnen 177 082 kr. och övriga råvaror m. m. 169 900 kr. Då emellertid vissa fabriker icke separat uppgivit förbrukningen av så viktiga råämnena som lim och limläder och dessutom endast vissa av fabrikerna medräknat kostnaden för mönstervalsar, har det syntts lämpligt att närmare undersöka råvarukostnadernas fördelning endast vid två företag, som lämnat fullständiga uppgifter. Kostnaderna för råvaror och förbrukningsartiklar (inkl. valsar) vid dessa fabriker uppgingo sagda år till 213 689 kr. eller 47·3 % av tillverkningsvärdet och fördelade sig enligt tablån å följande sida.

För skilda slag av tapeter äro råvarukostnaderna väsentligt olika. Särskilt papperskostnaderna äro varierande allt efter papperets tjocklek och färg eller efter tapetens beskaffenhet i övrigt (jfr även sid. 73). För naturelltapeter plägar användas i massan färgat papper av i regel omkring 70 gr vikt per kvm, för botten tapeter användes ofärgat papper av 80—95 gr vikt. Pressade tapeter fordra särskilt tjockt papper. En av de större tapet-

*Material-
kostnader.*

Varuslag	F ö r e t a g I			F ö r e t a g II		
	ton	kr.	% av hela råvarukostn.	ton	kr.	% av hela råvarukostn.
Tapetpapper	265·4	72 258	60·3	239·0	55 075	58·7
Krita	52·1	2 807	2·3	34·9	2 038	2·2
Övriga färger	37·2	14 657	12·2	36·8	16 498	17·6
Limläder	21·8	4 598	3·8	7·2	1 666	1·8
Lim och klister	·	804	0·7	3·0	1 987	2·1
Mönstervalsar	·	17 069	14·2	·	13 136	14·0
Emballeringsmaterial	·	3 413	2·9	·	875	0·9
Diverse	·	4 277	3·6	·	2 531	2·7
Summa	·	119 883	100·0	·	93 806	100·0

fabrikerna har uppgivit, att den år 1913 använde tre slag av papper; av den förbrukade papperskvantiteten hade:

50 % ett pris av 18 öre per kg
 20 % » » » 20 » » »
 30 % » » » 32 » » »

Den uppgivna kostnaden för valsar avser hela anskaffningskostnaden. Hänsyn har sålunda ej tagits till att sedan tillverkningen efter ett mönster avslutats, de därvid använda tryckvalsarna likväl äga ett visst värde. De avyttras och kunna användas antingen vid tapetfabrikation i annat land än där mönstret först upptogs eller ock — efter avsvärning av mönsterfigurerna — för tillverkning av nya tryckvalsar. Likaledes förekommer i någon utsträckning tapetfabrikation i Sverige med användande av från utlandet — särskilt Tyskland — till relativt låga priser inköpta valsar.

Löner.

Arbetarnas löner uppgingo år 1913 vid 8 fabriker till i genomsnitt 8·8 % av tillverkningsvärdet. Av ungefär samma betydelse i kostnadshänseende äro förvaltningspersonalens löner, som nämnda år utgjorde 8·5 % av tillverkningsvärdet vid samma fabriker.

Arbetarnas och förvaltningspersonalens löner äro emellertid ej av samma relativa betydelse vid företag av olika storleksordning. Medan antalet arbetare stiger i ungefär samma mån som antalet tryckmaskiner och arbetslönerna följaktligen stå i direkt proportion till produktionens omfattning, sjunker den relativa kostnaden för förvaltningspersonalen hastigt vid ökad produktion.

Detta förhållande belyses i nedanstående tablå, där arbetarnas och förvaltningspersonalens löner år 1913 angivits i procent av tillverkningsvärdet vid fabriker tillhörande skilda storleksgrupper.

Tillverkningsvärde per fabrik	Antal fabriker	Arbetarnas löner %	Förvaltningspersonalens löner %
100 000—200 000 kr.	3	8·4	10·1
200 000—300 000 »	3	9·4	9·3
300 000—500 000 »	2	8·4	1 6·5

¹ De båda hithörande fabrikerna utvisa motsvarande procenttal av 6·9 och 6·1, mellan vilka den anförda siffran är medeltal. En tredje fabrik, tillhörande denna storleksgrupp och utvisande ett ännu lägre procenttal, har ej medtagits, då denna fabrik ej var specialföretag.

Kostnaderna för bränsle och kraft äro icke obetydande och av allt att döma mycket växlande vid olika fabriker allt efter driftens modernitet. Mer än hälften av hithörande kostnader torde åtgå till torkning av den nytryckta färgen å tapeterna. Vid en fabrik, som år 1913 använde ångdrift samt för torkningen begagnade varmluft, som med fläktar inblåstes i torkrummet, uppgingo kostnaderna för kraft och bränsle sagda år till 3·9 % av tillverkningsvärdet. Siffran torde få anses något högre än vad som är regel; från två andra fabriker, vilka ej heller använde elektrisk kraft, föreligga uppgifter, utvisande en bränsleförbrukning av 2·0 resp. 2·4 %. Numera hava tapetfabrikerna i allt större omfattning övergått till elektrisk drift, och jämte eller i stället för »varmluftsystemet» använder man sig vid tapeternas torkning ofta av i torkrummen anbragta värmeelement, vilket lär ställa sig ekonomiskt fördelaktigare.

*Bränsle
och kraft.*

Återstående kostnader inkl. vinst uppgå till omkring 33 % av saluvärdet. En icke ringa del härav utgöres av försäljningskostnader. Försäljningen sker huvudsakligen genom handelsresande direkt till detaljhandlarna, vilket på grund av företagens jämförelsevis ringa storlek ställer sig ganska dyrbart. Förfärdigandet av de provböcker, efter vilka försäljningen sker, är även mycket kostsam. I övrigt utgöres denna grupp av kostnader av räntor, försäkringspremier, reparationer och diverse andra utgifter. Från en större fabrik hava uppgifter erhållits rörande kostnaderna för räntor och avskrivningar; de utgjorde 11·7 resp. 3·4 % av saluvärdet år 1913. Den utdelade vinsten utgjorde samma år vid de sju tapetfabriker, som äro aktiebolag, 2·7 % av saluvärdet.

*Övriga
kostnader.*

Vid sammanställning av olika kostnadselement på grundval av företagens uppgifter till kommerskollegium måste på åtskilliga punkter beräkningar göras, då vissa företag ej lämnat tillräckligt detaljerade uppgifter. Följande fördelning torde vara tämligen representativ för svensk tapetindustri under tiden närmast före krigsåren:

*Samman-
fattning.*

Råämnen, halvfabrikat och förbrukningsartiklar:			
papper	29·3 %		
annat (inkl. mönstervalsar).....	18·1 %	47·4 %	
Löner:			
åt arbetarna	8·8 %		
åt förvaltningspersonalen	8·5 %	17·3 %	
Bränsle och kraft.....		2·7 %	
Övriga kostnader inkl. vinst:			
utdelad vinst	2·7 %		
andra (försäljningskostnader, räntor, avskrivningar, försäkringspremier, skatter o. d.)	29·9 %	32·6 %	
		100·0 %	

Ifråga om vissa slag av tapeter fördela sig ovannämnda kostnadselement annorlunda. Den ovan beräknade siffran för papperskostnaden, 29·3 %, torde med någon obetydlig korrektion uppåt kunna anses gälla naturelltapeter, enär bottentapeter, vilka kräva relativt lägre papperskostnad, upptogo en mycket ringa del av den svenska tapetfabrikationen år 1913. I de billigaste slagen av naturelltapeter ingår papperskostnaden med avsevärt högre andel av saluvärdet (omkring 50 %).

I fråga om bottentapeter kan papperskostnaden, som här är mycket växlande, beräknas i genomsnitt utgöra omkring 20 %. Mot den relativt lägre

papperskostnaden för bottenpapper svara högre utgifter för andra råvaror (färger) samt för bränsle, löner m. m.

Hur likartad tillverkningen år 1913 var vid olika svenska fabriker, framgår därav, att papperskostnaden, som uppgivits av åtta företag, i sex fall växlade endast mellan 27.1 och 29.8 %. De två återstående företagens papperskostnad utgjorde 22.4 resp. 31.6 % av saluvärdet.

Utanför de nu undersökta utgiftsposterna, som samtliga ingå i saluvärdet vid fabriken, falla de av fabrikerna betalade fraktkostnaderna för de sålda tapeterna, utgörande i genomsnitt omkring 7 % av saluvärdet vid försändning till inrikes orter (i den mån denna befraktning kan ske sjöledes, reduceras fraktkostnaderna med omkring 50 %).

Mönsterkostnad.

Den föregående undersökningen av tapetfabrikernas tillverkningsekonomi har icke belyst en utgiftspost av särskild betydelse, ingående i flertalet ovan nämnda kostnadselement, nämligen den engångskostnad, som måste beräknas för varje mönster, som kommer till användning. Följande ungefärliga uppgifter, som lämnats av en fabrikant, avse år 1920; vid jämförelse med övriga produktionskostnader bör därför hänsyn tagas till det förändrade prisläget:

Mönstrets komponering	kr. ¹	100
4 à 7 mönstervalsar	»	250 à 350
Tids- och materialförlust vid provning av färger etc.	» ²	550 à 650
Tillsamman omkring kr.		1 000
Häriifrån bör dragas värdet av de begagnade tryckvalsarna, omkring.....	»	75
Återstår kr.		925

Kostnaden för valsar varierar efter såväl antalet färger i mönstret som dettas beskaffenhet i övrigt. För varje färg i mönstret utom bottenfärger erfordras, som ovan nämnts, en mönstervals; här har räknats med 4 à 7 valsar såsom normalt, ehuru mönster finnas, som fordra såväl färre än 4 som avsevärt flera än 7 valsar. Ju flera rullar, som tillverkas av varje mönster, desto mindre belastas priset med ovan nämnda engångskostnad. Modets växlingar och för den svenska tapetindustriens del särskilt avsättningsområdets begränsning utgöra dock hinder för utökning av rullantalet utöver en viss gräns. Sakens betydelse har föranlett en undersökning i syfte att utröna tapetupplagornas ungefärliga storlek i Sverige på grundval av de upplysningar angående inköpta valsar och tillverkningens storlek åren 1913 och 1918, som av tre företag lämnats till kommerskollegium (från ett av företagen föreligger uppgift endast för år 1913). Varje mönster har ansetts fordra 5 valsar, vilket enligt uppgifter från fabrikanthåll kan anses vara ett användbart medeltal. Den använda metoden såväl som undersökningens resultat framgår av nedanstående tablå.

Å r	Tillverkat antal rullar	Antal anskafade mönster- valsar	Antal mönster efter i genom- snitt 5 valsar för varje	Antal rullar i genomsnitt per mönster
Företag I: 1913.....	1 175 000	400	80	14 688
1918.....	968 000	300	60	16 133
» II: 1913.....	700 000	263	53	13 208
1918.....	844 200	242	48	17 588
» III: 1913.....	1 190 500	341	68	17 507
Medeltal	—	—	—	15 825

¹ Mönstren inköpas i regel från tyska mönsterritningsateljéer. Enligt en uppskattning i Tapetenzeitung utgjorde år 1910 det genomsnittliga mönsterpriset 80 mark.

² Orsaken till att denna post är så betydande ligger däri, att varje mönsterupplaga vanligen tillverkas i flera smärre poster (jfr sid. 75).

För två av företagen (II och III) vilka ej uppgivit antalet utan endast värdet av valsarna, har antalet valsar beräknats med ledning av inhämtade upplysningar rörande valsarnas ungefärliga genomsnittspris (50 kr. 1913 och 80 kr. 1918). Beräkningsmetoden förutsätter givetvis en viss kontinuitet i produktionen (d. v. s. att den under 1913 och 1918 tillverkade mängden tapeter av äldre mönster uppvägs av den efter resp. års utgång tillverkade mängden tapeter av sagda års mönster). De erhållna talen rörande upplagornas storlek visa en överraskande god överensstämmelse; emellertid få de endast anses som ungefärliga, särskilt av den anledning, att antalet valsar per mönster är ganska växlande och det antagna genomsnittet av 5 valsar i någon mån kan tänkas avvika från det verkliga. För det ändamål, som här avses, torde dock det erhållna genomsnittstalet vara användbart. Antages engångskostnaden för ett mönster, som 1920 kunde uppskattas till drygt 900 kr., under tiden närmast före kriget hava uppgått till allenast 400 kr., finner man, att den andel av sagda kostnad, som faller på varje rulle, uppgår till 2½ öre eller genomsnittligt 10 à 15 % av varuvärdet. För högre kvaliteter, som pläga utgå i mindre upplagor och oftast äro tryckta i flera än fem färger, varigenom kostnaderna för valsar och färgprovning ökas, upptaga engångskostnaderna en avsevärt större andel i värdet¹.

Tekniskt sett möter intet hinder för tryckning av betydligt större upplagor än de i Sverige vanliga — enligt amerikansk uppgift minst 50 000 à 75 000 rullar — utan att de använda valsarna behöva förnyas². I de länder, där den större avsättningen tillåter, att upplagorna nå en sådan storlek, kunna engångskostnaderna avsevärt nedbringas.

IV. PRODUKTIONSFÖRHÅLLANDEN I ÖVRIGT

Vid ett närmare studium av tapetindustriens produktionsförhållanden måste särskild hänsyn tagas till denna industris beroende av smakriktningarna för dagen. Tapeter äro en modeartikel, och enär varje mönsters livstid i regel ej överskrider ett fåtal år, kunna de ej lagras under någon avsevärdare tid utan att förlora i värde. Tillverkningen sker därför i regel efter från detaljhandlandena erhållna beställningar, och härmed följer, att maskinerna ofta måste ställas om och att produktionen blir mindre ekonomisk än om hela mönsterupplagan alltid kunde tillverkas i en följd och försäljas från lager.

*Mönster,
moder och
kvaliteter.*

Svensk tapetindustri har ända till för något år sedan så gott som utslutande hämtat sina mönsterritningar från Tyskland. Det har uppgivits, att tyska tapeter i modernitet pläga ligga minst ett år före svenska. De uppenbara verkningarna härav hava varit dels att tyska tapeter ur modesynpunkt varit begärligare än vid samma tidpunkt tillverkade svenska tapeter, dels att sådana tyska tapeter, som i sitt hemland ansetts förlegade och därför exporterats därifrån till mycket låga priser, utan svårighet kunnat försäljas oerhört billigt här i landet, vilket haft en deprimerande inverkan på priserna å inhemska tapeter.

¹ Kostnaden för valsar ökas dock icke i samma proportion som valsarnas antal. Då antalet valsar är stort, pläga nämligen de figurer, som äro avsedda att tryckas med varje vals, vara jämförelsevis små och glesa, varigenom kostnaden för varje vals reduceras.

² Tariff information, 1921, Hearings before the committee on ways and means, House of Representatives, sid. 2852.

Då svenska fabriker för avsättning inom landet endast kunna beräkna ett begränsat antal rullar för varje mönster, har det länge icke lönat sig för dem att igångsätta fabrikation av bättre tapeter, som rönt jämförelsevis ringa efterfrågan. Tillverkning av dylika tapeter har även fordrat en långt utvecklad maskinteknik, och i detta avseende har utlandet haft försprång.

Dyrare tapeter hava dock, särskilt under senare år, börjat tillverkas inom landet. Det kunde ligga nära till hands att betrakta nämnda förhållande som en följd av den väsentliga höjning, tullen å finare tapeter undergick år 1911. Ehuru tullförhöjningen med säkerhet verkat stimulerande på produktionen, får den i detta fall dock icke tillskrivas någon större betydelse. En avgörande faktor var däremot, att den tyska tapetindustrien under krigsåren led väsentligt avbräck och ej kunde tillgodose utlandets efterfrågan. Trots den utomordentligt svåra utländska konkurrens, varmed tapetindustrien efter kriget haft att kämpa, tillverkas alltjämt tapeter med finare utförande inom riket. Av allt att döma har förbrukningen inom landet av dylika tapeter numera nått en sådan omfattning, att den inhemska tillverkningen därav lönar sig, sedan den väl kommit igång och haft tillfälle att få fast fot på marknaden. En bidragande orsak härtill har varit, att då det gäller finare tapeter, mönstrets beskaffenhet ofta är av mera väsentlig betydelse än priset. De svenska fabriker ha lyckats inarbeta mönstertyper, som röna fortsatt efterfrågan även då utländska tapeter av lika god beskaffenhet i övrigt kunnat utbjudas till lägre priser. Enbart högre tullskydd eller mera ekonomisk produktion skulle näppeligen kunnat åt de svenska fabriker ha räddat den inhemska marknaden för finare tapeter, som sedan länge så gott som uteslutande varit beroende av utländskt modeinflytande. Den växande insikten bland fabrikanterna om mönsterfrågans stora betydelse har tagit sig uttryck bl. a. däri, att svenska konstnärer i allt större omfattning börjat anlitas för komponering av mönster, som tillfredsställa höga estetiska krav. Sedan år 1917 har Svenska slöjdföreningen, enligt uppgift på initiativ från fabrikanthåll, anordnat årliga kvalitetsbedömningar av tapeter och tapetmönster, varvid föreningen genom premiering med ett kvalitetsmärke sökt uppträna smaken för goda mönster. Slutligen anställde fem tapetfabriker i början av år 1923 en tävlan i ritning av tapetmönster, och avsikten lär vara att varje år anordna en dylik tävlan.

Kostnaden för anskaffande av mönster av hög kvalitet är i regel av underordnad betydelse för tapetfabrikationen. Emellertid må man minnas, att huvudmassan av svenska tapeter avsättes bland befolkningslager med relativt primitiv smak. Tillverkningen av tapeter med konstnärliga mönster har därför hittills fått större omfattning vid blott få svenska fabriker och anpassats efter de burgnare klassernas behov. Upplagorna ha varit små och priserna relativt höga. En småningom skeende ändring härutinnan får dock icke anses utesluten.

Tapetindustrien är även i andra hänseenden än de nu nämnda beroende av modet. Det nyinförda bruket att använda dyrare väggbeklädnads-material, såsom träfanér, eller att endast tapetsera väggens nedre två tredjedelar, medan den övre målas i takets färg, har sålunda verkat inskränkande på förbrukningen.

*Drift-
koncentra-
tion.*

För att en tapetfabrik med något så när rikhaltigt sortiment skall kunna tillgodose kundernas efterfrågan bör den arbeta med åtminstone två eller tre tapetryckmaskiner. Härmed är fabrikerens storlek praktiskt taget be-

gränsad nedåt. Under ett tidigare utvecklingsstadium, då tryckmaskinernas kapacitet var mindre och fabrikerna huvudsakligen inriktade sin produktion på tillfredsställande av den lokala marknadens behov, voro företagen av mindre storlek, och innan maskintrycket infördes, bedrevs tapetfabrikationen huvudsakligen vid småföretag, som stodo hantverket tämligen nära. Maskinteknikens utveckling skedde gradvis, och det är av intresse att iakttaga, huru fabrikernas antal under trycket av stark inhemsk och utländsk konkurrens minskades — samtidigt som deras storlek ökades — ända fram till mitten av 1890-talet. Nedanstående tablå visar antalet fabriker jämte arbetareantal och tillverkningsvärde per fabrik 1867—1913:

Å r l i g e n	Antal fabriker	Antal arbetare per fabrik	Årstillverkning kr.	
			per fabrik	per arbetare
1867/70	16	9	16 308	1 812
1871/75	15	18	37 939	2 108
1876/80	12	20	64 425	3 221
1881/85	11	17	68 735	4 043
1886/90	11	17	75 567	4 445
1891/95	7	30	134 532	4 484
1896/00	6	33	194 635	5 898
1901/05	7	33	189 345	5 738
1906/10	10	27	177 567	6 577
1911/13	10	28	222 295	7 939

De fördelar, som numera stå att vinna genom större drift, ligga huvudsakligen i möjlighet att reducera materialkostnaderna genom köp av råvaror m. m. i större partier, i lägre administrationskostnader samt icke minst i möjlighet att nedbringa mönsterkostnaderna. Varje fabrik strävar nämligen efter att kunna erbjuda sina kunder ett rikhaltigt urval av mönster. En längre driven concentration av driften skulle otvivelaktigt medföra, att antalet årligen nyupptagna mönster i Sverige kunde minskas, varmed skulle följa en ökning av upplagorna i motsvarande grad. Driften skulle bliva mera ekonomisk, åtminstone ur nationell synpunkt. Sedan sista hälften av 1890-talet kan emellertid ingen tendens till driftkoncentration konstateras; tvärtom har antalet fabriker ökats och arbetareantalet per fabrik något minskats. Man torde knappast döma orätt, om man sätter detta förhållande i samband med den sammanslutning mellan tapetfabrikanterna i prisreglerande syfte¹, som ägt bestånd sedan 1900 och som avsevärt mildrat den inhemska konkurrensen, samtidigt som den under 1890-talet förhöjda tullen lämnat ett relativt gott skydd mot utländsk konkurrens.

För närmare belysning av företagsstorleken inom tapetindustrin meddelas i omstående tablå uppgifter rörande tillverkningens procentiska fördelning efter värde vid fabriker tillhörande olika storleksgrupper åren 1900, 1907 och 1913.

Huru föga fabrikerna skilja sig från varandra i storlek framgår av en uppgift i 1920 års industrierättelse (sid. 110), att ingen av där redovisade 9 fabriker ägde färre än 11 eller flera än 50 arbetare.

¹ Sammanslutningen torde enbart hava verkat som priskartell, ej exempelvis för begränsning av antalet mönster.

Å r	F a b r i k e r m e d e t t t i l l v e r k n i n g s v ä r d e a v							
	högst 100 000 kr.		100 000—200 000 kr.		200 000—300 000 kr.		över 300 000 kr.	
	Antal	tillverkning i % av total- tillverkningen	Antal	tillverkning i % av total- tillverkningen	Antal	tillverkning i % av total- tillverkningen	Antal	tillverkning i % av total- tillverkningen
1900	2	5·9	2	23·1	2	40·5	1	30·5
1907	2	6·5	4	28·9	3	43·3	1	21·8
1913	1	3·2	3	23·0	4	40·1	2	33·7

*Kapital-
ställning
och vinst-
utdelning.*

I vidstående tablå återgives ett sammandrag av uppgifter rörande kapitalställning och utdelning åren 1911—1920 vid de sju tapetfabriker, som äro aktiebolag. Dessa fabriker representera omkring $\frac{2}{3}$ av den svenska tapettillverkningen.

Den utdelade vinsten har före krigsåren varit blygsam och synes ej hava märkbart påverkats av tullförändringen i slutet av år 1911. Ehuru fabrikerernas ekonomi genom den överenskomna prisregleringen i någon mån torde hava förbättrats, synas de förhållanden, varunder tapetindustrien i allmänhet arbetar i Sverige, vara ganska ogynnsamma. Fabrikena äro för många och för små, och tullskyddet har, som ovan antytts, haft en återhållande verkan på de krafter, som varit ägnade att framkalla en koncentration av driften.

En faktor av betydelse för omsättnings och därmed avkastningens storlek är byggnadsverksamhetens omfattning, som i regel snarare visar tendens till minskning än till ökning under högkonjunktur, beroende därpå, att en låg räntefot är av väsentlig betydelse för denna verksamhet. Tapetindustriens avkastning före krigsåren torde även i ganska ringa mån hava berörts av de allmänna konjunkturväxlingarna.

*Jämförelse
med ut-
landet.*

Danmark och Finland m. fl. smärre länder äga en tapetindustri, som i fråga om storlek och produktionsbetingelser är tämligen jämförlig med den svenska. Danmark hade sålunda år 1913 7 tapetfabriker med i genomsnitt 19 arbetare per fabrik och en sammanlagd produktion av 3·95 milj. rullar (omkring 1·3 milj. kg), värda 1 340 000 kr. I de större industriländerna, såsom Tyskland och England, arbetar däremot tapetindustrien i vissa avseenden under andra förhållanden, betingade av avsättningsområdenas storlek. Företagen äro betydligt större än i Sverige. De tyska tapetfabrikernas antal uppgick 1907 till omkring 50 med ett arbetareantal av över 4 000, varav omkring $\frac{4}{5}$ sysselsattes i fabriker med 50 arbetare och däröver samt $\frac{2}{3}$ i fabriker med 100 arbetare och däröver. Genomsnittligt voro fabrikena tre gånger större än i Sverige, där sagda år överhuvud inga fabriker funnos med flera än 50 arbetare. De engelska tapetfabrikerna kunna beräknas vara i genomsnitt två à tre gånger större än de svenska; i Amerikas Förenta Stater funnos 1914 48 fabriker med i genomsnitt 100 arbetare per fabrik eller tre à fyra gånger mera än i de svenska företagen. Företagsstorleken i större länder bör givetvis möjliggöra väsentligt lägre kostnader för administration m. m. än i Sverige. Större utländska fabriker pläga vara kombinerade med mönsterritningsateljéer, varigenom även kostnaderna för mönsteranskaffning nedbringas.

Avsevärd är den fördel, tapetindustrien i större länder tillgodogör sig genom den större avsättning, som där bör kunna påräknas för tapeter av varje mönster. Den kostnad, varmed engångsutgifterna för mönstret belastar varje rulle, kan därigenom nedbringas väsentligt under det för Sverige

SAMMANDRAG AV UPPGIFTER RÖRANDE KAPITALSTÄLLNING OCH UTDELNING
1911—1920 VID DE 7 TAPETFABRIKER, SOM ÄRO AKTIEBOLAG

	1911	1912	1913	1914	1915	1916	1917	1918	1919	1920
<i>Aktiva:</i>										
Anläggningsmedel ... 1 000 kr.	1 176	1 170	1 143	1 196	1 113	1 124	1 082	1 146	1 162	1 163
Likvida medel I (värdepappar, fordringar och kontanter)	»	547	566	565	609	718	686	789	1 155	1 483
Likvida medel II (förråd)	»	473	469	611	538	629	1 001	1 311	1 338	1 132
Aktiva inalles	»	2 196	2 205	2 319	2 343	2 460	2 811	3 182	3 639	3 777
<i>Passiva:</i>										
Aktiekapital	»	904	904	904	923	923	923	973	1 087	1 087
Fonder och vinstmedel	»	121	151	204	206	266	440	510	636	821
Främmande kapital...	»	1 171	1 150	1 211	1 214	1 271	1 448	1 749	2 030	1 869
Passiva inalles	»	2 196	2 205	2 319	2 343	2 460	2 811	3 182	3 639	3 777
<i>Utdelning:</i>										
absolut belopp (»)	43	44.8	42.5	34	57.3	77.45	105.4	91.05	194.05	106.2
i % av aktiekapitalet ...	4.8	4.9	4.7	3.7	6.2	8.4	11.4	9.4	17.8	9.8
i % av eget kapital	4.1	4.2	3.8	3.—	4.8	5.8	7.5	5.9	10.6	6.—

normala, särskilt där avsättningsområdet, såsom i Tyskland och England, utvidgas genom en betydande export. Enligt uppgift föra de tyska fabrikererna årligen 5 500 å 6 000 nya mönster i marknaden¹. Då den tyska tapetproduktionen utgör omkring 150 milj. rullar per år, utgår varje mönster i omkring 25 000 rullar, ett avsevärt högre antal än det, som här ovan beräknats vara normalt för Sverige. Kunde man för åstadkommande av bättre jämförbarhet med svenska förhållanden utskilja den avsevärda tyska produktionen av kvalitetstapeter i små upplagor, skulle det otvivelaktigt visa sig, att det tyska försteget ifråga om upplagornas storlek vore ännu mera betydande.

Den tyska tapetindustrien erhåller sina färger till priser, som ligga icke oväsentligt lägre än de, som betalas av svenska fabrikanter. Skillnaden i priserna å oberedda färger kan beräknas under normala förhållanden hava utgjort omkring 10 %². Ifråga om beredda färger torde prisskillnaden hava varit ännu större.

Tapetpapper torde emellertid under normala förhållanden knappast i utlandet erhållas till lägre priser än i Sverige (det svenska tullskyddet å dylikt papper utnyttjas ej). Tidigare sörjde vissa tyska tapetfabriker för sitt pappersbehov genom upprättande av egna mindre pappersbruk med en å två pappersmaskiner. Dylik integration, som torde varit möjlig endast vid större tapetfabriker än de svenska, förekommer ej längre, av allt att döma därför att den tekniska utvecklingen inom pappersindustrien gått mot införande av större och bredare pappersmaskiner, varigenom en pappersfabriks ekonomiska produktionsminimum kommit att ligga vida högre än en stor tapetfabriks förbrukningsmaximum.

¹ WIRZ: Voraussetzungen der Qualitätsproduktion, sid. 126.

² Jfr E. BOSÆUS: Pappersindustriens produktionsförhållanden, sid. 46.

Nedanstående jämförelse mellan olika kostnadselements andel i saluvärdet i Sverige, Amerikas Förenta Stater och Tyskland är ägnad att belysa den tyska tapetindustriens särställning.

	K o s t n a d e r i % ¹		
	Sverige	U. S. A.	Tyskland
Papper	29·3	28·3	39·0
Annat material inkl. bränsle	20·8	25·4	16·0
Löner: åt arbetarna	8·8	} 17·0	11·8
» åt förvaltningspersonal	8·5		3·6
Övriga kostnader	32·6	29·3	29·6
Summa	100	100	100

Att de tyska papperskostnaderna relativt sett äro avsevärt högre i Tyskland än i Sverige och Förenta Staterna torde mindre bero på högre papperspriser än på lägre priser å annat material, lägre löner o. s. v. Papperskostnaden stiger även, relativt taget, med ökning av mönsterupplagan. Som nämnts äro de tyska upplagorna större än de svenska. De amerikanska äro emellertid av allt att döma än mer betydande.

De tyska exportpriserna äro avsevärt lägre än inlandspriserna. De senare hållas uppe av två stora sammanslutningar, till vilka flertalet tyska fabrikanter anslutit sig; de förra hava däremot ofta karaktär av dumpingpriser. Under de senaste två årtiondena har tysk export av tapeter fått särskild betydelse. Förklaringen härtill ligger i en omläggning av den tyska produktionen, som kom till stånd strax efter sekelskiftet². Tidigare hade de tyska fabrikerne — liksom de svenska — i regel arbetat endast på beställning. År 1900 visade plötsligt en fabrik i Hamburg en väg till bättre utnyttjande av maskinerna genom att på en gång framställa en stor upplaga och därefter sälja från lager. Genom denna metod, som övriga fabriker snart tillägnade sig, blev det möjligt att förkorta leveranstiden och avsevärt sänka priserna, varmed följde en ökning av upplagorna. Då emellertid en avsevärd överskottsproduktion uppstod därigenom, att upplagorna ofta ej kunde slutsälas, blev det nödvändigt att till mycket låga priser avsätta överblivna partier i utlandet, och den tyska exporten steg hastigt, från 3·6 milj. kg år 1899 till 7·5 milj. kg år 1902, 10·3 milj. kg år 1904 och 14 milj. kg år 1907. Vilken skillnad, som kan förefinnas mellan tyska inlands- och exportpriser framgår av följande priser, vilka uppgävos av en tysk fabrikant vid officiella tyska kartellenquäten år 1905³:

	Tyska inlandspriser (minimipriser) per rulle Pfg.	Samtidigt tillämpade tyska exportpriser per rulle Pfg.
Naturelltapet, tvåfärgad	15—17	5—7
» fyrfärgad med två effekter	23—26	9·1
» trefärgad, goffrerad, förgylld o. m. rött papper	30	13
Linkrustimitation	150	65

¹ Uppgifterna för U. S. A. hava erhållits ur officiell amerikansk statistik (Census of Manufactures) och avse 1914. Den tyska kalkylen är hämtad ur LIEPMANN: Die Monopol-Organisation in der Tapetenindustrie.

² LIEPMANN: Die Monopol-Organisation in der Tapetenindustrie, sid. 5.

³ Kontradiktorische Verhandlungen über deutsche Kartelle, Heft 11, sid. 86.

Exportpriserna utgöra enligt dessa uppgifter endast omkring 40 % av inlandspriserna och torde — att döma av priset å tvåfärgad naturelltapet — ej ens fullt täcka råvarukostnaderna. Det är uppenbart, att om en dylik exportpolitik skall vara möjlig, huvudparten av den för lager producerade varan skall vinna avsättning inom landet.

Anmärkningsvärd är den i olika länder märkbara starka tendensen till sammanslutning mellan fabrikanterna i syfte att utnyttja de fördelar, som kunna vinnas genom prisreglering, inskränkning av antalet mönster o. s. v. Upprepade exempel från Tyskland och Förenta Staterna visa emellertid, att stora svårigheter äro förbundna med uppehållandet av monopoliska organisationer inom tapetindustrien. Längst torde man i detta avseende hava nått i England, trots att inlandsmarknaden i detta land ej är tullskyddad. År 1900 bildades där genom fusion av 31 fabriker en trust, som beräknades kontrollera 98 % av landets tapetfabrikation¹. Det kan i detta sammanhang förtjäna anmärkas, att ett försök att förtrusta tapetfabrikationen i Sverige uppgives hava ägt rum för ett tiotal år sedan.

Det ligger nära tillhands att antaga, att de svenska tapetfabrikernas produktion skulle förbilligas, därest exporten och därmed upplagornas storlek kunde utökas. I viss mån torde detta antagande vara riktigt; den konkurrens, som möter på utlandsmarknaden, är emellertid så stark, att de svenska fabrikerne ej kunna tillämpa samma priser vid export som vid försäljning inom riket. Mönsterkostnaderna få därför i regel täckas genom den inhemska försäljningen. Även i de fall, då dessa kostnader helt eller delvis ingå i exportpriset, innebär detta ej alltid, att deras andel i priset blir lägre än då tillverkningen baserats endast på inhemska avsättning. Tapeter av de mönster, som äro avsedda för utlandet, torde nämligen ofta icke kunna påräkna normal avsättning inom landet.

*Svenska
exportmöj-
ligheter.*

Svårigheterna för svenska fabrikanter att åvägabringa en inbringande export torde ligga däri, att världsmarknadspriset hårt pressas av den ovan omnämnda, även under normala förhållanden betydande utförseln från Tyskland till slumppriser. Det är ej gärna möjligt för svenska fabrikanter att i större omfattning begagna sig av den tyska metoden med lagerproduktion i förening med exportdumping, ty denna metod förutsätter ett inhemskt tullskyddat avsättningsområde av betydligt större omfattning än det svenska. Det är betecknande, att det svenska företag, som bedriver den största exporten, har två fabriker, av vilka den ena arbetar för export, den andra för svensk marknad. Även då fabrikation för export- och hemmarknad sker vid samma fabrik, torde oftast mönster och upplagor helt bestämmas med hänsyn till de olika marknaderna. Det är uppenbart, att en för utlandet speciellt tillverkad vara betalas bättre än en överskottsproduktion, som måste slumpas bort. Den inverkan på exportmarknaden, som vissa länders export till slumppriser utövar, får därför ej överskattas.

Av väsentlig betydelse för tapetutförseln äro de tullsatser, som gälla i exportländerna. Av nedanstående uppgifter rörande tullens höjd år 1913 i olika länder framgår, att tullmurarnas höjd var mycket olika i skilda länder:

Norge.....	30	öre per kg
Danmark	20—30	» » »
Finland	38.1	» » »
Nederländerna.....	5 %	av värdet
Belgien	5.8	öre per kg

¹ FRITZ SALZMANN: Die Papierindustrie (Berlin 1911), sid. 144.

Tyskland: förgyllda, försilvrade, bronserade, presade eller sammetsartade tapeter.....	21 ⁴	öre per kg
andra tapeter	10 ⁷	» » »
Storbritannien.....	tullfria	
Chile.....	25—40 %	av värdet
Argentina.....	28 ⁸	öre per kg och
Kina	5 %	av värdet.

Huru känslig utrikeshandeln med tapeter är för tullbeskattningen, framgår bäst av de statistiska uppgifterna rörande handelsutbytet med Norge åren närmast före och efter mellanrikslagens upphävande, som ägde rum i mitten av år 1897. Närmast före denna tidpunkt fingo tapeter av svensk eller norsk tillverkning såväl landvägen som sjövägen tullfritt införas från det ena riket till det andra, medan efter lagens upphävande tullsatserna å tapeter, i Sverige 25 öre och i Norge 20 per kg, tillämpades i full utsträckning¹. Införseln från och utförseln till Norge utgjorde i kg enligt svensk statistik:

	Införsel från Norge	Utförsel till Norge
1894	52 255	60 690
1895	48 566	63 284
1896	76 193	56 870
1897	115 777	74 481
1898	8 237	6 527
1899	9 371	9 017
1900	5 330	7 242

Handelsutbytet med tapeter sjönk sålunda fr. o. m. 1898 till ungefär en tiondedel av sin förutvarande omfattning.

Framtidsutsikter. Genom de rådande pris- och valutaförhållandena har tullskyddets höjd såväl som andra för tapetindustrien viktiga faktorer väsentligen förändrats. Särskilt anmärkningsvärd är den avsevärda importen av billigare tapeter från Tyskland och Finland, av vilka länder åtminstone det sistnämnda tidigare importerat dylika tapeter av svenskt ursprung. Att den svenska tillverkningens naturliga företrädare med avseende på papper undergrävs av de f. n. (1923) rådande valutaförhållandena, framgår därav, att en av våra större tapetfabriker importerar tyskt papper, som användes vid tillverkning av tapeter för export, varvid visserligen den vid införseln erlagda papperstullen restitueras.

Även de av tyska färgfabriker vid försäljning till Sverige tillämpade färgpriserna, vilka under sista tiden avsevärt höjts och nu högst väsentligt överstiga icke blott de av tyska tapetfabrikanter betalade utan även de priser, till vilka tyska färger i Frankrike och England (levererade enligt skadeståndsbestämmelserna) äro tillgängliga för avnämare i dessa länder, hava vållat de svenska tapetfabrikanterna bekymmer.

Ett närmare studium av hithörande problem ingår emellertid icke i syftet med förevarande undersökning, som avser att belysa förhållandena före världskrigets utbrott. I det föregående hava likväl vidrörts två faktorer, som, ehuru desamma börjat göra sig gällande under och efter krigsåren, likväl synas vara av den art, att deras inverkan icke får antagas avslutad med inträdet av normala pris- och valutaförhållanden, nämligen upptagandet av fabrikationen av finare tapeter, samt det nyvaknade intresset för goda mönster, enkannerligen svenska sådana. I vad mån dessa faktorer verkligen komma

¹ Före ikraftträdandet av 1897 års norska tulltaxa uppgick tullen å tapeter i Norge till endast 13 öre per kg.

att förändra den svenska tapetindustriens produktionsbetingelser undandrager sig dock f. n. ett närmare bedömande. Det är emellertid uppenbart, att i den mån en självständig svensk smakriktning vid val av mönster kan inarbetas hos kunderna, i samma mån lösgör sig även den svenska tapetindustrien från beroendet av utländska fabrikanter utförsäljning från lager av deras överskottsproduktion, ty denna försäljning förutsätter, som förut nämnts, att den huvudsakliga avsättningen sker i tillverkningslandet och att mönstret följaktligen *icke* är speciellt avsett för svensk smak.

Bortser man från mönstrens betydelse, kan man säga, att den svenska tapetindustriens naturliga förutsättningar även framgent böra vara störst, då det gäller tillverkning av enklare, föga färgrika tapeter (särskilt naturelltapeter), vilka på grund av sin prisbillighet kunna utgå i stora upplagor även för hemmamarknadens räkning och för vilkas framställning papperskostnaden är av relativt stor betydelse.

Mycket fina kvalitetstapeter, särskilt sådana med exklusiva mönster, kunna knappast finna sådan avsättning i Sverige, att inhemsk tillverkning blir lönande. En viss import synes därför vara ofrånkomlig.

V. TULLSKYDD

Tullen å tapeter och tapetbårder, som ännu under 1860-talets förra hälft utgick med ej mindre än 94 öre per kg (40 öre per skålpund), nedsattes genom handelstraktater med Frankrike till 19 öre per kg (8 öre per skålpund) år 1868 och 13 öre per kg år 1882. År 1892, då den franska traktaten av 1882 utlöpte, blev tullen i det närmaste fördubblad; den höjdes nämligen på förslag av 1888 års tullkommitté till 25 öre per kg. Denna tullsats ansågs av kommittén icke för hög i förhållande till varuvärdet — detta uppgavs växla mellan 8 öre och 20 kr. per rulle — helst i betraktande av att någon införsel av de billigaste slagen av tapeter icke ägde rum.

År 1904 yrkades genom motion i riksdagen, att tullen skulle höjas till 50 öre per kg. Bevillningsutskottet, som fann en tullförhöjning motiverad, hemställde om en tull av 40 öre per kg. Såväl motionen som bevillningsutskottets hemställan avslogos dock av riksdagen.

Följande år bragtes frågan om förhöjt tullskydd åter på tal genom en från tapetfabrikanterna direkt till bevillningsutskottet överlämnad skrivelse, vari ånyo hemställdes om förhöjning av tullen till 50 öre per kg. Bevillningsutskottet förordade förhöjning till 50 öre för bottentapeter samt förgyllda, försilvrade, bronserade, lackerade, pressade och sammetsliknande naturelltapeter. Någon tullförhöjning kom emellertid icke till stånd, då riksdagen även nu vägrade medverka därtill.

Tanken på inrättande av högre tullskydd för dyrare än för billigare slag av tapeter återupptogs emellertid av 1906 års tulltaxekommitté i dess år 1909 avgivna taxeförslag. För relieftapeter¹ föreslog kommittén en tull av 1 kr. per kg, för bottentapeter samt sammetsliknande, pressade, lackerade och bronserade naturelltapeter 50 öre per kg samt för andra tapeter 25 öre per kg. Till stöd för den höjning, de två förra av dessa tullsatser inneburo, anförde kommittén bl. a., att tyska fabrikanter exporterade sitt produktionsöverskott

Historik.

¹ Relieftapeter skilja sig från andra pressade tapeter därigenom, att de å baksidan äro släta och ej förete mot mönstret svarande fördjupningar eller upphöjningar.

av högre tapetkvaliteter till självkostnadspris och att denna export främjades genom i Tyskland existerande exportpremier och låga exportfrakt-tariffer.

De föreslagna tullsatserna biträdde av 1910 års riksdag och inflöto i den taxa, som tjänade som grundval för underhandlingarna om ny handels-traktat med Tyskland. I enlighet med traktatbestämmelserna måste emel-lertid vid 1911 års riksdag tullen å relieftapeter sänkas från 1 kr. till 50 öre per kg samt å de vanliga slagen av naturelltapeter från 25 till 20 öre per kg. Man erhöi sålunda endast två tullsatser, nämligen 50 öre för relief-, botten- samt finare naturelltapeter (taxerubrik 318) och 20 öre för andra naturelltapeter (taxerubrik 319). Ordagrant lyda tulltaxans rubriker för tapeter:

Tapeter, tapetbårder härunder inbegripna:

- 318 relief- (försedda med inpressade mönster), alla slag, även i förening med andra ämnen, botten- och finare naturelltapeter (tryckta å i massan färgat papper), försåvitt de äro sammetsliknande, pressade (goffrade), fer-nissade, lackerade eller med glimmer eller metall belagda (bron-serade) 1 kg — 50 öre.
- 319 andra slag 1 » — 20 »

De nya tullsatserna började tillämpas 1 december 1911.

*Tull-
skyddets
innebörd.*

Den kvalitativa åtskillnad, som 1911 års tulltaxa gör mellan tapeter av olika slag, kan karaktäriseras så, att till rubriken med den högre tullsatsen hänföres tapeter, som förutom själva mönstertryckningen undergått särskild maskinell behandling, antingen denna skett före mönstertryckningen, som fallet är med »grundningen» av botten- och finare naturelltapeter, eller efteråt, såsom sker vid mönsterpressning, goffring och lackering. Ett undantag utgör visserligen bronsering, som i regel sker samtidigt som mönstertryckningen men likväl — på grund av bronsfärgens dyrbarhet — i tullhänseende likställes med lackering etc. Bronserade tapeter äro emellertid i stor utsträckning pressade, då ofta bronseringen först därigenom kommer till sin rätt.

I gränsfall verka gällande taxas bestämmelser mycket ojämnt. En icke sällan förekommande tapet av enkelt slag, enfärgad botten- och finare naturelltapet (utan mönstertryck), drager sålunda t. ex. tull av 50 öre per kg, medan å andra sidan till import efter 20-öres tullen förekommit mångfärgade naturelltapeter med mönster, som täcka tapetens hela yta med undantag för vissa små, för tapetens handelsvärde betydelselösa ytor, vilka enligt uppgift pläga kvar-lämnas otryckta, för att den lägre tullsatsen må tillämpas. Från fabrikant-håll har därför begärts en omredigering av taxans bestämmelser.

Då priserna å tapeter äro i hög grad växlande allt efter utförande, antal färger i mönstret o. s. v., erbjuder det vissa svårigheter att få ett tillför-litligt mått på den relativa höjden av det tullskydd, som bereddets tapet-industrien genom 1911 års tullsatser. För att visa, mellan vilka ytter-gränser tullskyddet praktiskt taget växlar, förtjänar omnämnas, att medan skyddet enligt prisuppgifter från svenska fabriker till 1906 års tulltaxe-kommitté beräknats uppgå till 12.5 % av varuvärdet för botten- och finare naturelltapeter samt 20 % för vanliga naturelltapeter, utgöra motsvarande procenttal, 53 (botten- och finare naturelltapeter), 114 (finare naturelltapeter) och 50 (vanliga naturelltapeter), om man begagnar sig av 1914 års exportvärden, vilka grunda sig på exportörernas egen deklaration av försäljningspriset vid utförseln. Skillnaden förklaras därav, att medan prisuppgifterna till tulltaxekommittén

uppenbarligen avsågo höga kvaliteter, voro de exporterade tapeterna av billigaste slag.

Mera representativa siffror erhållas, om man använder de partipriser, som de svenska tapetfabrikanterna tillämpat vid försäljning inom riket. Vid prissättningen har tillämpats den principen, att för tapeter utan särskild fördyrande bearbetning fastställts grundpriser, växande med antalet använda färger och utgörande år 1913:

för naturelltapeter	15—30 öre per rulle
» patentbottentapeter	30—40 » » »
» bottentapeter	40—55 » » »

För glimmerbronserade naturelltapeter gällde ett grundpris av 30 öre med tillägg, som växte proportionellt med antalet färger. Ingraintapeter betingade grundpriser, växlande mellan 50 och 75 öre per rulle. För särskilt behandlade eller å bättre papper utförda tapeter utgingo dessutom tilläggspriser, utgörande:

för naturelltapeter:

tryckta å ensidigt glättat eller rött papper	3 öre per rulle,
oljetryckta, förgyllda ¹ eller goffrade	5 » » »
med särskilt gående över- eller undertryck ²	5—10 » » »
med samtidigt gående över- eller undertryck i från tapetens tryck avvikande färger	2—5 » » »

för bottentapeter:

satinerade eller med glimmerbotten	10 » » »
» » » ljusakta röd botten	10 » » »
» » » ljusakta grön botten	5 » » »
förgyllda ¹	$\frac{2}{7}$ » » »

med över- eller undertryck:

samma tillägg som dylikt tryck å naturelltapeter³.

Vid större rekvisitioner av naturelltapeter lämnades rabatter, uppgående till omkring 10 % av grundpriserna å partier om 100 intill 300 rullar och omkring 20 % av grundpriserna å större partier.

Antages vikten per rulle utgöra $\frac{1}{3}$ kg för naturelltapeter, $\frac{1}{2}$ kg för patentbottentapeter och $\frac{2}{3}$ kg för bottentapeter, erhållas i tablan å följande sida upptagna tal för tullen i procent av varuvärdet å mera vanligt förekommande slag av tapeter⁴.

Vid jämförelse med det skydd, som i allmänhet bereddes industrivaror genom 1911 års taxa, kan man icke undgå att finna de ovan erhållna siffrorna mycket höga, särskilt med hänsyn till att fabrikationen ej utgör någon så synnerligen långt driven förädling av det använda materialet, vilket ju representerar en avsevärd del av varuvärdet. Uppmärksammas bör dock, att de priser, efter vilka ifrågavarande procenttal uträknats, voro minimipriser, som gällde lägre kvaliteter, medan de tapeter, som före krigsåren förekommo till import, i stor omfattning voro dyrbarare kvalitetsfabrikat. Huru hög tullen varit i förhållande till importpriserna å dylika tapeter, undandraget sig varje närmare beräkning, då dyrare tapeter ofta betingade »fantasipriser», som stiga i långt raskare tempo än produktionskostnaderna.

¹ D. v. s. tryckta med guldbrons i tryckmaskin (för s. k. handguld, som sällan förekommer, utgick högre tillägg).

² Vid »särskilt gående» över- eller undertryck måste tapeten två gånger passera genom tryckmaskinen.

³ Gällde även ingraintapeter.

⁴ Genomsnittsvikten för bottentapeter är beräknad efter den 1913 brukliga längden å dylika tapeter av 8 meter. Sedan dess har längden minskats till 7 $\frac{3}{4}$ m (8 yards).

TULL, BERÄKNAD I PROCENT AV TAPETFABRIKANTERNAS MINIMIPRISER
ÅR 1913

Varuslag	Antal färger						
	1	2	3	4	5	6	mer än 6
<i>Naturelltapeter:</i>							
vanliga (tull 20 öre per kg)	51	42	37	33	30	29	28
oljetryckta (tull 20 öre per kg).....	37	32	29	27	25	24	23
glimmerbronserade (tull 50 öre per kg).....	60	56	51	49	46	45	44—35
goffrade eller förgyllda (tull 50 öre per kg)	93	79	73	67	62	60	57
» och » (tull 50 öre per kg)	73	64	60	56	52	51	49
<i>Patentbottentapeter (tull 50 öre per kg):¹</i>							
utan goffring etc.	83	78	78	78	76	76	74
goffrade eller förgyllda.....	71	68	68	68	66	66	64
» och »	63	60	60	60	58	58	57
<i>Bottentapeter (tull 50 öre per kg):</i>							
vanliga.....	83	73	67			60	
goffrade eller med ljusakta grön botten.....	73	67	60			56	
förgyllda	82	64	62			54	
satinerade eller med glimmerbotten	67	60	56			51	
satinerade och förgyllda.....	58	54	50			46	

Av allt att döma har tullskyddet för sådana tapeter varit relativt lågt. För sådan vara, som försålts hit till dumpingpriser, har skyddet procentuellt varit abnormt högt; det har därvid emellertid tjänat som en damm mot en import, som ohejdad skulle varit ytterst menlig för den inhemska produktionen.

Att emellertid ingen större import av enklare tapeter förekom före krigsåren beror otvivelaktigt därpå, att skyddet för dylika tapeter varit så högt, att det ofta verkat prohibitivt.

Räknat *efter rulle* motsvarar nuvarande tullskydd för vanliga naturelltapeter 5 å 8 öre, för pressade m. fl. finare naturelltapeter 12 1/2 å 20 öre samt för botten- och relieftapeter 25 å 40 öre. Dessa siffror äro beräknade efter en vikt per rulle av 0.25 å 0.4 kg för naturelltapeter och 0.5 å 0.8 kg för botten- och relieftapeter. I vissa fall är vikten — och därmed tullen — per rulle något högre. Särskilt gäller detta pressade tapeter, som tryckas på tjockare papper, och tapeter av större (s. k. engelskt) format.

Den av tullen betingade fördyringen av importtapeter för konsumenterna överstiger väsentligt tullbeloppet. Den av detaljhandlandena beräknade bruttovinsten är nämligen mycket hög, i regel betydligt större än anskaffningspriset. En hög vinst är erforderlig för att täcka de förluster, som detaljhandlandena få vidkännas bl. a. av den anledning, att en del av lagret blir omodernt och osäljbart. Ifråga om tapeter av inhemska tillverkning torde bruttovinsten vara något lägre men likväl i regel omkring 100 % av inköpspriset.

*Tullskyddets
effektivitet
och utnyttjande.*

Tullen å tapetpapper (10 öre per kg) saknar under normala förhållanden betydelse för tapetfabrikernas ekonomi, då denna tull icke i någon mån utnyttjas vid prissättningen å inhemska tapetpapper, som fabrikena använda. De färger, som tapetfabrikerna förbruka, äro i regel icke tullbelagda. Så-

¹ Tullpraxis ifråga om patentbottentapeter var länge vacklande. Tabellens siffror äro uträknade efter en tullsats av 50 öre per kg. Numera torde emellertid patentbottentapeter genomgående förtullas efter 20 öre per kg.

lunda hänföras jordfärger (utom krita) till tulltaxerubrik 1186, oberedda anilinfärger till rubrik 1196 och beredda sådana färger till rubrik 1206, samtliga tullfria. Tjårfärger med tillsats av lösnings- eller betningsämnen, vilka draga tull av 7 öre per kg, torde numera ej användas vid tapetfabrikation. Tullbelagda äro däremot följande färger:

krita	1 öre per kg (tulltaxerubr. 1185)
kimrök	5 » » » (» 1188)
bronspulver	40 » » » (» 1190)
oljefärg	15 » » » (» 1203).

Dessa tullar fördyra emellertid tillverkningen endast oväsentligt. Endast i undantagsfall torde det belopp, varmed de belasta produktionskostnaderna, överskrida $\frac{1}{2}$ öre för 1 kg naturelltapeter och 1 öre för 1 kg bottentapeter. Även tullen å vissa övriga råvaror och förbrukningsartiklar (t. ex. valsar) samt maskiner är av jämförelsevis ringa betydelse för tapetfabrikationen. Det tullskydd, som tapeter åtnjuta i Sverige, kan därför anses i det närmaste effektivt.

En annan fråga är emellertid, i vad mån detta tullskydd utnyttjas. Frågan torde knappast kunna tillförlitligt belysas med siffror. Säkerligen har tullskyddet å vissa finare bottentapeter och andra dyrare tapeter — varmed här avses sådana, som avsatts till högre priser än de fastställda minimipriserna — fullt eller till större delen utnyttjats. Vad däremot angår billigare tapeter — såväl botten- som naturell- — erinras därom, att sådana länge varit en svensk exportvara. Bortser man från de fall, då världsmarknadspriset bestämts av utländska försäljningar till slumppriser, torde man med hänsyn till exporten vara berättigad antaga, att tullskyddet å dylika tapeter i regel icke utnyttjades, så länge fri konkurrens rådde på den inhemska marknaden.

Som nämnts hava emellertid tapetfabrikanterna sedan år 1900 överenskommit om gemensamma priser vid försäljning inom riket. Att därvid priserna hållits på en något högre nivå än som skulle uppnåtts vid fri konkurrens, kan anses sannolikt. Ett stöd för denna åsikt har förf. funnit i uttalanden från fabrikanthåll, vari betonats, att prisregleringen avsevärt förbättrat fabrikenas ekonomiska ställning, som före 1900 i regel synes hava varit mindre god. Å andra sidan har även efter sagda år en viss tävlan fabrikanterna emellan ifråga om kvaliteter gjort sig gällande, och konkurrensen från ett par fabriker — visserligen mindre betydande — som icke deltagit i prisöverenskommelserna, har otvivelaktigt medverkat till att tullskyddet å tapeter av mera vanliga kvaliteter i regel icke i större utsträckning utnyttjats. Det är för övrigt en känd sak, att sammanhållningen inom tapetfabrikantföreningen åtminstone under senare år varit utsatt för starka påfrestningar. En blick på fabrikanternas prislista år 1913 visar även, att ett avsevärdare utnyttjande av skyddet vid tillämpande av de fastställda priserna varit en omöjlighet. En 3 å 4-färgad bottentapet betingade ett pris av 50 öre per rulle, motsvarande omkring 75 öre per kg. Drages från detta pris den till 50 öre uppgående tullen, återstår 25 öre, vilket belopp vid ett papperspris av omkring 20 öre och ett färgpris av omkring 50 öre per kg knappast skulle täckt kostnaderna ens för dessa råvaror.

Av de ovan (sid. 80) anförda tyska exportpriserna framgår emellertid, att det förekommit försäljningar av utländska tapeter till slumppriser, som i vissa fall ej ens täckt råvarukostnaderna. Särskilt har detta efter sekelskiftet varit fallet ifråga om det tyska produktionsöverskottet av sådana tapeter, som tillverkats för tysk marknad. Tullen har därvid trots sin avsevärda höjd åtminstone i vissa fall ej varit tillräcklig att utjämna skillnaden i pris mellan inhemsk och utländsk vara.

DEL III

PAPPERSFÖRÄDLINGSINDUSTRIEN

I. ORIENTERING

*Översikt
av till-
verk-
ningen.*

I vidsträckt bemärkelse kan man till pappersförädlingsindustri räkna alla de fabrikationsgrenar, vilka förarbeta papp och papper, även om det endast är fråga om preparering eller ytbehandling. Ofta sker emellertid dylik bearbetning vid pappersbruken, såsom ifråga om kriterat, färgat eller vissa slag av mönstertryckt papper och viss impregnerad byggnadspapp. Av sådan ytbehandling, som icke sker vid pappersbruken, har framställning (tryckning) av tapeter och egentliga tryckalster i det föregående gjorts till föremål för särskild undersökning. Fabrikationen av sand- och annat slippapper är närmast att anse som en art av slipmedelsindustri och torde här kunna förbigås. Av övrig utanför pappersbruken skeende preparering eller ytbehandling av papp och papper redovisar industristatistiken för åren 1913 och 1921 följande tillverkningskvantiteter och värden:

Varuslag	1 9 1 3		1 9 2 1	
	ton	1 000 kr.	ton	1 000 kr.
Ljuskänsligt fotografiskt papper och ljustryckspapper	30·0	45·4	60·2	181·2
Annat papper (ej pergament-), impregnerat eller bestruket med kemikalier eller andra ämnen, som ej äro färger eller asfalt.....	16·0	6·4	180·8	328·0
Vulkanfiber	405·0	300·0	335·3	653·8
Papp (tak-), impregnerad annorstädes än vid pappersbruk	8 167·8	1 029·5	2 721·1	1 270·5

Tillverkningen av så väl dessa som åtskilliga i industristatistiken ej specificerade, mindre betydande produkter (t. ex. karbonpapper) sker under för varje varuslag egenartade förutsättningar och kommer ej att beröras i det följande.

Föremål för undersökningen är däremot sådan pappersförädling, som består i skärning, stansning, pressning, vikning, klistring eller dylik bearbetning. Den mest betydande hithörande tillverkningsgruppen är *bokbinderi-arbeten*, vartill ej blott häftning och inbindning av böcker (tryckta eller med rent eller linjerat papper) äro att hänföra utan även falsning och skär-

ning av ohäftade och obundna tryckalster. Vad angår egentlig inbindning av böcker bör skillnad göras mellan maskinmässig inbindning av böcker i upplagor (»förlagsband») och hantverksmässig inbindning i enstaka band. Till bokbinderiverksamhet räknas även tillverkning av album, samlingspärmar o. d. Under särskilda rubriker redovisar industristatistiken den betydande tillverkningen av *kartongarbeten* samt *påsar och kuvert*; övriga hithörande produkter, såsom wellpapp, packningar, fönster- och hyllremсор, kapslar, spolpipor, förladdning (till jaktgevär), flugfångare o. d. ingå under rubriken *papp- och pappersarbeten andra slag*¹. Tillverkningen av reseffekter, etuier o. d. redovisas under särskild rubrik tillsammans med dylika arbeten av andra ämnen än papp och papper (läder, vaxduk etc.) och kan här lämnas åsido.

Ett sammandrag av värdeuppgifter för den tillverkning, som här kommer att beröras, lämnas i nedanstående tablå (tillverkningskvantiteterna äro ej kända).

TILLVERKNING AV PAPPERSARBETEN I 1 000-TAL KR.

Å r l i g e n	Bok- binderi- arbeten ²	Kartong- arbeten ³	Påsar och kuvert	Papp- och pappers- arbeten, andra slag ⁴	Summa
1881/1885	112	4	10	·	126
1886/1890	751	64	59	·	874
1891/1895	1 223	208	460	·	1 891
1896/1900	2 083	728	892	·	3 703
1901/1905	3 041	1 063	1 169	·	5 273
1906/1910	4 526	1 426	1 861	·	7 813
1911/1912	5 368	1 823	2 513	·	9 704
1913	6 489	1 884	2 772	389	11 534
1914	6 608	2 172	2 950	411	12 141
1915	8 097	2 222	3 268	675	14 262
1916	10 093	3 294	5 047	930	19 364
1917	13 278	5 128	7 234	1 252	26 892
1918	20 098	7 206	9 895	1 824	39 023
1919	23 334	7 464	10 040	1 748	42 586
1920	27 989	10 383	13 905	2 336	54 613
1921	20 910	7 134	7 833	1 456	37 333
1922	17 286	6 026	5 417	1 360	30 089

Vid inbindning eller annan bearbetning av tryckalster ingår endast denna bearbetnings värde i de anförda siffrorna. Någon dubbelräkning av värdet å tryckalster sker sålunda ej i industristatistiken.

De anförda siffrornas värde som mätare av produktionens utveckling får ej överskattas, då de i viss utsträckning äro ofullständiga. Sålunda omfatta de ej tillverkningen vid de mindre, under hantverk redovisade företagen, vilket är av betydelse särskilt ifråga om bokbinderiarbeten. Att den hantverksmässiga tillverkningen under tidigare år var avsevärt mera betydande

¹ Under åren 1916—1920 redovisades dessutom en numera nedlagd tillverkning av pappersgarn och pappersvävnader.

² Fr. o. m. 1913 ingå här album.

³ 1896—1912 ingår här även den relativt obetydliga tillverkningen av album samt portföljer och etuier.

⁴ Ej spelkort, reseffekter, etuier, pappersgarn eller pappersvävnader. Förekommande tillverkning före 1913 torde ingå bland bokbinderi- och kartongarbeten.

än den industriella tillverkningen framgår av nedanstående uppgifter rörande antalet företag och arbetare enligt industri- och hantverksstatistik. Tabellen omfattar ej tillverkningen av »papp- och pappersarbeten, andra slag», som sysselsätter omkring 200 arbetare vid ett tiotal fabriker. Förvaltningspersonalen inom samtliga tillverkningsgrenar utgjorde 1913 391 personer.

ANTAL FÖRETAG OCH ARBETARE INOM PAPPERSFÖRÄDLINGSINDUSTRIEN

Årligen	I n d u s t r i s t a t i s t i k								Hantverksstatistik	
	Antal företag				Antal arbetare				Bokbindare ⁸	
	Bok- binderi- fabr. ¹	Kar- tong- fabr. ²	Pås- och kuvert- fabr.	Summa	Bok- binderi- fabr. ¹	Kar- tong- fabr. ²	Pås- och kuvert- fabr.	Summa	Antal hant- verkare	Antal hantverks- arbetare
1881/85	2	2	1	5	64	9	.	73	293	759
1886/87	9	6	3	18	147	53	33	233	293	608
1888/90	17	5	2	24	240	55	77	372	279	464
1891/95	17	11	7	35	652	105	147	904	285	583
1896/1900	35	22	11	68	999	291	247	1 537	323	681
1901/05	65	29	12	106	1 403	466	275	2 144	371	726
1906/10	78	38	16	132	2 102	746	402	3 250	381	725
1911	93	39	16	148	2 372	802	593	3 767	.	.
1912	86	41	16	143	2 434	898	614	3 946	.	.
1913			⁴ (19)				⁴ 1 166		.	.
1914	⁴ (161)	75	(18) 13	⁴ 88	⁴ 2 840		1 181	⁴ 4 021	.	.
1915	(171)	82	(21) 14	96	2 991		1 424	4 415	367	493
1916	(186)	84	(24) 15	99	3 218		1 351	4 569	.	.
1917	(192)	86	(25) 14	100	3 385		1 581	4 966	.	.
1918	(205)	92	(32) 14	106	3 923		1 234	5 157	.	.
1919	(216)	97	(27) 16	113	3 615		1 443	5 058	.	.
1920	(227)	103	(31) 19	122	3 642		1 360	5 002	.	.
1921	(215)	93	(27) 17	110	2 655		1 270	3 925	.	.
1922	(234)	106	(31) 20	126	2 604		1 027	3 631	.	.

Någon industriell tillverkning av hithörande produkter fanns knappast vid 1880-talets början ⁵. Kort efter denna tidpunkt synes emellertid industrien hava uppblomstrat mycket hastigt, och utvecklingen fortgick utan märkbara tecken till stagnation fram till krigsåren. Produktionsökningen har skett jämsides med en stegring av konsumtionen, som haft sin grund i den allmänna industriella uppblomstringen och gynnats av de lägre papperspriser, som följt med framstegen i papperstillverkningen och utnyttjandet av trämassa som fibermaterial. Sålunda har en avsevärdare tillverkning av påsar och kuvert blivit ekonomiskt möjlig först sedan papper blev en billighetsvara, som kunde användas till omslag kring ett föremål under en kortare transport och därefter bortkastas. Tillverkningen av kartonger har gynnats av kom-

¹ Inkl. kontorsbokfabriker.

² Inkl. album-, portfölj- och etuifabriker.

³ Fr. o. m. 1896 även portföljmakare.

⁴ Siffrorna fr. o. m. 1913 (1914) äro på grund av industristatistikens omläggning ej jämförbara med de för tidigare år uppgivna. Ifråga om antalet företag avse siffrorna före 1913 (liksom även de inom parentes upptagna siffrorna fr. o. m. detta år) samtliga företag, vid vilka tillverkning av resp. varuslag förekommit. Enär tillverkningskombinationer äro vanliga, innesluta siffrorna för »summa företag» 1881—1912 avsevärda dubbelräkningar. Vad angår antalet arbetare omfatta siffrorna fr. o. m. 1913 även arbetare, som inom resp. företag sysselsatts med annan tillverkning än den, som angivits i resp. kolumnhuvud.

⁵ Ett undantag av betydighet utgör den i tabellerna ej medtagna spelkortstillverkningen, som delvis tillhör tryckeriindustrien (se sid. 122).

munikationernas förbättring och viktiga industriers övergång till stordrift, som nödvändiggjort en omsorgsfullare emballering av flertalet industrivaror än då desamma tillverkades vid småföretag för rent lokal marknad. På grund av sin tilltagande prisbillighet har papper även uppträtt som ersättningsmaterial för dyrbarare och hållbarare ämnen, såsom läder, spånadsämnen, trä och plåt.

Tillverkningen har i regel börjat med grövre och enklare varuslag, men småningom ha även finare produkter börjat framställas. Därjämte har driften alltmera mekaniserats genom ökad användning av maskiner i stället för mänsklig arbetskraft. Utvecklingen efter dessa båda linjer fortgår alltjämt och har särskilt befordrats genom den koncentration av driften, som skett efter bildandet av Aktiebolaget Sveriges litografiska tryckerier (»S. L. T.») år 1913. Bolaget, vars organisation berörts i det föregående (se sid. 30), och vars huvudtillverkning utgöres av produkter av pappersförädlingsindustri (alltså ej av tryckalster), har haft mycket stor betydelse för denna industris utveckling och konkurrenskraft gent emot utlandet. Genom specialisering av den tidigare ganska splittrade tillverkningen har det blivit möjligt att i många fall utveckla produktionen från en mera primitiv, nästan hantverksmässig drift till verklig industridrift.

Som anförts i annat sammanhang är pappersförädlingsindustrin i betydande

IN- OCH UTFÖRSEL AV VIKTIGARE BOKBINDERIARBETEN

Årligen	Kontors- o. dyl. böcker med inbundet rent eller linjerat papper				Album samt bok- och samlingspärmar				Inbundna tryckta böcker på svenska språket			
	Införsel		Utförsel		Införsel		Utförsel		Införsel		Utförsel	
	ton	1 000 kr.	ton	1 000 kr.	ton	1 000 kr.	ton	1 000 kr.	ton	1 000 kr.	ton	1 000 kr.
1881/85	.	149.9	.	6.1	38.7	188.4	0.2	0.8	.	.	.	.
¹ 1886/88	.	98.3	.	6.4	34.9	170.6	0.1	0.3	.	.	.	.
1889/90	53.7	107.5	.	7.1	21.1	101.9	0.3	0.9	.	.	.	.
1891/95	32.5	65.0	.	.	16.6	75.6	3.6	16.6	.	47.6	.	.
² 1896/97	25.9	51.8	.	.	11.4	46.4	28.5	139.7	.	52.1	.	.
1898/1900	33.1	66.2	.	.	8.3	32.1	1.5	7.2	.	26.9	.	.
1901/05	25.8	51.6	.	.	8.2	32.4	0.9	3.4	.	23.3	.	.
1906/10	19.5	39.0	0.5	1.0	11.2	25.1	2.3	4.8	.	123.5	.	.
1911	12.0	24.1	0.4	0.9	9.5	17.3	5.3	8.2	17.0	127.7	77.5	581.2
1912	13.2	20.0	1.1	1.5	12.9	16.4	10.9	16.6	16.7	125.5	69.3	519.2
1913	10.2	21.2	4.0	7.3	17.0	20.9	7.7	12.0	8.7	65.3	67.3	503.5
1914	7.0	13.3	3.7	12.4	12.4	15.4	4.9	20.0	5.7	44.3	72.2	303.7
1915	8.0	13.7	5.6	19.2	11.5	14.7	9.2	31.6	2.2	16.6	77.2	347.1
1916	8.3	20.8	12.8	56.7	16.5	32.3	17.1	85.0	15.1	120.9	31.1	171.8
1917	8.6	30.1	25.3	108.7	19.9	70.1	12.2	89.0	4.5	36.3	35.4	246.4
1918	8.9	57.5	17.1	112.9	13.2	101.2	6.9	78.2	12.4	99.8	55.7	439.0
1919	9.6	59.8	28.3	200.8	19.2	126.4	14.6	129.0	18.5	148.7	55.7	521.1
1920	25.0	186.1	27.4	175.6	32.0	264.0	22.0	185.8	110.8	886.6	33.7	415.3
1921	21.7	94.7	22.6	136.5	32.9	170.1	11.7	107.5	163.1	1 305.3	20.0	261.4
1922	43.4	111.9	14.9	96.5	38.1	130.0	8.7	54.1	86.5	692.1	29.1	246.1

¹ Uppdelningen av femårsperioden 1886—90 har skett i syfte att visa verkningarna av tullförhöjningen å kontorsböcker etc. 1888.

² Uppdelningen av femårsperioden 1896—1900 verkställd för att visa betydelsen av mellanrikslagen, vilken upphäves 1897 (dessförinnan var handelsutbytet mellan Sverige och Norge fritt).

omfattning kombinerad med tryckeriindustri¹. Ett flertal viktiga varuslag, såsom inbundna böcker och med tryck försedda påsar, kuvert, kartonger etc., äro produkter av båda dessa industrigrenar. Ett tryckeriföretag har sålunda ofta en bokbinderiavdelning; en pås-, kuvert- eller kartongfabrik är i regel kombinerad med ett tryckeri.

Vertikala kombinationer mellan pappersfabrikation och pappersförädling förekommer som antytts ifråga om vissa preparerade eller ytbehandlade papper (»specialpapper») men är sällsynt, då det gäller egentliga pappersarbeten².

*Översikt
av utrikes-
handeln.*

En översikt av utrikeshandeln med de viktigaste av pappersförädlingsindustriens alster visar, att införseln i regel är övervägande.

Av bokbinderiarbeten äro inbundna tryckta böcker den mest betydande artikeln. Det är emellertid uppenbart, att vad som här bestämmer utrikeshandelns omfattning vanligen ej är konkurrensförhållandena mellan Sverige och utlandet inom bokbinderinäringen. Går man till övriga viktigare slag av bokbinderiarbeten, såsom kontorsböcker, album o. d., finner man, att utrikeshandeln och särskilt utförseln åtminstone före krigsåren var obetydlig.

Mera framträdande är utrikeshandeln med övriga produkter av pappersförädlingsindustri. Ett sammandrag av handelsstatistikens uppgifter lämnas i tablåer här nedan samt å föregående sida.

IN- OCH UTFÖRSEL AV VIKTIGARE TILL BOKBINDERIARBETEN OCH

Årligen	Påsar och kuvert ³				Bobiner, spolpipor, verktygsskaff, jacquardkort och wellpapp			
	Införsel		Utförsel		Införsel		Utförsel	
	ton	1 000 kr.	ton	1 000 kr.	ton	1 000 kr.	ton	1 000 kr.
1881/85	106·6	159·9	12·2	18·4	·	·	·	·
1886/90	155·8	233·7	16·7	25·0	·	·	·	·
⁴ 1891/92	124·7	187·0	48·8	73·1	·	·	·	·
1893/95	85·1	127·6	77·6	116·4	·	·	·	·
⁵ 1896/97	88·1	132·2	130·9	196·4	·	·	·	·
1898/1900	94·5	141·8	31·6	47·4	·	·	·	·
1901/05	90·2	135·3	52·6	79·0	·	·	·	·
1906/10	121·2	164·5	32·8	43·2	·	·	·	·
1911	153·6	208·4	20·6	27·4	·	·	·	·
1912	157·4	158·8	27·4	20·9	185·8	130·4	4·8	3·5
1913	162·6	169·8	19·0	14·5	237·9	166·8	5·5	4·0
1914	139·5	145·2	32·2	24·7	205·6	119·8	5·8	7·3
1915	162·6	169·5	42·3	32·5	213·3	152·5	25·1	23·1
1916	189·5	322·1	154·7	283·9	367·7	240·7	33·2	30·1
1917	109·1	274·0	101·0	203·7	213·6	155·2	44·9	27·5
1918	45·1	233·0	258·4	508·0	93·8	132·1	60·7	35·3
1919	88·5	467·2	86·5	270·6	164·5	226·3	21·4	25·4
1920	478·7	3 177·2	134·8	365·8	262·2	584·5	6·6	19·2
1921	201·8	758·0	44·1	92·5	222·5	195·6	17·0	24·6
1922	237·3	428·9	28·9	41·2	332·1	258·0	18·8	23·6

¹ Jfr sid. 11. Av de år 1913 i dessa båda industrigrenar sysselsatta 497 företagen med 13 474 arbetare voro 65 fabriker (13·1 %) med 5 214 arbetare (38·7 %) kombinerade.

² Jfr Bos.æus: Pappersindustriens produktionsförhållanden, sid. 65.

³ Fr. o. m. 1907 ingå ej kuvert, tillhörande s. k. papeterier.

⁴ Uppdelningen av femårsperioden 1891—95 har skett i syfte att visa verkningarna av tullförhöjningarna år 1892.

⁵ Jfr not 2 å föreg. sida.

⁶ Siffrorna fr. o. m. 1912 omfatta åtskilliga varuslag, som ej kunnat medräknas tidigare år.

Till en del består införseln av varuslag, som icke eller endast i ringa omfattning tillverkas inom landet. Detta gäller sålunda bobiner och spolpipor för textilfabrikernas behov (den inhemska tillverkningen daterar sig från 1913 och bedrivs vid endast ett företag, Aktiebolaget Borås Mekaniska Wäfskedsfabrik) samt en mängd bland »pappersarbeten ej särskilt nämnda» ingående varuslag, bl. a. s. k. wienerkartonger och dylika lyxkartonger.

Av omstående sammandrag av handelsstatistikens uppgifter rörande utrikeshandelns fördelning på inköps- resp. försäljningsländer år 1913 framgår, att under tiden närmast före krigsåren tre fjärdedelar av införseln härörde från Tyskland samt att — om inbundna böcker, vilka huvudsakligen äro att anse som produkt av tryckeriindustri, undantagas — nämnvärd utförsel endast förekom till Danmark och Norge.

Vissa varuslag av mindre intresse ingå ej i de här upptagna tabellerna över utrikeshandeln. Ett flertal tryckalster, vilka i viss mån äro att betrakta som produkter av pappersförädlingsindustri, såsom spelkort, etiketter o. d., äro sålunda uteslutna; av egentliga pappersarbeten ingå ej etiketter och blanketter utan bokstavsavtryck samt masker, vilka artiklar äro mindre betydande.

TRYCKALSTER ICKE HÄNFÖRLIGA PAPP- OCH PAPPERSARBETEN

Papp- och pappersarbeten, »ej särskilt nämnda» (kartonger m. m.)							
förgyllda, försilvrade, bronserade eller lackerade				a n d r a s l a g			
Införsel		Utförsel		Införsel		Utförsel	
ton	1 000 kr.	ton	1 000 kr.	ton	1 000 kr.	ton	1 000 kr.
23·3	116·6	0·6	3·0	42·0	126·1	5·1	15·3
31·9	159·7	1·7	8·3	75·3	226·0	3·6	10·9
42·2	211·1	3·6	17·9	91·6	274·9	12·2	36·6
14·5	72·6	0·8	4·1	80·0	239·9	19·4	58·2
14·6	73·2	1·3	6·6	98·9	296·8	41·5	124·6
16·2	81·2	2·4	12·0	120·2	360·7	34·5	103·4
18·2	91·2	6·0	30·0	137·5	412·4	14·8	44·3
22·9	87·0	1·6	6·8	169·8	379·5	20·6	49·6
23·2	74·1	0·7	2·8	205·1	410·5	7·4	14·7
34·8	45·3	0·4	0·6	205·2	319·7	6 77·5	120·7
34·0	44·4	11·0	16·5	212·2	343·9	83·7	156·5
31·0	44·7	73·9	67·3	198·8	318·2	110·1	159·2
35·4	44·2	2·5	6·5	191·6	303·0	253·1	320·0
45·7	91·5	35·7	45·3	233·9	603·0	286·6	404·6
34·1	94·2	23·0	45·3	155·8	576·3	430·7	717·7
32·4	197·9	12·9	65·3	137·2	760·1	571·2	1 033·0
39·3	234·9	52·3	189·0	221·9	1 241·6	370·8	1 126·5
89·9	615·4	112·3	320·3	494·0	3 487·3	378·5	1 311·2
68·9	279·2	13·4	59·8	423·1	1 712·3	302·2	994·2
105·5	295·6	6·2	20·4	540·6	1 461·4	273·4	352·6

IN- OCH UTFÖRSEL AV VIKTIGARE PAPP- OCH PAPPERSARBETEN MED FÖRDEL-
NING PÅ INKÖPS- OCH FÖRSÄLJNINGSLÄNDER ÅR 1913. 1 000-TAL KR.

V a r u s l a g	Norge	Dan- mark	Fin- land	Tysk- land	Stor- britan- nien	Övriga länder	Summa
<i>Införsel:</i>							
Kontorsböcker, album, bok- och sam- lingspärmar	0·5	2·9	—	32·6	3·7	2·4	42·1
Inbundna tryckta böcker på svenska språket	8·0	8·7	27·4	49·8	3·8	7·1	104·8
Påsar och kuvert	0·2	19·1	—	138·3	4·1	8·1	169·8
Bobiner, spolpipor m. m.	5·0	1·4	—	136·0	14·7	9·7	166·8
Papp- och pappersarbeten, »ej särskilt nämnda»:							
förgyllda, försilvrade, bronserade eller lackerade	—	3·6	0·2	35·4	2·4	2·8	44·4
andra slag	0·7	22·1	0·9	256·7	49·0	14·5	343·9
Summa införsel	14·4	57·8	28·5	648·8	77·7	44·6	871·8
<i>Utförsel:</i>							
Kontorsböcker, album-, bok- och sam- lingspärmar	5·2	1·2	1·7	0·2	1·0	¹ 10·0	19·3
Inbundna tryckta böcker på svenska språket	6·2	9·8	412·9	15·7	1·5	² 57·4	503·5
Påsar och kuvert	2·0	2·3	—	0·1	5·2	4·9	14·5
Bobiner, spolpipor m. m.	3·9	0·1	—	—	—	—	4·0
Papp- och pappersarbeten, »ej särskilt nämnda»:							
förgyllda, försilvrade, bronserade eller lackerade	3·8	2·4	0·1	0·2	6·1	3·9	16·5
andra slag	44·0	100·3	3·3	0·4	7·4	1·1	156·5
Summa utförsel	65·1	116·1	418·0	16·6	21·2	77·3	714·3

II. FÖRUTSÄTTNINGAR MED AVSEENDE Å RÅMATERIAL OCH FÖRÄDLINGSKOSTNADER

Pappersförädlingsindustriens produkter äro med hänsyn till beskaffenhet, framställningssätt och avsättning alltför olikartade för att en undersökning av produktionsförhållandena med fördel skulle kunna göras utan att man därvid närmare ingår på de skilda varuslagen. Innan ett dylikt studium företages, torde det dock vara lämpligt att i de avseenden, där så låter sig göra, skärskåda hithörande tillverkningsgrenar ur gemensamma och mera allmänna synpunkter. I första hand tilldraga sig därvid råvaru- och förädlingskostnaderna intresse.

Råvaror
och
material.

I tillverkningsvärdet å pappersförädlingsindustriens produkter ingå kostnader för råvaror med mycket växlande belopp, genomsnittligt något mer än 40 %.

Den del av den svenska pappersproduktionen, som förarbetas inom före-

¹ Därav Argentina 6·4 tusen kr.

² » U. S. A. 53·9 » »

varande industri, är anmärkningsvärt ringa. Av pappersproduktionen stannar något mer än tredjedelen, årligen omkring 125 000 ton med ett förkrigsvärde av omkring 27 milj. kr. inom landet. Kvantitativt torde något mer än 40 % härav gå till direkt konsumtion, medan återstående knappa 60 % eller c:a 70 000 ton undergå bearbetning vid industriföretag. Av denna sistnämnda del faller mer än 40 000 ton — därav ungefär $\frac{3}{4}$ tidningspapper — på tryckeriindustrien, omkring 4 000 ton på tapetindustrien och något tusental ton på annan impregnering eller ytbehandling annorstädes än vid pappersbruken. För pappersförädlingsindustrien i inskränkt bemärkelse återstå endast 15 000 à 20 000 ton eller inemot 5 % av den inhemska pappersproduktionen. Av nämnda kvantitet åtgingo före krigsåren ungefärligen en tredjedel till kartongtillverkning, en tredjedel till pås- och kuverttillverkning samt den resterande tredjedelen till framställning av andra hithörande fabrikat.

Användningen av utländskt papper och papp inom pappersförädlingsindustrien är kvantitativt obetydlig (såsom förut nämnts bortses här från takpappsimpregneringen, vilken tillverkningsgren förbrukar betydande mängder importerad papp). Mot nyss angivna kvantitet svenskt papper svarade före krigsåren endast några hundratal ton importerat. Enligt av kommerskollegium införskaffade uppgifter från ett antal företag, representerande 40 % av hela den industriella tillverkningen inom hithörande branscher, utgjorde förbrukningen år 1913 av utländskt papper, beräknat efter värde, 5.9 % av den totala pappersförbrukningen. Vid olika grupper av företag fördelade sig förbrukningen av svenskt och utländskt papper efter värde räknat på följande sätt:

	Svenskt papper %	Utländskt papper %
Bokbinderier	92.0	8.0
Kartongfabriker	83.4	16.6
Påsfabriker	100.0	—
Andra specialfabriker	100.0	—
Fabriker med blandad tillverkning	95.6	4.4

Det inhemska papperet utgöres till större delen av grovpapper, såsom omslagspapper för påstillverkning — vanligen med betydande halt av cellulosa — och trämassepapp för kartongfabrikation. Den ringa mängd annat grovpapper än förhrydnings- och grålumpapp, som förekommit till införsel, har utgjorts av halmpapp och grovt halmpapper, en vara som ej tillverkas i Sverige och som på grund av sin låga kvalitet betingar så lågt pris, att den, för de begränsade ändamål, till vilka den är tjänlig, kan importeras och därvid bära tullen, som utgör för papp 5 öre eller 1 öre (beroende på huruvida varan inkommer i ark eller rullar) och för papper 2 öre per kg. — Finpapper, såsom skrivpapper till kontorsböcker och finare kuvert, anskaffas vanligen inom landet. Det importerade papperet utgöres till stor del av s. k. special- och s. k. lyxpapper, såsom impregnerat papper, med mönster försett försäts- och överdragspapper för inbindning av böcker, pressat eller mönstertryckt papper för finare kartonger etc. Denna införsel är till stor del ofrånkomlig. Den svenska pappersindustrien, som ifråga om flertalet hithörande papperskvaliteter nästan uteslutande är hänvisad till den inhemska marknaden, kan av dessa kvaliteter endast tillverka sådana, som finna en jämförelsevis betydande avsättning inom landet. Den inhemska produktionen erbjuder därför ej ett så rikhaltigt urval, som bokbinderi- och kartongindustrierna hava behov av. Införseln härrör till övervägande del från Tyskland.

För besvarandet av frågan huruvida den svenska pappersförädlingsindustrin med avseende å sin pappersförsörjning kan äga någon fördel framför sina utländska konkurrenter är det nödvändigt att veta, i vad mån pappersprisen inom de svenska tullmurarna hållas högre än å världsmarknaden. Man finner, att de inhemska fabrikerna ifråga om grövre fabrikat äro relativt gynnsamt ställda, då priserna å det mest använda materialet, nämligen grovpapper, äro lika låga som i utlandet eller ännu lägre. Det samma gäller även vissa finare fabrikat, såsom ensidigt kriterat papper (resp. papp) för kartongtillverkning o. d. Huvudsakligen ifråga om träfritt och lumphaltigt finpapper samt vissa slag av lyx- och specialpapper hava de inhemska priserna i skydd av papperstullen kunnat hållas på en högre nivå inom Sverige än å världsmarknaden. För ett närmare studium av frågan om pappers-tullarnas utnyttjande hänvisas till vad som anförts i ämnet i annat sammanhang¹. Till komplettering av de där lämnade uppgifterna torde här böra anmärkas, att tullen å inhemskt mönstertryckt, metallbelagt samt andra än ovan omnämnda preparerade papper (20 öre per kg) i huvudsak torde hava utnyttjats av pappersfabrikanterna.

Av de länder, från vilka någon avsevärd införsel av pappersarbeten förekommer, nämligen Tyskland, England och Danmark, är England, där papper är tullfritt, det enda, inom vilket fabrikanterna kunna erhålla papper till världsmarknadspris. Priserna å finpapper äro där sålunda genomgående lägre, medan priserna å grovpapper äro ungefär lika höga eller — på grund av fraktkostnaderna — något högre än i Sverige².

I Tyskland voro papperstullarna före krigsåren visserligen lägre men i större utsträckning utnyttjade än i Sverige. Å grovpapper var tullen väl allt för låg för att mera avsevärt kunna påverka priset (de viktigaste tullarna voro de å omslagspapper och trämasssepapp, utgående med 3 resp. 1.5 pfg per kg), men å finpapper och lyxpapper var tullen (i regel 6 resp. 8 pfg per kg) tillräcklig för att en högst betydande prisskillnad skulle kunna upprätthållas mellan inlandspris och världsmarknadspris. Likväl var det tyska inlandspriset å finpapper något — om än obetydligt — lägre än i Sverige, och vad angår lyxpapper voro de tyska kartong- och bokbinderi-industrierna i ett betydligt gynnsammare läge än de svenska.

Den svenska pappersförädlingsindustriens länge tämligen ensidiga orientering mot de grövre och billigare fabriken — åtminstone om den av tryckerinäringen väsentligt beroende bokbinderirörelsen undantages — finner åtminstone delvis sin förklaring i att denna industri ifråga om råvaruförsörjning äger en gynnsam naturlig förutsättning av betydenhet endast vid anskaffning av grovpapper. I den mån industriell framställning av finare pappersarbeten kommit till stånd inom landet, har detta skett först sedan närstående grövre fabrikat någon tid varit föremål för tillverkning. Inom päs-, kuvert- och kartongindustrierna började sålunda den inhemska tillverkningen med de grövsta fabriken, för vilkas framställning intet annat papper än omslagspapper och trämasssepapp erfordrades, men småningom upptogs tillverkning av medel- och lyxkvaliteter.

Att den svenska pappersförädlingsindustrin har de största svårigheterna att bekämpa vid framställning av finare fabrikat, beror emellertid ej enbart på att det därvid erforderliga finare papperet betingar högre priser i Sverige

¹ Jfr sid. 49.

² En jämförelse mellan av svenska pappersbruk tillämpade priser å omslagspapper vid försäljning inom Sverige och vid export (= världsmarknadspris) återfinnes i BOSÆUS: Pappersindustriens produktionsförhållanden, sid. 96.

än i det konkurrerande utlandet. Bland andra förhållanden, som verka i samma riktning, må nämnas, att vid import i regel såväl tullskyddet som fraktkostnaderna varit mera betungande för grövre än för finare fabrikat, samt att det svenska avsättningsområdet är för litet för att en lönande produktion, som ej är baserad på export, av vissa finare arbeten skall vara möjlig. I den mån tillverkning för export kommer till stånd, äro emellertid frakterna till destinationslandet minst tyngande för de finare fabrikaten, som även vanligen mindre kännbart drabbas av utlandets i tämligen ringa grad specialiserade viktullar.

I denna motsättning ligger fröet till en konflikt mellan pappersindustriens och pappersförädlingsindustriens intressen i tullfrågan. Så länge sistnämnda industri endast tillverkade grövre arbeten för inhemsk avsättning, saknade tullen å dess viktigaste råvara nämnvärd betydelse och kunde för övrigt lätt kompenseras med tullar å färdigfabrikaten. När nu denna industri i samband med sin starka tillväxt och utbredning även till finare fabrikat börjat inrikta sig på export, undgår den ej att kännbart träffas av tullen å fin- och lyxpapper.

Betydelsen härav får likväl ej överskattas. Svensk pappersförädlingsindustri torde även framdeles i alltför stor utsträckning vara hänvisad till hemmarknaden för att dess exportintressen skulle vara utslagsgivande för dess ställning till tullspörsmålen. De stora industriländernas grepp om utlandsmarknaden är nämligen så starkt och utlandets egna skyddstullar så höga, att de svenska exportmöjligheterna äro mycket beskurna. Den svenska pappersförädlingsindustriens tillverkning av finare produkter för hemmarknaden synes även alltjämt till stor del vara beroende av det tullskydd, i vars hägn den vuxit upp. Den export, som förekommer och har utsikter att vidare utvecklas — i kvalitetshänseende begränsad nedåt särskilt genom höga frakt- och emballeringskostnader för skrymmande gods (grövre kartonger o. d.) och uppåt genom utlandets billigare tillgång på de finare råvarorna — omfattar företrädesvis vissa mellankvaliteter och är av gemensamt intresse för pappersförädlings- och pappersindustrierna¹.

Man torde sålunda ej behöva befara, att motsättningen mellan pappersindustriens och pappersförädlingsindustriens intressen i tullfrågan skall nå en sådan tillspetsning i Sverige som varit fallet i vissa andra länder med tullskyddad pappersmarknad, främst Tyskland. I detta land, där pappersförädlingsindustrien utvecklats till en typisk exportindustri, som med icke mindre än omkring 40 % av sin årsproduktion varit hänvisad till världsmarknaden, är den av papperstullarna förorsakade fördyringen av råvarukostnaderna ytterst kännbar². De åtgärder, som pappersförädlings- och tryckeriindustrierna där — tidvis med stor skärpa — begärt, att staten skulle vidtaga till deras skydd, hava huvudsakligen gått ut på säkerställandet av exporten. De tyska skyddstullarna å färdigfabrikaten hava förklarats vara av föga intresse, medan desto större vikt lagts vid sänkning av papperstullarna och hänsynstagandet till förädlingsindustriens exportintressen vid avslutande av handelsavtal med andra makter³. På senare tid synas dessa

¹ »Sverige behöver en pappersförädlingsindustri, som är exportduglig, och en sådan är nödvändig för säkerställandet av den svenska pappersindustrien i en ej avlägsen framtid» (Svensk Papperstidning, årg. 1912, sid. 177). Det förefaller dock, som om man i uttalanden av detta slag överskattat den betydelse, som även en mycket högt utvecklad inhemsk pappersförädlingsindustri kan få för pappersindustrien.

² HAGER: Die Papierindustrie, sid. 16.

³ HOPPE: Zur Geschichte etc., sid. 33—34.

industrier i sin råvarufråga vilja åvägabringa en lösning, som går ut på att det papper, vilket förarbetas för utlandet, må kunna inköpas från de tyska pappersfabrikanterna till exportpris (d. v. s. världsmarknadspris), medan dessa fabrikanter inhemska konventionspris alltså skulle tillämpas, då förädlingsprodukterna ej vore avsedda för export¹. Därest dessa strävanden lyckas vinna framgång, komma de otvivelaktigt att medföra ökad konkurrenskraft för den tyska pappersförädlingsindustrin.

Strävanden av liknande art torde ej heller varit främmande för den svenska pappersförädlingsindustrin.

Det bör i detta sammanhang ej förbigås, att bestämmelserna om s. k. industrirestitution enligt gällande tulltaxeförordnings 13 § skapat möjlighet för den svenska pappersförädlingsindustrin att vid tillverkning för export i viss mån undgå de på grund av tullförhållandena högre råvarupriserna i Sverige än å världsmarknaden. Vid utförsel av inrikes tillverkade arbeten av *utländskt* papper beviljas — under villkor att varan icke huvudsakligen består av papper, belagt med lägre tullavgift än 10 öre per kg — restitutionsvis efter vederbörande tullförvaltnings prövning 10 öre för varje kg av den utförda varan. Även i andra fall — såsom då den utförda varan består av utländsk papp eller papper med lägre tullavgift än 10 öre per kg eller innehåller annat importerat råämne än papper — kan restitution av vid införseln erlagd tull erhållas. Hittills hava emellertid tullrestitutioner endast i mycket ringa utsträckning ifrågakommit vid utförsel av pappersvaror; det må lämnas osagt om på grund av tyngden i de kontrollföreskrifter, med vilka restitutionsbestämmelserna äro kringgärdade, eller emedan en lönande förädling för export av utländskt papper ej varit möjlig ens då papperstullen restituerats.

De näst papper viktigaste råmaterialerna inom pappersförädlingsindustrin äro bindemedel, vilka användas inom alla hithörande tillverkningsgrenar, samt skinn och vävnader, vilkas användande i stort sett är begränsad till bokbinderirörelsen.

De viktigaste bindemedlen äro klister och lim; i mindre utsträckning förbrukas gummi arabicum, kasein, vattenglas m. fl.

Klister framställes av fabrikena själva genom förklistring av potatis- eller vetemjöl; då det framställes i större mängd eller för flera dagars förvaring, tillsättes en mindre kvantitet pulvriserad alun för att det ej skall surna.

Det lim, som förr mest användes, var vanligen av animaliskt ursprung, draglim eller »snickarlim». Detta lim köpes av fabrikanterna i fast tillstånd och upplöses i varmt vatten; vid användningen måste limmet vara uppvärmt, enär det gelatinerar vid avsvanandet. Under senare år har man emellertid i allt större utsträckning övergått till lim av vegetabiliskt ursprung, som dels på grund av sin prisbillighet, dels emedan det kan begagnas i kallt tillstånd även i många fall ersätter klister. Dylikt lim, av fackmän ofta något oegentligt kallat »kallt lim» (benämningen härrör från det tyska ordet »Kaltleim»), inköpes i färdigberett, löst skick från svenska eller utländska fabriker.

Gummi arabicum användes särskilt för gummering av baksidan å etiketter, den lösa klaffen å kuvert etc. och tjänstgör därvid som bindemedel först vid den färdiga varans användning. För användning som bindemedel vid själva tillverkningen är gummi arabicum oftast för dyrt. Kasein har samma

¹ Papierzeitung, årg. 1923, sid. 744 (art. »Die Papierverarbeitung und der Papiermarkt»).

användning som gummi arabicum. Vattenglas är däremot ett billigt binde-medel, som har en begränsad användning vid tillverkning av vissa grövre pappersvaror.

Gummi arabicum, kasein och vattenglas äro tullfria. Lim är däremot tullbelagt, draglim och andra slag av lim i fast form med 20 öre per kg (tulltaxerubrik 1250), de ovannämnda slagen av vegetabiliskt lim med olika tullsatser allt efter sin närmare beskaffenhet. Potatis- och vetemjöl är belagd med tull om 20 resp. 6'5 öre per kg.

Enär bindeämnena i regel ingå med en i regel mycket ringa procent i tillverkningskostnaderna för arbeten av papper, är den av tullen förorsakade merkostnaden för den svenska industrien ej av större betydelse.

Skinns och vävnaders (bokbindarklot) för bokbinderier äro tullbelagda och importeras merendels. Gentemot utlandet belastas därför de svenska bokbinderierna med en tydlig och i vissa fall ganska avsevärd merkostnad, som likväl — emedan endast vissa av bokbinderiernas tillverkningar äro föremål för utländsk konkurrens — är av jämförelsevis underordnad vikt.

Förädlingskostnaderna spela inom pappersförädlingsindustrien en ganska betydande roll. Deras genomsnittliga höjd framgår av följande procentiska fördelning av sluttillverkningens värde år 1913 på skilda kostnadselement enligt uppgifter från ett antal företag av olika slag.

*För-
ädlings-
kostnader.*

	%
Råvarukostnad	43'2
Bränsle- och kraftkostnad	1'0
Löner till arbetare	32'4
» » förvaltningspersonal	6'5
Övriga kostnader jämte vinst	16'9

Summa 100'0.

I och för sig är den anförda kostnadsfördelningen föga upplysande, enär olika kostnadselements relativa höjd är mycket växlande, ej blott för skilda varuslag utan även för varor av samma art. Vad särskilt angår sådana arbeten, som vid tillverkningen förses med tryck, göra de med tryckningen förenade engångskostnaderna såväl tillverkningsvärdets absoluta storlek som olika kostnadselements andel däri väsentligen beroende av den framställda upplagens storlek. Vidare tillverkas flertalet fabrikat i olika storlekar, och förädlingskostnaden är i motsats till råvaran i det närmaste lika för varje varuenhet; ju mindre fabrikatet är, desto högre blir förädlingskostnadens och desto lägre råvarukostnadens andel i värdet.

Av förädlingskostnaderna äro i vanliga fall *arbetslönerna* de tyngst vägande. Ehuru uppgifter, tillräckligt detaljerade för en tillfredsställande jämförelse mellan lönenivån i Sverige och i Tyskland, från vilket land den starkaste konkurrensen i hithörande branscher utgått, ej varit tillgängliga, har man anledning antaga, att de svenska lönerna voro något, sannolikt högst 10 à 20 %, högre under tiden närmast före krigsåren. En dylik löneskillnad har nämligen kunnat iakttagas inom åtskilliga andra industrigrenar, särskilt sådana, som i likhet med pappersförädlingsindustrien i större utsträckning använt sig av kvinnlig eller eljest relativt lågt kvalificerad arbetskraft. Löneskillnaden synes f. ö. hava varit störst ifråga om kvinnliga arbetare. Av den svenska pappersförädlingsindustriens 4 845 egentliga fabriksarbetare (år 1921) voro 3 320 kvinnor, därav 978 under 18 år, och 1 525 män, därav 343 under 18 år. Endast 1 182 arbetare eller 24 % av arbetarstammen utgjordes sålunda av vuxna män. Inom den egentliga fabriks-

industrien torde i stort sett endast vissa livsmedelsfabriker, tobaksfabriker samt vissa slag av textil- och beklädnadsfabriker använda en så låg procent vuxna manliga arbetare.

I Tyskland lär hemarbete, som ju betalas särskilt lågt, alltså i stor utsträckning förekomma inom förevarande industrigren, bl. a. vid tillverkning av handgjorda kartonger. I Sverige har hemarbetet ringa betydelse. Enligt Socialstyrelsens undersökning »Svensk hemindustri» (Sthlm 1917) förekommo år 1912 i branschen endast 102 hemarbetare, sysselsatta med tillverkning av påsar och kuvert.

Kapitalkostnadernas genomsnittliga höjd är ej känd. Enligt verkställd undersökning¹ skulle räntan, beräknad efter 6 %, å anläggningars och lagers värde uppgå till 3·9 % av salutillverkningens värde år 1913, en tämligen låg siffra. I densamma ingå ej åtskilliga utgifter, som tillhöra kapitalkontot, såsom amorteringskostnad och ränta å det egentliga rörelsekapitalet. För olika fabrikat äro kapitalkostnaderna ytterst växlande, enär en del artiklar nästan uteslutande göras för hand eller med tillhjälp av enkla och billiga maskiner, medan andra åter framställas medelst dyrbara, automatiskt arbetande maskiner, vilka reducera det manuella arbetet till ett minimum. I åtskilliga fall kan man iakttaga, att handarbetet konkurrerar med maskinarbetet. Produktionens omfattning och framför allt lönenivåns höjd torde därvid ofta vara avgörande för vilken metod, som skall användas. Det är betecknande, att Amerikas Förenta Stater — där ju arbetslönen är hög — distanserat Tyskland med avseende å pappersförädlingsindustriens tekniska fulländning. Moderna maskiner för exempelvis kartong- och kuvertframställning hava också under senare år av svenska fabriker införskrivits från Amerika. Det sagda utesluter icke, att de tyska företagen äro synnerligen väl tekniskt rustade. Det är nämligen påtagligt, att en högt utvecklad maskinteknik väl lämpar sig för den massproduktion, som är möjlig i Tyskland med detta lands stora hemmarknad och betydande avsättning på exportmarknaden.

Bränsle- och kraftkostnaderna äro, såsom ovanstående procentiska kostnadsfördelning utvisar, mycket obetydliga. Redan före krigsåren var den använda drivkraften huvudsakligen elektrisk, och numera är elektrifieringen praktiskt taget fullständig.

III. ÖVERSIKT AV ORGANISATIONS- SAMT AVSÄTTNINGS- OCH KONKURRENSFÖRHÅLLANDEN

Bokbinderiarbeten.

Till bokbinderiarbeten i vidsträckt bemärkelse äro att räkna skärning, falsning, häftning m. fl. av de kompletteringsarbeten, som tryckalster undergå. Det är därför naturligt, att kombinationer mellan tryckeri- och bokbinderirörelse förekomma i stor utsträckning. Häftning och bindning av tryckta böcker torde upptaga huvudparten av det före krigsåren till omkring 6·5 milj. kr. uppgående tillverkningsvärdet å bokbinderiarbeten; i övrigt ingår däri tillverkningen av album, samlingspärmar och böcker med inbundet rent eller linjerat papper, främst kontorsböcker och anteckningsböcker.

Inbindning av tryckalster är en beställningsindustri, som gent emot förlagsrörelsen i stort sett intar samma ställning som tryckeriindustrien. Endast en ringa del av denna tillverkning sker vid företag, som bedriva flera grenar

¹ Tull- och traktatkommitténs utredningar och betänkanden XXII, sid. 132.

av pappersförädling, och S. L. T. spelar i denna bransch en mindre betydande roll. Den utländska konkurrensen saknar här, trots frånvaron av tullskydd, praktisk betydelse, särskilt som — därest tryckningen sker i Sverige — ett verkställande av bokbinderiarbetet utomlands skulle nödvändiggöra en kostsam och tidsödande transport av tryckalstren till utlandet och åter.

Tillverkningen av återstående slag av bokbinderiarbeten, vilka numera till större delen torde ske för försäljning från lager, är tämligen splittrad. Den fabriksmässiga lagerproduktion vid ett fåtal storföretag — därav en del tillhörande S. L. T. — av antecknings- och kontorsböcker tilldrar sig här det största intresset. De obetydliga importsiffrorna tyda på, att den utländska konkurrensen ej varit synnerligen stark, en omständighet som förklaras av att förädlingskostnaderna i regel äro relativt låga. Den import, som förekommit, synes delvis hava utgjorts av högt förädlade specialartiklar. Emellertid får naturligt nog importens obetydlighet anses som ett tillräckligt bevis på den inhemska produktionens konkurrenskraft, ty tullskyddet har varit ansenligt för de billigare artiklarna, som utgöra huvudparten av förbrukningen.

Medan bokbinderiernas verksamhet i allmänhet närmast ansluter sig till *boktryckerirörelsen*, äro flertalet övriga grenar av pappersförädlingsindustri ofta förbundna med *litografisk tryckerirörelse*. Vid studiet av konkurrens- och organisationsförhållandena inom förevarande tillverkningsgrenar torde man lämpligen böra göra skillnad mellan å ena sidan varuslag, som ej äro försedda med tryck eller endast med boktryck (högtryck) och å andra sidan sådana, som äro försedda med litografiskt tryck.

De till den senare gruppen hörande — alltså med litografiskt tryck försedda — arbetena, såsom smärre s. k. lyxkartonger, cigarettaskar m. fl. smärre askar och kartonger, lyxpåsar m. m., äro i regel ganska högt förädlade produkter och framställas praktiskt taget uteslutande vid företag, kombinerade med litografiskt tryckeri. Som visats vid behandlingen av tryckeriindustrien är den litografiska tryckerirörelsen särskilt lämpad att drivas i en ganska betydande omfattning, bl. a. emedan tryckpressarna ej fullt ekonomiskt kunna utnyttjas annat än vid en jämförelsevis riklig arbetstillgång. De litografiska anstalterna i landet äro därför ganska få, och härmed följer även, att den med litografisk tryckerirörelse kombinerade tillverkningen av pappersarbeten måst koncentreras på ett fåtal företag. Stordriften är här den förhärskande arbetsformen. Detta går också mycket väl för sig, ty med den relativt långt drivna förädling, som hithörande produkter genomgå, följer ett ganska högt värde per viktsenhet, och den fördyring, som konsumenterna åsamkas genom frakterna, blir därvid relativt föga betydande. Ehuru visserligen flertalet av dessa produkter ej äro lagerartiklar utan endast tillverkas på beställning, är sålunda olägenheten av företagets ringa antal ej så kännbar. Flertalet av de större företag, varom här är fråga, tillhöra S. L. T. och äro belägna i landets större och medelstora städer.

Vad hithörande produkter beträffar, saknar den utländska konkurrensen icke betydelse. De höga förädlingskostnaderna, huvudsakligen bestående av arbetslöner, hava ställt sig dyrbarare i Sverige än i det främsta konkurrentlandet, nämligen Tyskland, och detsamma har gällt materialkostnaderna. Varorna tillverkas nämligen nästan alltid helt eller delvis av sådant papper, som till följd av papperstullen ställer sig dyrt i Sverige. Vanligen torde

*Arbeten
med lito-
grafiskt
tryck.*

emellertid konkurrensläget bestämmas av omständigheter, som sammanhånga med tryckeriindustriens speciella produktionsförhållanden och som närmare berörts vid behandlingen av denna industri. Enär tryckning i litografi av tekniska skäl sker å papper i ark måste tryckningen verkställas innan den egentliga pappersförädlingen (nedskärningen, vikningen, klistringen etc.) tager sin början. Hela denna gren av pappersförädlingsindustrien är därför att anse som en beställningsindustri och har som sådan ett avsevärt »naturligt» skydd mot utländsk konkurrens. Undantag härifrån utgör dock tillverkningen av arbeten, som äro försedda med sådant litografiskt tryck (bildtryck), som ej utföres på beställning av särskild emottagare (t. ex. spelkort, vissa lyxkartonger samt kuvert med invändigt mönstertryck).

Övriga
arbeten.

I väsentliga avseenden förhåller det sig annorlunda med den återstående gruppen av pappersarbeten, nämligen sådana som sakna tryck eller endast äro försedda med boktryck (högtryck). Denna grupp är visserligen föga homogen: hit höra såväl fabrikat av grövre material som undergått en jämförelsevis obetydlig bearbetning, såsom fallet är med vanliga grovpåsar, wellpapp och grövre kartonger, men även varor, som med hänsyn till såväl material som förädlingsgrad äro av finare beskaffenhet, t. ex. flertalet kuvert, pressade hyllremсор, fårtpapper o. d.

a) Grövre
arbeten.

Vad de grövre av dessa produkter beträffar, möter i allmänhet intet hinder för tillverkningens bedrivande vid småföretag. Ofta är detta t. o. m. nödvändigt, ty de höga frakterna omöjliggöra avsättningens utsträckning över ett allt för stort område. Även om exempelvis fabriker för tillverkning av grövre kartonger och påsar ej uteslutande arbeta för tillgodoseende av det lokala behovet, torde dock avsättningen i den landsdel, där de äro belägna, för dem vara den viktigaste. Tillverkningen har med andra ord en stark tendens att söka sig till avsättningsorten. Att frakterna äro relativt höga beror ej blott på att materialet i regel utgöres av papp eller grovpapper och att förädlingen ej är långt driven utan även på att produkterna ofta äro skrymmande. Av sistnämnda anledning är t. ex. järnvägstransport av större, icke hopvikbara kartonger i färdigt skick en ekonomisk omöjlighet.

Tillverkningens spridning på ett relativt stort antal småföretag utesluter givetvis icke, att även större företag framställa hithörande produkter. Även en del av de till S. L. T. hörande företagen tillverka grova kartonger och påsar, men dessa företags andel i totalproduktionen är ej ens tillnärmelsevis så stor i fråga om sådana produkter som ifråga om med litografiskt tryck försedda pappersarbeten.

Den utländska konkurrensen har beträffande här avsedda varuslag knappast haft nämnvärd betydelse. I väsentlig mån förklaras detta dels av den gynnsamma ställning, den inhemska produktionen intagit med avseende å sin råvaruförsörjning, dels av de höga frakterna, som försvåra transporten särskilt till det inre av landet från de avlägsna utländska företagen. Med hänsyn till de svenska kustorternas för utländsk konkurrens i allmänhet utsatta läge är det emellertid sannolikt, att importens obetydlighet delvis även är en följd av tullskyddet. Utgående efter vikt och anpassat efter värdet å finare fabrikat har nämligen skyddet i regel varit rent prohibitivt.

b) Finare
arbeten.

Ifråga om finare fabrikat medgiva de i förhållande till varuvärdet relativt låga frakterna en koncentration av driften. I regel fordrar f. ö. en modern tillverkning av dessa varor maskinella anordningar, vilka äro alltför dyrbara och hava allt för stor produktionskapacitet för småföretag. Tillverk-

ningen drives därför huvudsakligen vid större företag, varav ett flertal äro anslutna till S. L. T. Någon skarp gräns mellan grövre och finare fabrikat föreligger dock ej, och ifråga om åtskilliga varuslag, som böra räknas hit, bl. a. kuvert, har tillverkningen varit ganska splittrad.

Hithörande varuslag äro i större utsträckning än övriga produkter av pappersförädlingsindustri föremål för import. I likhet med de med litografiskt tryck försedda arbetena äro de nämligen vanligen tillverkade av gott material och högt förädlade, samtidigt som de i motsats till sådana arbeten ej tillverkas enbart på beställning utan försäljas från lager. Det naturliga skydd, som tillverkningen av de med litografiskt tryck försedda arbetena äga i att kontakten mellan svenska kunder och utländska fabrikanter är mindre god, har sålunda ej ens tillnärmelsevis samma betydelse för här berörda artiklar.

IV. TULLHISTORIK

De tillverkningar, som äro att rubricera *som bokbinderiarbeten*, äro ej samtliga skyddade med tull. Papper, som nedskurits i format av högst 12 × 20 cm, drager enligt gällande taxa tull av 50 öre per kg enligt rubrik 332 (blanketter till visitkort etc.), men om formatet är större, utgår endast vanlig tull för själva papperet (10—20 öre per kg). Ej heller linjering förorsakar någon förhöjning av tullen å papper. Tullfria äro slutligen såväl bundna som häftade tryckta böcker (med undantag för inbundna biblar och psalmböcker på svenska språket) samt kartor med utländsk text och musiknoter. Även ifråga om kartor med svensk text är endast den mertull (50 öre per kg), varmed tullen å bundna, kartonnerade eller på väv uppfodrade kartor överstiger tullen å övriga kartor, att betrakta som skydd för bokbinderinäringen. Övriga bokbinderiarbeten, såsom kontorsböcker, notesböcker, album etc., äro belagda med tull, växlande mellan 50 öre och 2 kr. per kg. Närmare uppgifter rörande dessa tullsatsers storlek och förändringar sedan 1880-talets början återfinnas i tablån å sid. 105.

*Bokbin-
deri-
arbeten.*

Egentliga skyddstullar å bokbinderiarbeten förekommo knappast under 1880-talets förra hälft. Dåvarande tullar å blanketter, bokpärmar och böcker med inbundet rent eller linjerat papper torde nämligen varit avsedda som kompensation för tullarna å det vid tillverkningen använda materialet (från 16 maj 1882 utgjorde tullen å papper 10 å 20 öre per kg, å bokbindarklot 50 öre per kg och å beredda skinn 47 öre per kg), och tullen å album ägde delvis karaktär av lyxtull¹. Den låga tullsatsen av 25 öre per kg å inbundna böcker på svenska språket, som gällde åren 1886—1888, infördes sedan det framhållits, att tullen å åtskilliga inom bokbinderiyrket använda materialier fördyrade de inhemska bindingskostnaderna och att tyska bokbindare hos svenska förläggare köpte böcker mot stor rabatt, varefter böckerna bundos i Tyskland och sedermera tullfritt ånyo infördes till Sverige.

Från näringsidkarhåll gjordes vid 1888 års riksdag gällande, att bokbindareyrket till följd av utländsk konkurrens år för år gick tillbaka med märkbara steg och att därför ett starkt behov av ökat tullskydd förelåg. Bevillningsutskottet föreslog följande förhöjda tullsatser, nämligen:

¹ Jfr Bev. U:s bet. 1880 nr 16, sid. 8.

å lösa bokpärmar	kr. 1.—	per kg
» album	» 2.—	» »
» böcker, tryckta på svenska språket:		
i band av papper eller klot, utan guldsnitt:		
biblar och psalmböcker	» 0.50	» »
andra slag	» 1.—	» »
i andra band	» 2.—	» »
» böcker med inbundet rent eller linjerat papper ...	» 0.25	» »

Vid bedömandet av de föreslagna tullsatserna å inbundna böcker bör hänsyn tagas till, att dessa ej uteslutande voro avsedda som skydd för bokbinderinäringen. Utskottet, som angav sig »önska bereda skydd åt allt svenskt arbete», hade nämligen delvis i tryckerinäringens intresse föreslagit en tull å 25 öre per kg även för oinbundna böcker och annat boktryck.

Det visade sig emellertid, att utskottet av förbiseende ej fäst tillbörlig vikt vid det önskvärda handelsutbytet av svenskspråkiga böcker mellan Sverige och Finland. Ärendet återremitterades därför till utskottet, som med hänsyn till detta handelsutbyte samt på framställning av Sveriges bokbindarefackförening och ett antal bokförläggare fann sig föranlätet att frångå ej blott de föreslagna tullsatserna å böcker och boktryck på svenska språket — med undantag för biblar och psalmböcker — utan även den dittills gällande tullen av 25 öre per kg för inbundna dylika böcker.

Den sålunda föreslagna tullfriheten liksom även de förhöjda tullsatserna å biblar och psalmböcker, pärmar, album och böcker med inbundet rent eller linjerat papper biträdades även av riksdagen.

Tullförhöjningen år 1892 å böcker med inbundet rent eller linjerat papper avsåg att kompensera tillverkarna för samtidigt skeende höjning av tullen å lärft och skinn.

Genom tullförändringarna 1888 och 1892 hade bokbinderinäringen kommit i åtnjutande av verkliga skyddstullar för sina produkter, undantagandes andra inbundna tryckta böcker än biblar och psalmböcker. Senare genomförda förändringar äro icke genomgripande. Tullen å bundna musiknoter borttogs 1911, och kontors- och skrivböcker, samlingspärmar samt album hava allt efter sin beskaffenhet uppdelats på flera rubriker med tullsatser, som i vissa fall äro högre, i andra åter lägre än de förut gällande.

*Påsar och
kuvert.*

Påsar och kuvert hava i tullhänseende varit likställda sedan 1878. Tidigare hänfördes påsar, i den mån de förekommo till import, under »pappersarbeten, ej särskilt nämnda». Tullen vid 1880-talets början utgjorde 20 öre per kg (före 1881 10 öre per skålpund) och var ifråga om de finare fabrikat, som betydde mest å importen, endast att anse som compensation för pappers-tullen (19 öre per kg med undantag för omslagspapper, som endast drog 2 öre per kg i tull). Då tullen å de flesta för finare påsar och kuvert använda papperssorterna år 1882 sänktes till 10 öre per kg, uppstod ett faktiskt tullskydd för bearbetningen. Enär införseln likväl var ansenlig, höjdes tullen å påsar och kuvert år 1892 till 30 öre per kg, vilket belopp ifråga om kuvert efter avdrag av papperstullen beräknades motsvara 15 % av värdet. Den nu gällande högre tullen för sådana påsar och kuvert, som äro försedda med tryck utvändigt, infördes år 1911 såsom skydd för tryckerinäringen på förslag av 1906 års tulltaxekommitté.

*Kartong-
arbeten
m. m.*

Kartonger och andra »ej särskilt nämnda» papp- och pappersarbeten hava sedan gammalt varit belagda med högre tull än papp och papper. Då tullsatserna år 1881 omräknades efter det nya viktsystemet, sattes tullen å

ÖVERSIKT AV TULLSATSERNA Å PAPP- OCH PAPPERSARBETEN ÅREN 1881—1922

Tullsatser, som fr. och m. 1907 helt eller delvis bundits av traktatbestämmelser, äro utmärkta med *

Rubrik i 1911 års taxa	V a r u s l a g	1/1 1881— 30/6 1888	1/7 1888— 30/6 1892	21/6 1892— 23/6 1906	24/6 1906— 30/11 1911	1/12 1911— 1923
332	<i>Bokbinderiarbeten:</i> blanketter till visitkort o. d. pappkort till fotografier, anteckningsblock o. d....	1 0·15	0·15	0·50	0·50	0·50
	böcker m. inb. rent eller linjerat papper:	Se under kartongarbeten: »ej särskilt nämnda» papp- och pappersarbeten.				
326, 328 327, 329	kontorsböcker..... andra	tullen å papperet + 20 %	0·25	0·35	0·35	$\left\{ \begin{array}{l} 2 0·35 \text{ el. } * 0·50 \\ 2 0·50 \text{ el. } * 0·80 \end{array} \right.$
323	album: frimärks-	1—	2—	2—	* 1—	* 0·75
324	vykorts-				* 1·50	1·50
325	andra				* 2—	2—
327, 329	bokpärmar (lösa) och sam- lingspärmar.....	0·60	1—	1—	1—	2 0·50 el. 0·80
	inbundna, tryckta böcker på svenska språket:					
	psalmböcker och biblar:					
340	i enklare band ³	fria el. ⁴ 0·25	0·50	0·50	0·50	0·50
341	i finare band		2—	2—	2—	2—
342	andra	fria el. ⁴ 0·25	fria	fria	fria	fria
342	oinbundna böcker, även- som inbundna böcker på främmande språk	fria	fria	fria	fria	fria
	kartor med svensk text:					
343	i exemplar eller häftade	fria	1·50	1·50	1·50	1·50
344	bundna, kartonnerade ⁵ el. uppfodrade	fria	2—	2—	2—	2—
345	kartor med utländsk text	fria	fria	fria	fria	fria
346	musiknoter: bundna	fria	1—	1—	1—	fria
346	oinbundna...	fria	fria	fria	fria	fria
	<i>Påsar och kuvert:</i>					
321	med tryck utvändigt ...)	0·20	0·20	0·30	* 0·30	* 0·50
322	utan sådant tryck.....)					0·30
309	s. k. papeterier (brevpapper jämta kuvert i askar) ...					* 0·30
	(Innehållet tullbehandlades en- ligt sin beskaffenhet såsom papper resp. kuvert)				* 0·25	
333	<i>Kartongarbeten m. m.:</i> etuier: i fören. m. spånads- varor, skinn eller formbara ämnen ⁶	0·80	0·80	2—	2—	⁶ * 1·80
336—338	andra.....	0·80	0·80	2—	* 1·80	⁶ * 0·50—1·80

¹ Före ¹⁶/₁₀ 1882 drog varan 19 öre per kg i tull (som »papper, andra slag»). I vissa fall torde emellertid före 1892 de för pappersarbeten »ej särskilt nämnda» gällande tullsatserna ha tillämpats.

² Den högre tullsatsen gäller för böcker resp. pärmar, överklädda med skinn eller annan spånadsvara än vaxduk.

³ Av papper eller klot utan guldsnitt.

⁴ Tullsatsen 25 öre per kg gällde för inbundna böcker på svenska språket under tiden ¹/₁ 1886—³¹/₁₂ 88 (för biblar och psalmböcker endast t. o. m. ³⁰/₆ 1888).

⁵ Kartor, uppfodrade (på väv), tullbehandlades före 1899 som kartor i exemplar.

⁶ Av etuier i förening med spånadsvaror hänföres fr. o. m. ¹/₁₂ 1911 till rubr. 333 endast sådana, där spånadsämnet innehåller silke eller utgöres av spetsar. Etuier i förening med andra spånadsvaror rubriceras på samma sätt som kartonger.

Rubrik i 1911 års taxa	V a r u s l a g	¹ / ₁ 1881— ³⁰ / ₆ 1888	¹ / ₇ 1888— ²⁰ / ₆ 1892	²¹ / ₆ 1892— ²³ / ₆ 1906	²⁴ / ₆ 1906— ³⁰ / ₁₁ 1911	¹ / ₁₂ 1911— 1923
335	kartonger samt »ej särskilt nämnda» papp- och pap- persarbeten: förgyllda, försilvr., brons. eller lack. pappkort till fotografier	1 0·60	1 0·60	0·50	* 0·50	* 0·75
336	andra förgyllda, försilvr. etc. arb.	1 0·60	1 0·60	2—	* 1·50	² * 1·50
337	tryckta,präglade eller goffrade arbeten	1 0·35	1 0·35	0·50	* 0·50	* 0·75
338	arbeten utan förut an- given bearbetning	1 0·35	1 0·35	0·50	* 0·50	³ * 0·50
330	verktygsskaft, bobiner, spolpipor, hålslogna jacquardkort	fria	fria	10 % av värdet	10 % av värdet * 0·50	0·08
330	rör av papper	fria	fria	0·50	* 0·50	0·08
330	klistrad wellpapp eller wellpapper	tull som å papperet utan förhöjning ⁴				0·08
334	grövre hushålls- och köks- artiklar	⁶ 0·60	⁶ 0·60	⁶ 2—	⁶ * 1·50	* 0·50

lackerade dylika arbeten till 60 öre och å olackerade till 35 öre per kg. Nästföljande år överfördes även förgyllda, försilvrade och bronserade arbeten samt arbeten av papier maché till rubriken med den högre tullsatsen.

De angivna tullsatserna voro genom handelsfördrag med Frankrike bundna till år 1892, då de höjdes till 2 kr. resp. 50 öre per kg. Som motiv för tullförhöjningen anfördes, att de förutvarande tullarna voro alldeles för låga; ifråga om t. ex. buktett, tårt- och hyllpapper motsvarade de endast $\frac{1}{2}$ å $5\frac{1}{2}$ % av varuvärdet. Genom 1906 års tyska traktat genomfördes emellertid en sänkning av den högre tullsatsen från 2 kr. till 1·50 per kg.

I gällande taxa, som började tillämpas $\frac{1}{12}$ 1911, har en längre gående differentiering genomförts. Fernissade arbeten hava av tulltekniska skäl likställt med lackerade, och prägling, tryck, målning, plissering eller mönsterstansning föranleder en höjning av tullen med 25 öre för de tidigare efter 50 öre per kg förtullade varuslagen. Rör av papper upptagas med en särskild, lägre tullsats av 8 öre per kg; till samma rubrik hänförs även verktygsskaft, bobiner, spolpipor och hålslogna jacquardkort, vilka vid tillkomsten av denna tull ej tillverkades inom landet och tidigare drogo värdetull såsom »maskiner, verktyg, redskap eller delar därav», ävensom klistrad wellpapp

¹ Före $\frac{16}{6}$ 1882 drogo förgyllda, försilvrade och bronserade arbeten kr. 0·35 per kg i tull. Arbeten av papier maché drogo oavsett beskaffenheten i övrigt under tiden $\frac{16}{6}$ 1888— $\frac{20}{6}$ 1892 en tull av kr. 0·60 per kg.

² Fernissade arbeten äro sedan $\frac{1}{12}$ 1911 i tullhänseende likställda med lackerade. Anatomiska modeller för undervisningsändamål äro sedan samma tidpunkt tullfria enl. tulltaxe-rub. 331.

³ Hit hänförs även masker, oavsett bearbetningens art. Före $\frac{1}{12}$ 1911 drogo masker stycketull ($\frac{1}{1}$ 1881— $\frac{16}{6}$ 1882: 10 öre, $\frac{16}{6}$ 1882— $\frac{30}{6}$ 1888: 25 öre, $\frac{1}{7}$ 1888— $\frac{30}{11}$ 1911: 50 öre per st.).

⁴ I regel 2 öre per kg.

⁵ Varan drog före $\frac{1}{12}$ 1911 tull som »ej särskilt nämnda» pappersarbeten. Här har antagits, att införseln före sagda tidpunkt utgjorts av lackerade artiklar.

eller wellpapper, vilken vara tidigare drog samma tull som det papper, varav varan förfärdigats. För grövre hushålls- eller köksartiklar, såsom hinkar, ämbar o. d., har tullen satts till 50 öre per kg oberoende av ytbearbetningens art. Anatomiska modeller för undervisningsändamål (en inom landet ej tillverkad vara) äro tullfria.

V. NÄRMARE UPPGIFTER RÖRANDE TILLVERKNINGEN AV VIKTIGARE HITHÖRANDE PRODUKTER

A. BOKBINDERIARBETEN

Häftning och inbindning av tryckalster i parti (»förlagsbindning») förekommer dels i bokbinderiavdelningarna hos större tryckerier, dels i större specialföretag på uppdrag av tryckerier, som sakna eget bokbinderi. De från tryckeriet levererade tryckta arken delas, falsas och häftas i särskilda maskiner. Böcker avsedda att försälas i häftat skick häftas, vanligen med bomullstråd, och förses därefter med omslag. Skall även inbindning i förlagsband verkställas, sker häftningen mera omsorgsfullt, varefter snitten skäras och böckerna »inhängas» i pärmar, som dessförinnan tillverkats fullt färdiga med tryck å pärm eller rygg, åstadkommet med maskin (oftast guldtryck med s. k. förgyllningspress).

Teknik.

Inbindning av enstaka band sker så gott som uteslutande för hand och bedrives dels av hantverkare vid egna små företag, dels i särskilda avdelningar vid sådana större specialföretag, vilkas huvudverksamhet utgöres av massinbindning av förlagsband. Inbindning av enstaka band skiljer sig från partiarbetet bl. a. därigenom, att de olika bearbetningsprocesserna företagas i en annan ordning.

Linjering (för maskin) av papper till kontors-, antecknings- m. fl. böcker med inbundet skrivpapper hör jämväl till bokbinderirörelsen. Tillverkning av nämnda böcker för försäljning från lager står förlagsbindningen av tryckalster nära, medan framställning av kontorsböcker på beställning närmast är jämförlig med den hantverksmässiga inbindningen av tryckalster i enstaka band.

Andra arbetsprocesser än de nu nämnda äro s. k. broschyrhäftning (ofta verkställd medelst järnklammer och vanlig vid inhäftning av affärskataloger, tidskrifter o. dyl. tunnare tryckalster), stansning, inmontering av mekanism (i samlingspärmar), perforering, paginering etc.

Summariska uppgifter rörande tillverkningens storlek och utveckling hava lämnats i tabellen å sid. 89. Huru tillverkningen fördelar sig på skilda varuslag är ej känt. En betydande del av tillverkningen av kontors- och anteckningsböcker sker vid större företag, av vilka en del äro anslutna till S. L. T.

*Tillverk-
nings-
storlek och
utrikes-
handel.*

Tillverkningens omfattning är i fråga om vissa hithörande varuslag beroende av modeförhållandena. Detta gäller t. ex. de stora porträttalbumen, en typisk »80-talsvara», som numera nästan helt kommit ur bruk.

En översikt av utrikeshandeln med bokbinderiarbeten sedan 1880-talets början har meddelats i tabellen å sid. 91. Närmare uppgifter rörande in- och utförselns fördelning på skilda varuslag år 1913 lämnas i omstående tablå.

IN- OCH UTFÖRSEL AV BOKBINDERIARBETEN 1913

Varuslag	Införsel		Utförsel	
	ton	1 000 kr.	ton	1 000 kr.
<i>Inbundna böcker på svenska språket:</i>				
biblar och psalmböcker (stat. nr 340, 341)	0·1	0·6	3·1	21·6
andra (stat. nr 342 A)	8·6	64·7	64·2	481·8
<i>Kontorsböcker:</i>				
överklädda med skinn eller annan spånadsvara än				
vaxduk (stat. nr 326)	1·5	11·6	0·4	3·9
andra slag (stat. nr. 328)	0·7	0·5	0·5	0·4
<i>Andra böcker med inbundet rent eller linjerat papper:</i>				
överklädda med skinn eller annan spånadsvara än				
vaxduk (stat. nr 327 B)	2·1	3·2	0·2	0·3
andra slag (stat. nr 329 B)	5·8	5·8	2·8	2·8
<i>Samlingspärmar och lösa bokpärmar:</i>				
överklädda med skinn eller annan spånadsvara än				
vaxduk (stat. nr 327 A)	2·5	3·7	7·8	11·0
andra slag (stat. nr 329 A)	9·1	9·1	—	—
<i>Album:</i>				
frimärks- (stat. nr 323)	4·6	6·1	—	—
vykorts- (stat. nr 324)	0·4	0·5	0·3	0·5
fotografi- (stat. nr 325)	0·5	1·5	0·1	0·5

Tillverk-
nings-
ekonomi.

Till komplettering av vad redan anförts om produktionsförhållandena i branschen skall här endast lämnas några uppgifter som belysa förhållandet mellan material- och förädlingskostnader samt användningen av utländskt material.

I fråga om fabriksmässig häftning och inbindning av tryckalster i oktav-format meddelas dylika uppgifter, erhållna från ett större bokbinderiföretag, å sid. 109. Siffrorna avse år 1923, men då det vid undersökning framgått, att arbetslöner och materialpriser sedan 1914 stigit i ungefär samma proportion, torde de ganska väl illustrera materialkostnadernas betydelse även sistnämnda år.

Kostnaden för den enkla häftningen, som representerar en ganska obetydlig bearbetning av tryckalstren, består till huvudsaklig del av arbetslöner. Redan vid inbindning i kartongband börja dock materialkostnaderna spela en betydande roll, och vid inbindning i s. k. halvfranskt band stiga de till mer än hälften av tillverkningsvärdet. Inbindning i halvfranskt band har i Sverige verkställts fabriksmässigt (d. v. s. i parti) först under senare år.

Vid häftning och inbindning av tryckalster förekomma inga större engångskostnader av samma art som inom tryckeriindustrien. Detta framgår exempelvis därav, att tryckta böcker pläga lagras i plana ark och häftas resp. inbindas endast i smärre partier åt gången allt efter behovet.

Av den gjorda fördelningen mellan inhemskt och utländskt material framgår, att det sistnämnda, särskilt i fråga om finare band, är det i kostnads-hänseende avgjort viktigaste.

Av tabellen framgår ej, vilket värde bokbinderiarbetet har i förhållande till värdet å tryckalstren i ohäftat och obundet skick. Delvis beror detta på upplagans storlek, papperets och tryckets beskaffenhet. Utgår man emellertid från att upplagorna varit av genomsnittstorlek, papperet träfritt boktryckpapper och trycket vanligt texttryck, skulle bokbinderiarbetet i de olika fallen kunna beräknas hava betingat en ungefärlig kostnad om resp. 10, 40,

PROCENTUELL FÖRDELNING AV KOSTNADERNA FÖR INBINDNING AV VISSA
TRYCKALSTER

	I % av tillverkningsvärdet utgjorde						
	materialkostnaden					förädlingskostnaden	
	pärmen		inbindningen		Summa	pärmen	inbindningen
	svenskt material	utländskt material	svenskt material	utländskt material			
<i>Häftning</i> samt påsättning av omslag (av papper) ...	—	—	—	4·9	4·9	—	95·1
<i>Inbindning i kartongband med klottrygg</i>	11·1	5·4	3·2	10·3	30·0	27·2	42·8
Svenskt material:							
papp, gas.							
Utländskt material:							
klot, försättspapper.							
<i>Inbindning i klotband</i> ...	2·5	38·7	2·1	6·3	49·6	1 17·5	32·9
Svenskt material:							
papp, gas.							
Utländskt material:							
klot, guld (till guldtryck), försättspapper.							
<i>Inbindning i s. k. halvfranskt band</i>	3·3	47·2	3·4	—	54·0	1 19·4	26·6
Svenskt material:							
papp, försättspapper, gas.							
Utländskt material:							
skinn, överdragspapper, guld.							

50 och 160 % av kostnaden för framställning av tryckalstren (trycknings- och papperskostnad).

I tabell å sid. 110 har en kostnadsfördelning verkställt för några fabriksmässigt tillverkade kontors- och anteckningsböcker. Materialet är här i regel till övervägande del av svenskt ursprung. I nästan samtliga fall är materialkostnaden påfallande hög och förädlingsgraden sålunda relativt ringa. I förädlingskostnaden har även inräknats kostnaden för linjering. I regel torde denna kostnad endast uppgå till en bråkdel av papperets värde, åtminstone då linjeringen är genomgående. Då linjerna äro »stoppade» eller avbrutna, såsom t. ex. längdlinjerna i flertalet kontorsböcker, kan dock linjeringen vara kostsamare, i vissa fall enligt uppgift t. o. m. dyrbarare än själva papperet.

Mycket höga procentsiffror för materialkostnaden visa även samlingspärmar och album. Av det använda materialet pläga i allmänhet skinn, klot samt finare slag av försätts- och överdragspapper vara av utländskt ursprung.

Inbundna tryckalster äro i regel tullfria. I de låt vara sällsynta fall, då utländsk konkurrens här kan tänkas förekomma, äro de svenska företagen följaktligen missgynnade av tullarna å använda materialier, såsom skinn, försättspapper o. d. Tullbelastningen torde dock i regel icke överstiga några få procent av inbindningskostnaden.

Kontorsböcker draga tull efter 50 resp. 35 öre per kg (enligt tulltaxerubrikerna 326 och 328); den högre tullsatsen utgår, då böckerna äro för-

Tullskydd.

¹ Inkl. guldtryck.

PROCENTUELL FÖRDELNING AV KOSTNADERNA FÖR TILLVERKNING AV
ANTECKNINGSBÖCKER M. M.

Tull- taxe- rubrik	V a r u s l a g	I % av saluvärdet utgjorde		
		kostnaden för material		förädlings- kostnaden
		svenskt	utländskt	
329	<i>Anteckningsbok</i> , 240 × 170 mm, enkel linjering, med vaxduksomslag Svenskt material: papper. Utländskt » vaxduk.	57·0	18·3	24·7
328	<i>Kontorsbok</i> , 350 × 215 mm, kolumnlinjering, styvt band med rygg och hörn av s. k. mollskinn..... Svenskt material: papper, papp. Utländskt » mollskinn.	56·5	4·9	38·6
326	<i>Kontorsbok</i> , 350 × 215 mm, kolumnlinjering, lärtband Helt av svenskt material.	57·5	—	42·5
328	<i>Kontorsbok</i> , 220 × 170 mm, kolumnlinjering, styvt band med rygg och hörn av skinn Svenskt material: skrivpapper, papp. Utländskt » skinn, försätts- och överdrags- papper.	19·6	30·6	49·8
327	<i>Anteckningsbok</i> , 120 × 77 mm, enkel linjering, klotband Svenskt material: skrivpapper, försättspapper. Utländskt » klot.	25·8	12·4	61·8
329	<i>Anteckningsbok</i> , 197 × 123 mm, kolumnlinjering, styvt band med rygg och hörn av klot Svenskt material: skriv-, försätts- och överdrags- papper samt papp. Utländskt » klot.	44·3	4·7	51·0
327	<i>Anteckningsbok</i> , 132 × 82 mm, rutlinjering, skinnband Svenskt material: skriv-, försättspapper. Utländskt » skinn.	11·8	41·6	46·6

PROCENTUELL FÖRDELNING AV KOSTNADERNA FÖR TILLVERKNING AV
SAMLINGSPÄRMAR

Tull- taxe- rubrik	V a r u s l a g	I % av saluvärdet utgjorde		
		kostnaden för material		förädlings- kostnaden
		svenskt	utländskt	
327	<i>Samlingspärm</i> med mekanism, överdrag av manchester och skinn Svenskt material: papp, trä, mekanism. Utländskt » klot, skinn, manchester.	43·4	13·2	43·4
327	<i>Samlingspärm</i> med mekanism, överdrag av manchester och skinn Svenskt material: papp, mekanism. Utländskt » skinn, manchester.	55·9	15·8	28·8
327	<i>S. k. ringbok</i> (lösa-blad-bok) med mekanism och över- drag av klot..... Svenskt material: papp, papper, mekanism. Utländskt » klot.	62·3	3·7	34·0
327	<i>S. k. ringbok</i> (lösa-blad-bok) med mekanism och över- drag av skinn Svenskt material: papp, papper, mekanism. Utländskt » klot, skinn.	40·7	33·6	25·7
329	<i>Samlingspärm</i> , enklare, av papp (med överdragspapper), med lärttrygg och mekanism Svenskt material: papp, papper, mekanism, lärtf. Utländskt » klot.	54·4	7·9	37·7

PROCENTUELL FÖRDELNING AV KOSTNADERNA FÖR TILLVERKNING AV
VISSA ALBUM

Tull- taxe- rubrik	V a r u s l a g	I % av saluvärdet utgjorde		
		kostnaden för material		förelägnings- kostnaden
		svenskt	utländskt	
324	Vykortsalbum av papper med litografiskt tryck, pärm med överdrag av klot	39.4	18.2	42.4
	Svenskt material: papp, papper.			
	Utländskt » klot.			
325	»Amatöralbum» i klotband	27.4	26.0	46.6
	Svenskt material: papp, papper.			
	Utländskt » klot, silkesnodd.			
325	»Amatöralbum» i skinnband	76.2	5.0	18.8
	Svenskt material: skinn, papper.			
	Utländskt » försättpapper, silkesnodd.			
325	Fotografialbum med låsmekanism, guldsnitt, pärm med överdrag av pressat skinn	26.5	29.7	43.8
	Svenskt material: papp, papper, vadd, trälist.			
	Utländskt » skinn, försättpapper, lås.			

sedda med överdrag av skinn eller annan spånadsvärdare än vaxduk. För andra böcker med inbundet rent eller linjerat papper än kontorsböcker samt samlingspärmar äro motsvarande tullsatser 80 och 50 öre (rubrikerna 327 och 329). Å frimärks-, vykorts- och fotografialbum utgör tullen resp. 75 öre, kr. 1.50 och 2.— (rubrikerna 323—325). Råvarutullarna äro ofta icke obetydande. Räknar man med att dessa tullar vad skrivpapper beträffar varit till hälften och ifråga om övrigt material helt utnyttjade, finner man att det effektiva tullskyddet för de i tablån å sid. 110 omnämnda kontors- och anteckningsböckerna år 1913 växlade ungefärligen mellan 5 och 15 % av varuvärdet. För samlingspärmar i tablån å sid. 110 uppgick skyddet till c:a 20 % av varuvärdet utom ifråga om ringböckerna, vilkas skydd endast steg till 2 å 3 %. Vad slutligen angår albumen i tablån härovan växlade skyddet ungefär mellan 15 och 60 % av värdet.

Huruvida tullarna å bokbinderiarbeten i någon avsevärdare mån kunnat utnyttjas av fabrikanterna är icke möjligt att utröna med hjälp av tillgängliga prisuppgifter.

B. KARTONGARBETEN.

Grövre och större kartonger tillverkas av trämassepapp. För mindre kartonger och pappaskar kommer jämte eller i stället för pappen finare material ifråga. Man plägar sålunda bekläda pappkartonger med kriterat eller pressat papper eller med ännu dyrbarare material: litograferat papper, siden eller dylikt. I sistnämnda fall föreligga *lyxkartonger*. Vissa smärre askar (t. ex. cigarrett- och tablettaskar) tillverkas helt av ensidigt kriterat papper; den kriterade sidan, som är vänd utåt, plägar förses med tryck.

Av övrigt material förtjäna nämnas bindemedel samt häfttråd eller klammer av järn.

Material.

Tillverkningsmekaniken är — särskilt vad grövre kartonger angår — i regel föga komplicerad. Skärning, böckning och häftning pläga ske i olika smärre maskiner, ofta drivna med hand- eller fotkraft. Klistring sker mestadels för hand. Användningen av automatiska maskiner är i stort sett inskränkt

Teknik.

till framställning av vissa smärre massförpackningar, såsom de ovan omnämnda askarna av ensidigt kriterat papper. »Pulveraskar» (för apotek), »juveleraretuier» m. fl. smärre askar tillverkas vanligen för hand, enär vid maskintillverkning icke erhålles tillräckligt noggrann passning mellan ask och lock.

Vissa askar (t. ex. tobaksmonopolets snusaskar) framställas genom pressning under värme i särskilt konstruerade pressar.

Litografiskt tryck utföres å papperet före kartongtillverkningens början, högtryck (i digeltryckpress eller förgyllningspress) vanligen under ett mellanstadium i tillverkningen (sedan papperet skurits men innan de skurna delarna hopfogats).

Tillverkningsstorlek och utrikes-handel.

Under de 30—35 år, som kartongfabrikation bedrivits industriellt i Sverige, har tillverkningen varit stadd i hastig, nästan oavbruten stegring. Tillverkningsvärdet uppgick närmast före krigsåren till omkring 2 milj. kr., varav någon del torde hava utgjorts av andra till kartongarbeten hänförliga artiklar än kartonger och askar. Antalet fabriker torde uppgå till ett sextiotal; de med kartongtillverkning sysselsatta arbetarna till omkring 1 000.

En jämförelsevis ringa del av tillverkningen faller på de till S. L. T. anslutna storföretagen. Återstoden fördelar sig mellan några få större företag av samma typ, några industriföretag, vilka bedriva tillverkning av kartonger och askar för eget behov (det största av dessa är tobaksmonopolet), samt det icke ringa antalet småtillverkare. Vanligen äro endast de senare specialtillverkare.

Utrikeshandeln med kartongarbeten är ej känd, då dessa i handelsstatistiken inbegripas i »pappersarbeten, ej särskilt nämnda». Statistiken upptager visserligen särskilt förpackningskartonger utan tryck eller liknande bearbetning, varav införseln uppgår till några tiotal ton årligen, men en mycket betydande del härav torde utgöras av kartonger, avsedda för och inkommande samtidigt med manufakturvaror o. d. men förpackade särskilt för att icke inbegripas i den tullpliktiga vikten å dessa varor. I övrigt torde införseln bestå av ganska högt förädlade fabrikat, särskilt lyxkartonger med enbart bildtryck, såsom de i Sverige icke tillverkade vanligen lackerade eller bronserade äggformade konfektaskar, vilka införas från Tyskland särskilt till påsktiden (importen av lackerade och bronserade pappersarbeten pläga av denna anledning visa en ansvällning under årets första månader). — Utförseln av kartongarbeten är av allt att döma föga betydande.

Produktionsförhållanden i övrigt.

Kartongindustrien, som utvecklats ur bokbinderiindustrien, är — om tillverkningen av kartonger med litografiskt tryck undantages — starkt splittrad och lätt påverkad av konjunkturförhållanden. De i huvudsak av den lokala avsättningen beroende småföretagen fordra ringa kapitalinsats. Anskaffningskostnaden för ett litet företags maskinella utrustning inskränker sig till några få tusen kr.

I vidstående tabell lämnas för några askar (av papp, överklustrade med pressat papper) av så ringa storlek, att fraktning längre sträckor och därmed även utländsk konkurrens är möjlig, från ett företag i branschen inhämtade uppgifter rörande tillverkningskostnadernas procentuella fördelning. Siffrorna avse år 1923 men torde ej i väsentlig mån hava ställt sig annorlunda före krigsåren.

	Kartong för kaffeskedar (Vikt per st. 14.9 gr)	Broschask (Vikt per st. 7.3 gr)	Ask för damur (Vikt per st. 3.9 gr)	S. k. halvetui för collierer (Vikt per st. 23.4 gr)
<i>Material:</i> papp	2.7	2.2	2.2	2.6
papper	5.3	4.5	3.4	2.7
bindemedel	0.6	0.8	0.7	0.6
bomullssammet	—	—	—	10.0
<i>Arbetslöner</i>	43.8	46.2	45.0	41.0
<i>Boktryck</i> (firmatryck)	9.4	11.4	10.0	6.0
<i>Avfall och makulerade exemplar</i>	4.1	2.8	5.0	7.0
<i>Övriga kostnader</i> (administrations- m. fl.)	23.2	25.1	23.0	23.8
<i>Beräknad vinst</i>	10.9	7.0	10.7	6.3
Summa	100	100	100	100

Det mest påfallande i denna kostnadsfördelning är materialkostnadernas obetydlighet. Det är uppenbart, att beträffande så små kartonger, som här avses, skillnaden mellan papperspriserna i olika länder ej är av egentlig betydelse, medan däremot olikheterna i lönenivå äro avgörande för konkurrensläget.

Vissa finare etuier av papp eller papper, nämligen sådana i förening med spånadsvara, innehållande silke, eller med spetsar, skinn, förgylld eller för-silvrad metall eller med celluloid, draga 1.80 kr. per kg i tull enligt tull-taxans rubrik 333. Övriga kartongarbeten draga i likhet med övriga i taxan ej särskilt nämnda pappersarbeten en tull av 1.50 kr. per kg, om de äro lackerade eller bronserade (rubrik 336), 75 öre per kg, om de äro försedda med prägling, tryck eller målning (rubrik 337) men 50 öre per kg, om de sakna sådan bearbetning (rubrik 338). Någon genomsnittlig siffra för tull-skyddets höjd i förhållande till varuvärdet kan på grund av de stora väx-lingarna i detta värde ej angivas; beträffande de i den ovan anförda tabellen anförda arbetena torde emellertid skyddet före krigsåren hava växlat unge-färligen mellan 3 och 12 % av värdet. För dessa små kartonger var så-lunda skyddet synnerligen lågt. Huvudparten av den svenska kartongindu-striens produkter torde dock hava åtnjutit ett avsevärt högre skydd. *Tullskydd.*

C. KUVERT.

Kuvert tillverkas av skrivlimmat papper. De fordringar, som ställas på hållfastheten, utesluta användningen av papper med allt för stor halt av slipmassa. Finare kuvert av vanligt format framställas av skrivpapper, träfritt eller lumphaltigt, bättre dokumentkuvert (av större än vanligt for-mat) av omslagspapper av ren cellulosa. Den stora massan av kuvert, sär-skilt för affärskorrespondens, tillverkas dock av papper av slipmassa och cellulosa i blandning. *Material.*

Användningen av tunt ofärgat papper medför lätt den olägenheten, att det tillslutna kuvertet blir transparent och dess innehåll sålunda ej tillbö-rligt skyddas. Billigare kuvert äro därför vanligen framställda av i massan färgat papper. Då vitt papper begagnas till affärskuvert, göres det oftast ogenomskinligt genom att förses med litografiskt mönstertryck å den sida, som bildar kuvertets insida. Kuvert för privat korrespondens göras ofta ogenomskinliga genom fodring med silkespapper.

Såsom bindemedel vid klistringen användes i regel gummi arabicum.

Teknik.

Tillverkning av kuvert utan invändigt tryck börjar med utstansning av pappersstycken i form av uppvecklade kuvert (en fyrkant med fyra klaffstycken) medelst ett särskilt stansjärn.

Bestrykningen av klaffstyckenas kanter med gummi arabicum samt hopvikning och sammanklistring till färdiga kuvert sker numera i regel automatiskt i maskin. Kuvert av större format tillverkas dock alltjämt helt eller delvis för hand.

Nu använda kuvertmaskiner, vilka grunda sig på en år 1845 gjord konstruktion, äro i regel av tysk eller amerikansk tillverkning. Maskintekniken är stadd i ständig utveckling och har under senare år gjort stora framsteg.

Invändigt litografiskt tryck verkställes före kuvertämnenas utstansning. Firma- o. d. tryck utvändigt plägar emellertid ske efter tillverkningen medelst boktryck (högtryck) i digelpress.

Den genomskinliga rektangeln å s. k. fönsterkuvert åstadkommes genom stämpling med fernissa (s. k. »fönsterlack», utspätt med terpentin) antingen före kuvertämnenas hopvikning eller därefter; i senare fallet vanligen i en press, som samtidigt verkställer utvändigt firmatryck.

Tillverk-
ningsstor-
lek, ut-
rikes-
handel.

Industristatistiken redovisar tillverkningen av påsar och kuvert gemensamt och endast i värde. Då emellertid det huvudsakliga behovet av kuvert

BERÄKNAD UNGEFÄRLIG FÖRBRUKNING OCH TILLVERKNING AV KVERT 1881—1921

Å r l i g e n	¹ Förbrukning, beräknad med ledning av antalet postförsändelser		² Införsel	² Utförsel	Beräknad tillverkning
	milj. st.	ton (1 kuvert = 4 gr)	ton	ton	
1881/85.....	55	220	107	12	125
1886/90.....	68	272	156	17	133
1891/95.....	84	336	101	·	·
1896/97.....	102	408	88	·	·
1898/1900.....	118	472	95	32	409
1901/05.....	138	552	90	53	515
1906/10.....	190	760	122	29	667
1911.....	220	880	166	19	733
1912.....	235	940	166	24	798
1913.....	237	948	177	13	784
1914.....	241	964	150	9	823
1915.....	250	1 000	185	17	832
1916.....	258	1 032	235	149	946
1917.....	319	1 276	134	43	1 185
1918.....	382	1 528	64	152	1 626
1919.....	349	1 396	116	88	1 368
1920.....	341	1 364	526	114	752
1921.....	323	1 292	182	3	1 113

¹ Antalet postförsändelser i kuvert har antagits omfatta samtliga brevörsändelser (även assurerade), inrikes och till utlandet, samt en uppskattad andel av trycksaker och vissa portofria försändelser, vilka i viss utsträckning försändas i kuvert; det antal, som sålunda erhållits, har med hänsyn till annan förbrukning av kuvert ökat med 50 %.

² I in- och utförseln ingå före 1907 även påsar, vilka då i handelsstatistiken voro sammanförda med kuvert. Utrikeshandeln med påsar har dock varit obetydlig med undantag för åren 1891—97, då utförsel till Norge (med utnyttjande av mellanrikslagen) förekom. Utförsel- och tillverkningsiffror under sistnämnda år hava därför utelämnats i tabellen. — Fr. o. m. 1907 specificeras s. k. papeterier i handelsstatistiken; av denna vara har 50 % antagits utgöras av kuvert.

åtgår till brev, som försändas genom posten, lämnar postverkets statistik över antalet brevfrösendelser möjlighet att ungefärligen beräkna förändringarna i förbrukningens och därmed även tillverkningens kvantitet. Vikten av ett kuvert av den vanligast förekommande typen (ofodrade kuvert med en storlek av 12.5×15.5 cm) plägar utgöra omkring 3 gr. Med hänsyn till att fodrade kuvert samt kuvert av större format hava något högre vikt, kan genomsnittsvikten antagas uppgå till omkring 4 gr. Resultatet av en efter nu angivna grunder utförd beräkning av tillverkningen framgår av tablan å sid. 114.

Det mest betydande företaget i branschen torde vara Litografiska aktiebolaget i Norrköping, dit S. L. T:s kuverttillverkning numera koncentrerats. I övrigt bedrivs tillverkning av kuvert vid 8 à 10 företag, därav ett par pappersbruk.

Införseln är icke obetydande. Under normala förhållanden uppgår den till ungefär fjärdedelen av förbrukningen. En fördelning av importen år 1913 på varuslag och inköpsländer lämnas i följande tabell.

INFÖRSEL AV KVERT OCH S. K. PAPETERIER, MED FÖRDELNING PÅ
INKÖPSLÄNDER ÅR 1913

V a r u s l a g	Tysk- land ton	Stor- britan- nien ton	Dan- mark ton	Norge ton	Övriga länder ton	Summa	
						ton	1 000 kr.
Kuvert med tryck utvändigt (stat. nr 321 B)	16.6	1.3	1.2	0.0	0.9	20.8	24.0
» utan dylikt tryck... (» » 322 B)	107.9	2.1	9.3	0.2	26.5	125.0	131.2
S. k. papeterier ³ (» » 309)	54.3	0.6	3.6	0.0	3.0	61.5	153.7
Summa	178.8	4.0	14.1	0.2	10.4	207.8	308.9

Proportionsvis ingå finare kuvert i större omfattning i importen än i den inhemska tillverkningen. Härpå tyder bl. a. den stora införseln av papeterier. Endast en ringa del av införseln härrör från andra länder än Tyskland.

Den obetydliga utförseln utgöres av billiga kuvert utan tryck, tillverkade av papper med ganska betydande slipmassehalt. Avsättningen sker huvudsakligen i England.

En modern kuvertmaskin drager en ganska betydande anskaffningskostnad, omkring 25 000 kr. En maskins ommontering för annat kuvertformat sker utan större svårighet och tager någon timme i anspråk. Formatet å varje maskin kan dock endast ändras inom vissa ganska snäva gränser, och maskinens rationella utnyttjande fordrar, att formatbyte ej sker för ofta. En kuvertfabrik med rikhaltig sortering bör därför vara inriktad på stor avsättning och äga flera kuvertmaskiner. Tages jämväl hänsyn till att en modern anordning för tillverkning av s. k. fönsterkuvert är ganska dyrbar och att för innertryckta kuvert fordras litografiskt tryckeri, är det uppenbart, att kuvertfabrikationen är ganska kapitalkrävande och icke lämpar sig för företag av den ringa storlek, som till exempelvis förekomma inom kartongindustrin.

Produktionsförhållanden i övrigt.

¹ Beräknade (ej vid införseln deklarerade) värden.

² Därav Nederländerna 4.7 ton.

³ Kuvert jämte skrivpapper, förpackade tillsammans i askar eller kuvert (inom handelsvärlden användes vanligen termen »kassetter», då varan förpackats i askar).

De smärre av de svenska kuvertfabrikerna hava emellertid specialiserat sig på framställning av kuvert av ett fåtal av de mest gångbara formaten. Deras produktion såväl som det vid anläggningen bundna kapitalet är därför ej synnerligen betydande. Den inhemska avsättningen av övriga format är så ringa, att tekniska skäl torde förbjuda en splittring av tillverkningen på flera händer, så länge den utländska konkurrensen är aktuell och en mera betydande export ej kan åstadkommas. Flera av de mindre tillverkarna påbörjade fabrikationen under krigsåren, då minskad utländsk konkurrens och ökad efterfrågan tilläto en fördubbling av produktionen. Det råder ej heller något tvivel om att en betydande överproduktion numera skulle uppstå vid ett fullt utnyttjande av maskinernas produktionskapacitet.

Affärs- och dokumentkuvert samt enklare kuvert för privat korrespondens tillverkas i ett betydande antal typer och format. Lagertillverkning är vanlig, då tillfälliga modeinflytelser icke beröra dessa typer, som sällan ändras. Tillverkning på beställning förekommer vanligen endast då en konsument för särskilt ändamål har behov av kuvert i »extra» format, vilka framställas till högre priser och för hand, om upplagan ej är av viss minimistorlek.

Tillverkningen i Sverige av finare kuvert för privat korrespondens är i stort sett inskränkt till föga exklusiva typer, några dock av mycket hög kvalitet. Det fria spelrummet för skiftande modeinflytelser ger här den utländska konkurrensen ett betydande försprång, så snart det gäller kuvert av mera säregna typer.

Uppgiften för år 1913 rörande tillverkningskostnadernas procentiska fördelning på skilda kostnadselement vid ett företag i branschen lämnas här nedan. Siffrorna avse ofodrade affärskuvert av vanligt format, vilken artikel torde vara den för den inhemska tillverkningen mest betydande och jämväl

PROCENTUELL FÖRDELNING AV KOSTNADERNA FÖR TILLVERKNING AV
AFFÄRSKUVERT ÅR 1913

	Papper	Gummi arabicum	Askar och band	Arbets-, bränsle-, kraft- och kapitalkostnad	Frakt och ytteremballage	Övriga kostnader ¹ samt vinst	Summa
Avslipbland. papper, färgat i massan (ej duplex), 45 gr per kvm	45·6	4·8	4·8	23·0	3·6	18·2	100
Av d:o 70 gr per kvm ...	52·0	3·6	3·6	16·8	2·7	21·3	100
Av duplexpapper m. halt av slipmassa, 70 gr per kvm	52·6	3·0	3·0	14·0	2·2	25·2	100
Av brunt cellulosapapper, 60 gr per kvm	46·3	3·7	3·7	17·6	2·8	25·9	100
Av vitt, träfritt papper, 60 gr per kvm; kuvertet försedd m. invänd. littogr. tryck	38·5	1·6	1·6	² 28·0	1·3	29·0	100

¹ Försäljnings-, administrations- o. d. kostnader.

² Härav för invändigt litografiskt tryck 18·6

den, som med hänsyn till den utländska konkurrensen tilldrar sig det största intresset.

Man finner, att materialkostnaderna äro mycket betydande, för kuvert utan tryck uppgående till 50—60 % av saluvärdet.

Kostnaden för utvändigt tryck (i boktryck utfört firmatryck) drager en kostnad vid upplagor i vanlig storlek av ungefärligen 30 à 40 % av saluvärdet å de i tabellen med 1—4 numrerade kuvertsorterna.

Framställningen av den genomskinliga rektangeln å s. k. fönsterkuvert är i regel väsentligt kostsammare än värdet å hela kuvertet i det skick det befinner sig före denna bearbetning.

Tullen utgör 30 öre per kg för kuvert utan utvändigt tryck och 50 öre *Tullskydd.* per kg för kuvert med sådant tryck enligt tulltaxerubrikerna 321 resp. 322. Invändigt (litografiskt) tryck, som i regel torde vara en mången gång dyrbarare bearbetning än utvändigt tryck, föranleder sålunda ingen höjning i tullen. — S. k. papeterier förtullas efter 30 öre per kg enligt taxans rubrik 309.

Vid beräklandet av huru stor del av tullen, som i olika fall är att anse som kompensation för papperstullen, måste hänsyn tagas till avfallet vid tillverkningen. Enär de stansade kuvertämnena hava formen av snedvinkliga parallelogrammer, bör stansningen helst ske ur snedskurna ark, varvid avfallet nedbringas till omkring 10 %. Vid stansning ur rätvinkliga ark uppgår avfallet till ungefär 17 %. Vid vikning och hopklistring av ämnena uppstår ett avfall av 2—15, i regel 8—10 %. Ifråga om med tryck försedda kuvert kommer härtill avgången vid tryckningen, som kan beräknas uppgå till några få procent. Den tullpliktiga vikten å färdiga kuvert är emellertid endast obetydligt (antagligen oftast under 10 %) lägre än vikten å det vid fabrikationen åtgångna papperet, bl. a. emedan askar och omslag (av grovpapper) inräknas i tullvikten.

Det effektiva tullskyddet kunde före krigsåren ifråga om de i tablån med nr 1—4 betecknade otryckta kuverten, vilka voro förfärdigade av papper, som sannolikt ej nämnvärt fördyrades av papperstullen, beräknas uppgå till inemot 40 % av tillverkningsvärdet. För det med nr 5 betecknade kuvertet torde däremot skyddet varit lägre, omkring 15 % av värdet. Även i sistnämnda fall var emellertid skyddet betydande nog, om det ställes i relation till manufakturingskostnaden.

Av allt att döma var vid tiden före krigsåren ett tämligen höggradigt utnyttjande av tullskyddet nödvändigt för fabrikationens upprätthållande. Prisöverenskommelser, gällande bl. a. affärskuvert, hava förekommit mellan några av företagen men sannolikt icke kunnat få större inverkan på prisnivån.

D. PÅSAR

De påsar, som tillverkas och användas i Sverige, kunna lämpligen indelas i tre huvudtyper:

1) *grovpåsar*, mest typiskt representerade av vanliga, grövre »speceripåsar», hattpåsar m. fl., antingen utan tryck eller med tryck utfört i boktryck,

2) *lyxpåsar*, avsedda för emballering av konfekt, kaffe o. d., försedda med litografiskt tryck samt vanligen — men ej alltid — tillverkade av finare papper, samt

3) påsar utan lyxutstyrsel men likväl med bättre utförande, vanligen av

*Huvud-
typer av
påsar.*

mindre storlek, ofta med tryck som utförts i boktryck: viktigaste lithörande påsar äro *apotekspåsar* samt påsar för cigarrer, skiljemynt m. m.

Mellanliggande påstyper äro av ringa betydenhet. De två sista grupperna omfatta visserligen endast en ganska ringa del av produktionen men äro ur tullskyddssynpunkt av desto större intresse.

Man skiljer mellan »flata» påsar (t. ex. hattpåsar) och s. k. kanisterpåsar eller kanistrar, i vilka underdelen genom särskild vikning formats till en botten, vilket är nödvändigt om påsen med innehåll skall kunna placeras utan stöd t. ex. på en våg. Av grovpåsar äro båda dessa typer vanliga; lyxpåsar äro oftast kanisterpåsar, medan apoteks- o. d. påsar äro »flata».

Material. Grovpåsar tillverkas nästan alltid av omslagspapper. För s. k. speceripåsar användes vanligen papper av sulfitecellulosa med inblandning av 10 à 20 % slipmassa. Sämre dylika påsar äro gjorda av papper med halt av s. k. kvistmassa. Rent cellulosapapper användes vanligen för hattpåsar, s. k. dräktpåsar, påsar för frukt, fisk och spik m. m. samt även för speceripåsar i sådana fall då stora fordringar ställas på dessas styrka.

Påsar tillverkade av papper med av valsar åstadkommet mönstertryck bilda en mellanform mellan grovpåsar och egentliga lyxpåsar, vilka senare äro försedda med tryck, som åstadkommits på litografisk väg. Vanligen är mönstertrycket anbringat å omslagspapper, men även finpapper användes. I sådant fall pläga påsarna vara fodrade med grövre papper.

Även egentliga lyxpåsar (med litografiskt tryck) tillverkas oftast av omslagspapper, då de ej äro fodrade. Då finpapper användes — oftast pergamyn (ett slags pergamentpapper) eller papper med inpressade mönster — fodras vanligen påsarna för hållbarhetens skull med omslagspapper.

För den tredje gruppen av påsar komma olika papperssorter till användning. Apotekspåsar, vilka skola kunna förses med bläckskrift, tillverkas av skrivpapper.

De vid påsfabrikation mest använda bindemedlen äro klister och flytande lim av vegetabiliskt ursprung.

Teknik. Med få och föga betydande undantag tillverkas grovpåsar i automatiska maskiner. Det karaktäristiska för denna tillverkning är att den sker från papper i rullar. Rullarna insättes i påsmaskinen, som skär, viker, klistrar, ibland även fodrar och räknar påsarna. De förut omnämnda, till egentliga lyxpåsar ej hänförliga påsarna av mönstertryckt papper tillverkas efter samma metod, som kan användas, enär papperet levereras i rullar.

Ett kännetecken på att tillverkningen skett från papper i rullar är, att den långsgående skarven sitter mitt å påsens baksida, medan skarven i andra fall ligger invid påsens ena kant.

Tryckning av grovpåsar sker medelst boktryck i digel- eller snällpress efter tillverkningen. Man kan dock även använda samtidigt med påstullverkningen skeende rotativt tryck (papperet får löpa mot en i påsmaskinen insatt tryckvals). Sistnämnda metod användes med fördel endast om den tryckta upplagan är av viss minimistorlek (10 000 à 15 000 st.).

Tillverkning av lyxpåsar börjar med anbringandet av litografiskt tryck (vanligen »firmatryck» i förening med mönster- eller bildtryck) i en eller flera färger å papper i ark. Sedan påsämnenas utskurits sker hopvikning och klistring vanligen helt för hand. I utlandet sker i viss utsträckning påsämnenas förarbetning i automatiska maskiner. I Tyskland var emellertid åtminstone så sent som år 1914 den manuella metoden mest använd¹.

¹ Papierzeitung, årg. 1914, sid. 1188.

Apoteks-, cigarr- o. d. påsar tillverkas i maskiner (i konstruktion liknande kuvertmaskiner), vilka vika och klistra de utskurna påsämnen. Ej heller dessa maskiner arbeta sålunda från papper i rullar. — Tryckning sker efter tillverkningen i digelpress.

Enär kuverttillverkningen efter värde räknat endast utgör omkring en sjättedel av påstillverkningen, lämna industristatistikens i tab. å sid. 89 anförda siffror över sammanlagda tillverkningsvärdet inom dessa tillverkningsgrenar en god bild av den snabba utvecklingen av påsfabrikationen, som ännu i slutet av 1880-talet var obetydlig, men under tiden närmast före krigsåren ägde ett värde av omkring 2·5 milj. kr. Den häremot svarande kvantiteten kan uppskattas till omkring 600 milj. stycken påsar med en ungefärlig vikt av 5 000 ton. Tillverkningen bedrivs vid ett tjugotal fabriker och sysselsätter inemot ett tusental arbetare (jfr sid. 90). Omkring fjärdedelen av tillverkningen torde falla på två till S. L. T. anslutna företag; fabrikationen bedrivs här i samband med annan pappersförädlingsindustri men är den mest betydande av de tillverkningsgrenar, som sagda företag företräda. Det största av dessa, Litografiska aktiebolaget i Norrköping, var länge den enda mera betydande tillverkaren av lyxpåsar; numera bedrivs en konkurrenskraftig tillverkning även vid andra företag, vilka därjämte tillverka litografiska tryckalster. Tillverkningen utanför S. L. T. av grovpåsar bedrivs till ej oväsentlig del vid specialföretag, endast kombinerade med smärre tryckerier för tryckning av påsarna.

Utrikeshandeln är obetydlig i förhållande till den inhemska tillverkningen. Före krigsåren ägde sålunda införseln ett värde av 15 000 à 20 000 kr., motsvarande ej ens 1 % av förbrukningen. Till övervägande del har införseln — i motsats till tillverkningen — utgjorts av lyx-, cigarr- och apotekspåsar (med tryck).

INFÖRSEL AV PÅSAR ÅREN 1907—22

Å r l i g e n	Påsar med utvändig tryck ton	Andra påsar ton	S u m m a	
			ton	1 000 kr.
1907/11	·	·	15·1	15·1
1912/14	13·5	4·7	18·2	15·9
1915/20	7·8	6·7	14·5	42·8
1921	31·6	26·7	58·3	211·3
1922	33·1	13·9	47·0	67·0

Huvudparten av införseln härrör från Tyskland, återstoden från Danmark och Storbritannien.

Utförsel av omkring 100 ton årligen förekom till Norge under den år 1897 upphävida mellanrikslagens sista år för att därefter praktiskt taget upphöra. Under senare år har någon export av grövre påsar utan tryck ägt rum (se tab. å sid. 119).

Huvudtillverkningen av *grovpåsar* utgöres av ett fåtal standardtyper S. k. speceripåsar av kanistertyp tillverkas sålunda i storlekar, avpassade efter ½, 1, 2, 5 och 10 kgs innehåll. Då i varje maskin endast kunna framställas påsar med en storlek, som varierar mellan vissa gränser, och då kanisterpåsar och »flata» påsar tillverkas i olika maskiner, bör en välförsedd påsfabrik äga åtminstone 4—6 påsmaskiner. Flertalet av de mindre special-

Tillverkningsstorlek och utrikes-handel.

Produktionsförhållanden i övrigt.

¹ Beräknade (ej vid införseln deklarerade) värden.

UTFÖRSEL AV PÅSAR ÅREN 1907—22

Å r l i g e n	Påsar med ut- vändigt tryck ton	Andra påsar ton	S u m m a	
			ton	1 000 kr.
1907/11	.	.	3·8	1·8
1912/14	4·4	7·1	11·5	9·2
1915/20	10·8	40·9	51·7	87·3
1921	4·8	37·6	41·9	81·3
1922	2·3	20·5	22·8	31·9

fabrikerna, vilka inskränka sig till tillverkning av de mest gångbara typerna för lokalt behov, äga dock färre maskiner, vilket förklarar den i vissa fall mycket ringa företagsstorleken. Frakt- och emballeringskostnader vid försändning per järnväg till inrikes orter äro icke obetydliga. Det är till dels detta förhållande, som gör det möjligt för de små fabrikerna med lokal avsättning att upptaga konkurrensen med å annan ort belägna stora fariker med mera ekonomisk produktion.

Tillverkningen av *lyxpåsar* (med litografiskt tryck) är av åtskilliga skäl huvudsakligen förbehållen storföretagen. Dels äro frakterna, på grund av varans högre värde, av relativt liten betydelse (de torde inom Sverige sällan stiga så högt som till 5 % av varuvärdet), dels är litografisk tryckerirörelse en förutsättning för tillverkningen, dels slutligen äro de med tryckningen förenade engångskostnadernas relativa betydelse beroende av rörelsens omfattning. Bild- och mönstertrycket utföres nämligen i ett begränsat antal typer, mellan vilka olika beställare hava att välja, och endast det egentliga firmatrycket behöver sålunda varieras för varje beställare. Ju större omsättningen är, desto mindre betungande bliva engångskostnaderna för framställning av bilden å den litografiska originalstenen, och desto rikhaltigare sortiment kan erbjudas kunden. — Det ligger i sakens natur, att lyxpåsar med firmatryck — i motsats till övriga slag av påsar — endast tillverkas på beställning och sålunda aldrig försäljas från lager.

Ifråga om tillverkningen av apoteks- och dylika smärre påsar, som företer flera likheter med kuvertfabrikationen, äga jämväl större företag de bästa möjligheterna till ekonomisk produktion.

Enär de vanliga grovpåsarna ur tullskyddssynpunkt ej erbjuda större intresse, skola ifråga om tillverkningskostnadernas fördelning uppgifter endast lämnas för lyx- och apotekspåsar.

Vad lyxpåsar beträffar är kostnaden för det litografiska trycket mycket betydande. Nedanstående uppgifter visa självkostnadernas procentiska fördelning ifråga om några typiska slag av lyxpåsar för kaffe o. d. år 1913

Slag av påsar	P a p p e r			Tryck	¹ Övriga kostnader	Summa
	grov-	fin-	Summa			
Ofodrade, av slipmasseshaltigt papper	27·5	—	27·5	31·1	41·4	100
Ofodrade, av vitt, träfritt, pressat papper	—	51·9	51·9	20·2	27·9	100
Fodrade, ytterpapper vitt, träfritt, pressat	10·3	35·2	45·5	19·2	35·3	100
Fodrade, ytterpapper pergamyn	9·5	35·4	44·9	23·0	32·1	100

¹ Härunder äro inbegripna samtliga de kostnader som tillhöra den egentliga pappersförädlingsverksamheten, men ej administrationskostnader.

enligt uppgift från ett större företag i branschen. Påsarna äro 1 kg-påsar, trycket utfört i en färg och en upplaga om 20 000 st.

Enär tryckningskostnaden ej är proportionell mot upplagens storlek, skulle resultatet blivit ett annat, därest en annan storlek å upplagan valts. Då vidare tryck i två resp. tre färger ställer sig två resp. tre gånger så dyrt som i en färg, och då de under »övrige kostnader» upptagna utgifterna föga variera efter påsarnas storlek, medan papperskostnaden är proportionell mot påstorleken, kunna olika kostnadselement växla inom mycket vida gränser.

Fråga om apotekspåsar växlade papperskostnaden år 1913 vid samma företag i vanliga fall mellan tredjedelen och hälften av påsarnas saluvärde, beroende på påsarnas storlek och det använda papperets kvalitet.

Tullskyddet, som utgör 50 öre för påsar med tryck och 30 öre för påsar utan tryck enligt tulltaxerubrikerna 321 resp. 322, torde varit prohibitivt ifråga om grovpåsar. Med största sannolikhet har det icke i någon mån verkat prishöjande ifråga om sådana påsar men väl däremot ifråga om lyxpåsar. Att tullskyddets relativa höjd beträffande lyxpåsar är starkt växlande framgår av vad förut sagts om tillverkningskostnaderna. Å de i tablån här ovan undersökta påsarna utgjorde emellertid tullen omkring 50 % av tillverkningskostnaden, varav dock någon del (i vissa fall upp till inemot 10 % av tillverkningskostnaden) torde vara att betrakta som kompensation för råvarutull, medan resten verkat som skydd dels för tryckningen, dels för den egentliga pappersförädlingen. *Tullskydd.*

E. WELLPAPP

Wellpapp (wellpapper, vågpapp) kallas det för tillverkning av vissa kartonger, flaskhyslor o. d. och för invändig beklädnad av trälådor använda emballeringsmaterial, som består av korrugerat papper, å vars ena eller båda sidor klistrats plant papper (»enkelsidig» resp. »dubbelsidig» wellpapp). Varan lämpar sig särskilt för emballering av föremål, vilka kunna taga skada genom stötar (buteljer, glödlampor, vissa instrument etc). *Material, teknik etc.*

Wellpapp framställs av grovt omslagspapper i rullar. Såväl det plana som det korrugerade papperet plägar vara av mycket billig kvalitet, då små anspråk ställas på dess slitfasthet. I Sverige användes sålunda vanligen papper, framställt av pappersavfall eller av med s. k. kvistcellulosa blandad slipmassa; i utlandet användes därjämte lågvärdigt omslagspapper, framställt av halmassa (gult halmpapper). Såsom bindemedel tjäna potatismjölsklister eller vattenglas.

Korrugering (under ångtryck), klistring och torkning av enkelsidig wellpapp sker i en jämförelsevis enkel maskin, som avlämnar wellpappen fullt färdig att upprullas för försäljning i rullar om 75 m, vanligen vägande 12—15 kg.

Dubbelsidig wellpapp kan ej rullas. Den framställs i Sverige genom att å enkelsidig wellpapp, skuren i ark, klistra ännu ett »däck» i en för ändamålet avsedd maskin.

Tillverkningen, som bedrivs vid 5 å 6 fabriker, men ej redovisas separat i industristatistiken, är av ungt datum och har under senare år varit stadd i rask utveckling. Enligt en uppskattning steg den för något år sedan till 1 200 ton årligen, häri icke inräknat den nyupptagna och hastigt växande *Tillverkningsstorlek och utrikeshandel.*

tillverkningen av ett slags finare wellpapp, s. k. Columbuspapp, vid ett till S. L. T. anslutet företag.

Utrikeshandeln är mycket obetydlig.

Produktionsförhållanden i övrigt.

Wellpapp hör till de pappersfabrikat, som lämpligen kunna framställas i smärre specialfabriker. Varan, som icke lämpar sig för tryckning, är skrymmande (den fordrar mångdubbelt större utrymme än det som råmaterial använda papperet) och billig, varför den drager höga fraktkostnader. De svenska fabrikerne äro belägna i Stockholm och Malmö samt å orter inne i landet.

En del av sin tillverkning förädla wellpappfabrikerna själva till flaskhylsor, kartonger o. d. Dubbelsidig wellpapp, som endast omfattar en mindre del av fabrikerens produktion, framställes huvudsakligen för dylik förarbetning (till kartonger). Sådan wellpapp är därför av mindre intresse ur tullskyddssynpunkt.

En fördelning av tillverkningsvärdet på skilda kostnadselement framhäver starkt, att den vid wellpappframställning skeende förädlingen av råvaran är föga betydande. Nedanstående uppgifter från en fabrik rörande den procentiska fördelningen av kostnaderna för framställning av enkelsidig wellpapp hänföra sig till år 1922; avvikelser från motsvarande siffror före krigsåren torde vara mindre väsentliga:

	%
Råvaror (papper och bindemedel).....	57
Arbetslöner	11
Bränsle, kraft, lyse, reparationer	13
Hyror	3
Övriga kostnader ¹	16
Summa	100

Råvarukostnaderna, vilka nästan uteslutande representeras av papper, stiga här till närmare 60 % av tillverkningsvärdet.

Tullskydd.

Tullen å wellpapp utgör 8 öre per kg enligt tulltaxerubrik 330. Tillverkningen markerades som tullskyddad först i 1911 års taxa; tidigare tillämpades samma tull som å det använda papperet, d. v. s. 2 öre per kg.

Då tullen å det vid inhemsk tillverkning använda grova omslagspapperet ej utnyttjas, är tullskyddet att anse som effektivt. Slutsatsen rubbas knappast av att utländska fabriker för sin tillverkning kunna använda gult halmpapper, som torde vara något billigare än det svenska papperet (likväl ej tillräckligt för att under normala förhållanden föredragas av svenska wellpappfabrikanter). Gult halmpapper är nämligen i hållfasthet det svenska papperet så underlägset, att en något — enligt en uppgift 25 % — större papperstjocklek måste väljas för att den färdiga wellpappen skall i kvalitet motsvara svensk vara. Med den större papperstjockleken följer högre vikt och därmed även en ökning av tullbördan för den av sådant papper tillverkade wellpappen.

Under åren närmast före världskriget motsvarade tullen omkring 35 % av varuvärdet. Detta skydd torde varit prohibitivt och har ej gärna kunnat utnyttjas.

F. SPELKORT

Material, teknik etc.

Spelkort hänföras numera i industristatistiken till tryckalster. Enär emellertid tryckningen är mindre värdefull än den bearbetning av annan art,

¹ Omfattar förutom regikostnader och vinst även kostnad för automobiltransporter inom framställningsorten.

som varan undergår, torde några uppgifter om tillverkningen här vara på sin plats.

Spelkort tillverkas av s. k. spelkortskartong, ett kartongpapper, bestående av två vita papperslameller, mellan vilka anbragts ett lager av svart färg, vars ändamål är att göra kartongen ogenomskinlig. Kartongen importeras vanligen; under senare år har visserligen spelkortskartong tillverkats inom landet, men den svenska kartongen anses ej vara i kvalitet jämförlig med de utländska.

Tillverkningen av spelkort börjar med anbringandet av det litografiska trycket; de tryckta arken lackeras därefter, glättas (i maskin) och skäras i strimlor, vilka passera genom en maskin, som stansar ut korten. Dessa sorteras slutligen samt inpackas.

I motsats till annan pappersförädling är spelkortstillverkningen ingen ny industrigren; som nedanstående sammandrag av uppgifter om tillverkning samt utrikeshandel visa, var produktionen redan i början av 1880-talet icke så oansenlig. Tillverkningsvärdet steg ej synnerligen från denna tid till 1912 (det sista år, spelkort redovisas separat i industristatistiken). Tullen utgjorde 10 öre per lek t. o. m. 1901. Trots att denna tull var ganska låg, förekom ingen införsel av betydenhet förrän under de sista åren av 1890-talet; sedan tullen fr. o. m. 1902 faststälts till 1·50 per kg (i förhållande till den förutvarande stycketullen innebar viktullen en tullförhöjning om ca 65 %), sjönk importen åter. Med 1911 års tulltaxa inträdde en ny tullförhöjning (till 2 kr. per kg), och införseln nedgick nu till en ren obetydlighet (under 10 000 lekar år 1912 mot en tillverkning samma år av 325 000 lekar).

Tillverkningsstorlek och utrikeshandel.

Före mellanriksdagens upphävande 1897 förekom någon utförsel till Norge. Tillverkningen bedrivs vid fyra fabriker (litografiska tryckerier) och sysselsätter ett 80-tal arbetare. Samtliga fabriker tillverka även andra litografiska arbeten samt äro anslutna till S. L. T.

Årligen	Tillverkning 1 000 kr.	Införsel		Utförsel	
		kg ¹	1 000 kr.	kg ¹	1 000 kr.
1881/85.....	183·2	11	0·1	1 002	13·1
1886/90.....	184·3	78	0·7	1 060	9·6
1891/95.....	157·3	92	0·5	725	4·8
1896/97.....	163·8	556	2·5	291	1·8
1898/1900.....	173·3	8 038	36·5	3	0·0
1901/05.....	139·5	8 208	48·8	—	—
1906/10.....	235·3	4 791	19·8	—	—
1911.....	275·9	4 096	16·4	—	—
1912.....	310·2	935	3·4	200	0·8
1913.....		1 077	3·9	175	0·7
1914.....		1 009	3·3	4	0·0
1915.....		908	2·7	312	1·5
1916.....		1 018	3·8	219	0·9
1917.....		1 740	9·8	200	2·3
1918.....		1 527	16·1	209	2·0
1919.....		2 208	17·8	1 559	14·2
1920.....		8 104	70·0	71	1·3
1921.....		6 342	38·7	236	1·9
1922.....		10 042	36·8	163	0·8

¹ Den före 1902 i antal lekar redovisade kvantiteten har här omräknats till vikt under antagande, att genomsnittsvikten per lek utgjort 110 gr.

Produktionsförhållanden i övrigt.

Nedanstående procentiska fördelning av tillverkningskostnaderna vid en svensk fabrik år 1922 torde utvisa en något lägre siffra för administrationskostnader och vinst samt följaktligen något högre siffror för övriga kostnadsposter än som varit vanliga vid inhemsk fabrikation under åren närmast före kriget.

	Procent av saluvärdet (exklusive stämpelavgift)
Papper	37.5
Tryckning	18.0
Lackering, glättning, stansning etc.	30.6
Administrationskostnader m. m. samt vinst	13.9
Summa	100.0

I kostnaden för tryckning ingår, som redan i annat sammanhang påpekats, en engångskostnad, vars relativa storlek är beroende av produktionens omfattning. De tyska fabrikerna, genomsnittligt flerdubbelt större än de svenska, äga tillgång till ett tiofalt större inhemskt avsättningsområde och avsätta inemot hälften av sin produktion på exportmarknaden. Upplagorna torde därför kunna göras avsevärt större vid tyska än vid svenska fabriker. Emellertid äro de svenska upplagorna betydande nog (vid en tillfrågad fabrik i grovt tal omkring 50 000 lekar vid varje tryckning), och de litografiska originalstenarna kunna givetvis användas för flera tryckningar. En blick på den ovan anförda kostnadsfördelningen och en jämförelse med de vid behandlingen av tryckeriindustrien lämnade uppgifterna om denna industris produktionskostnader giva ock vid handen, att en minskning av engångskostnaderna vid tryckningen endast ger utrymme för en tämligen obetydlig, högst till några få procent uppgående sänkning av framställningskostnaden.

Sannolikt hava de något lägre arbetslönerna i Tyskland än i Sverige varit av större betydelse för konkurrensförhållandena.

Tullskydd. Tullen å den för tillverkningen använda kartongen utgör 18 öre per kg. Avgång och avfall vid tryckning och stansning äro betydande, enligt uppgift från en fabrik omkring 32 % av vikten å förbrukad kartong¹. Av tullen å färdiga spelkort, 2 kr. per kg, kan därvid ungefär kr. 0.29 anses svara mot råvarutullen, medan återstående kr. 1.71 utgöra skydd för fabrikationen. Detta skydd utgjorde under tiden närmast före krigsåren 40 å 50 % av varuvärdet (innanför tullmuren) och var sålunda ganska högt.

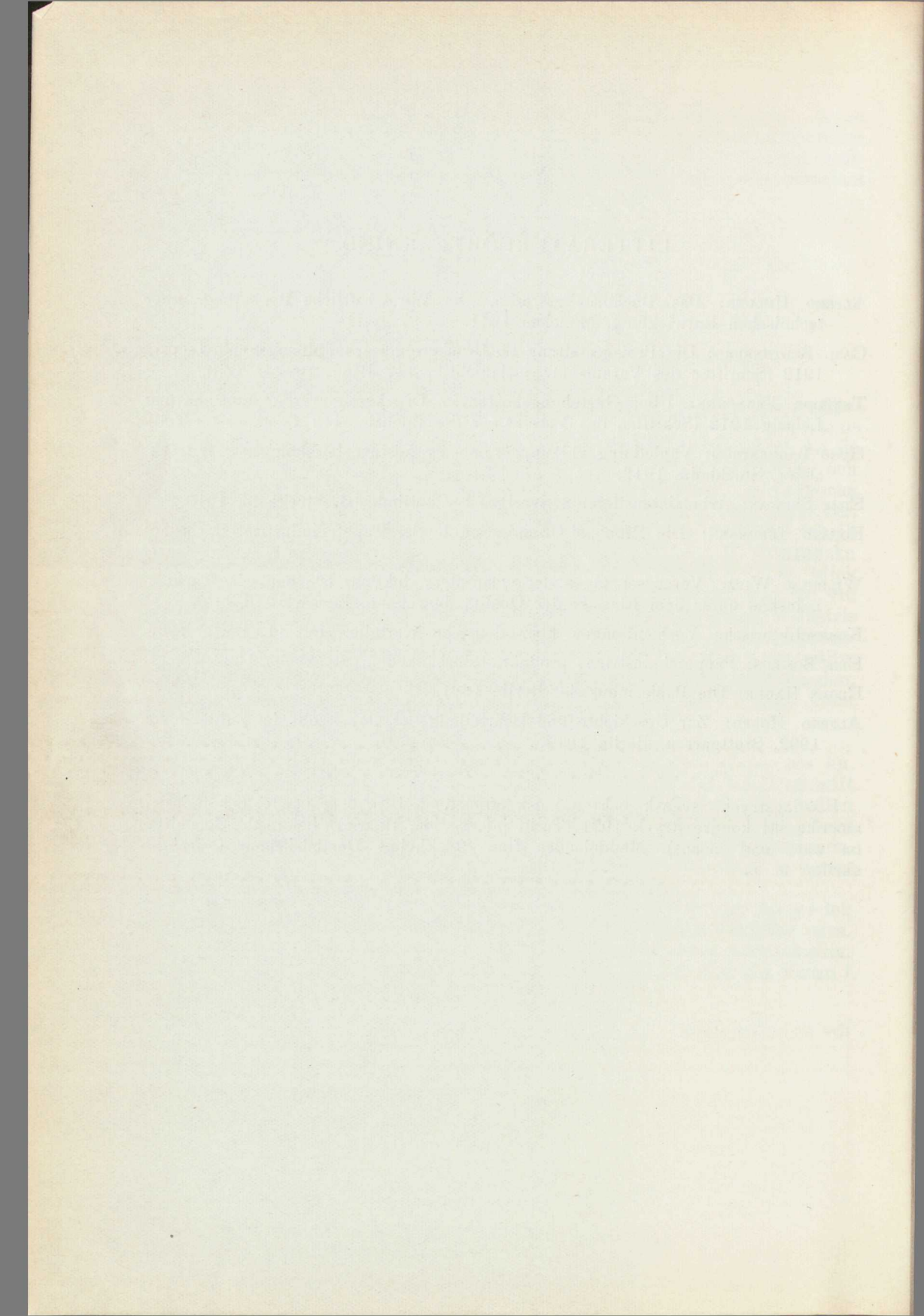
Enligt uppgift var de svenska fabrikanternas pris år 1913 (42 öre per lek exkl. stämpelavgift) lika högt som priset å jämförlig utländsk, förtullad vara. Skyddet skulle sålunda hava utnyttjats av fabrikanterna i full utsträckning. Det ligger dock mycket nära till hands att antaga, att den svenska varan i detta fall var av något högre kvalitet än den utländska.

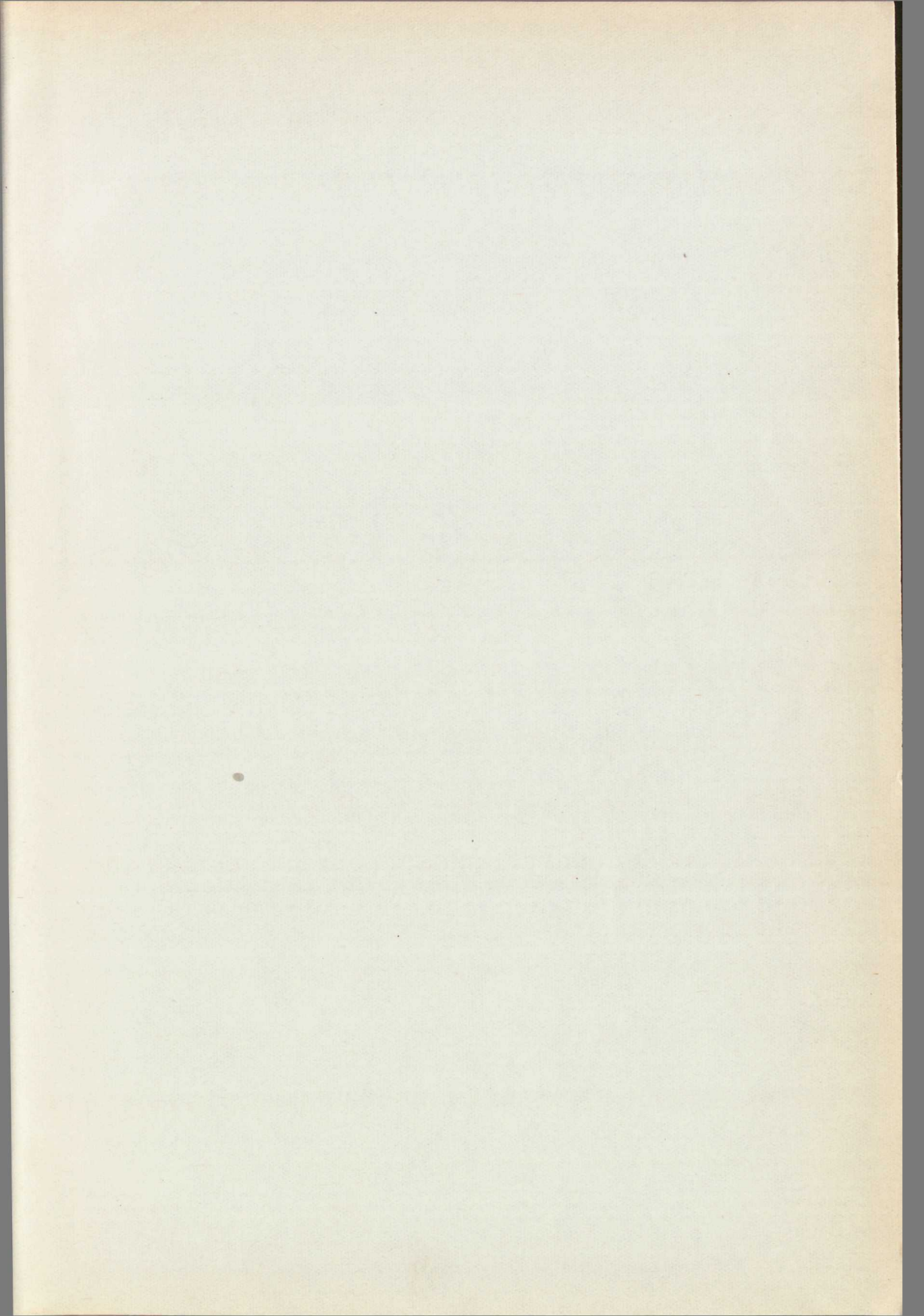
¹ Siffran är medeltal för flera år, under vilka avgång och avfall växlade mellan 30 och 38 %.

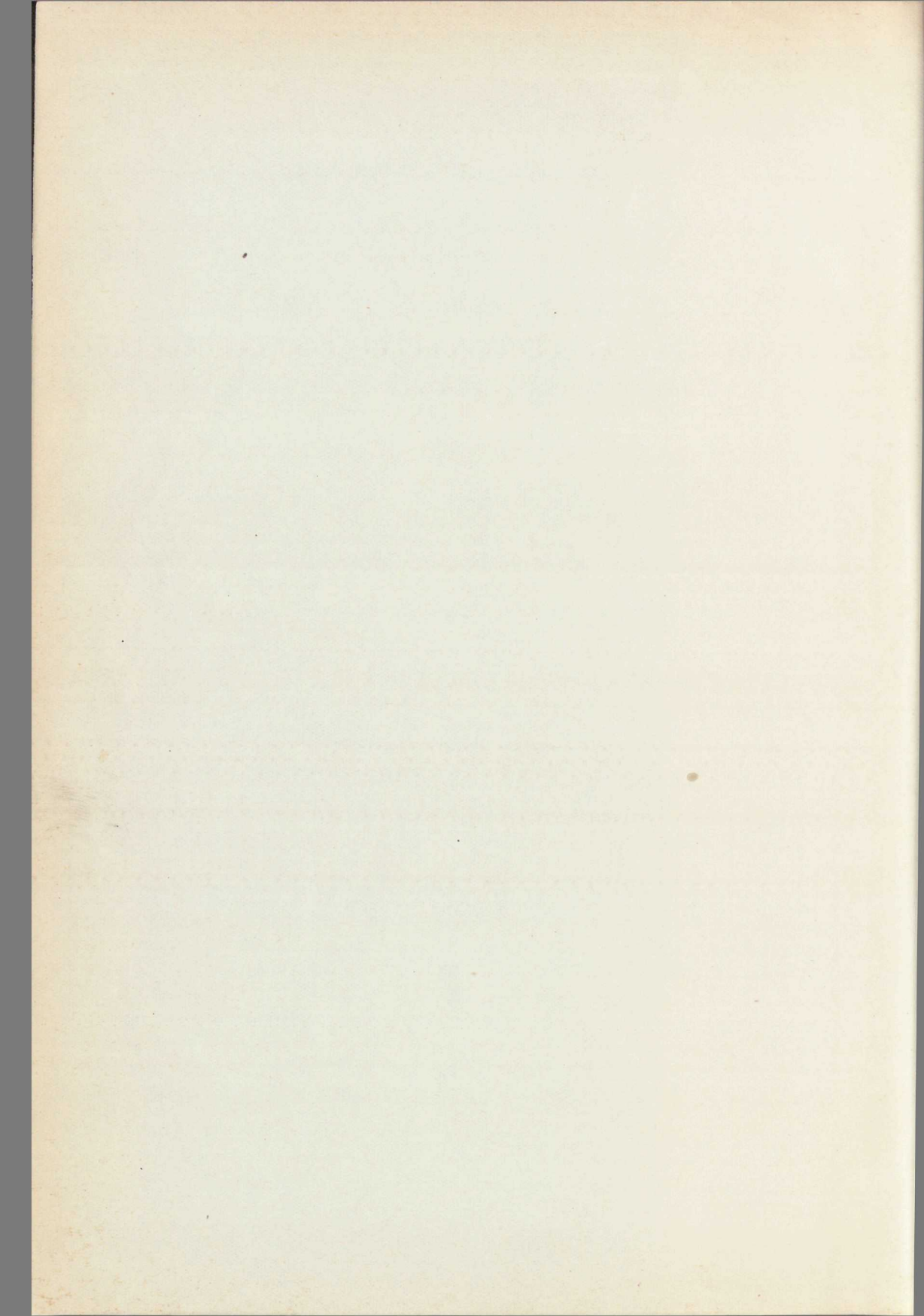
LITTERATURFÖRTECKNING

- ALFRED HELLER: Das Buchdruckgewerbe, Die Wirtschaftliche Bedeutung seiner technischen Entwicklung, München 1911.
- CARL BERTENBURG: Die Preisgestaltung im Druckereigewerbe, München und Leipzig 1912 (Schriften des Vereins für Sozialpolitik, 142 Band, zweiter Teil).
- THEODOR FRANCKEN: Über Gestehungskosten im Druckereigewerbe, München und Leipzig 1912 (Schriften des Vereins für Sozialpolitik, 142 Band, erster Teil).
- HUGO LAGERSTRÖM: Vägledning vid uppgörande av kostnadsberäkningar över tryckalster, Stockholm 1912.
- ELLIF SYLWAN: Arbetsintensiteten i Sveriges tryckeriindustri, Stockholm 1910.
- EDUARD LIEPMANN: Die Monopol-Organisation in der Tapetenindustrie, Darmstadt 1913.
- WILHELM WIRZ: Voraussetzungen der Qualitätsproduktion, Die deutsche Tapetenindustrie unter dem Einfluss der Qualitätsbewegung, Zürich 1916.
- Kontradiktorische Verhandlungen über deutsche Kartelle, Heft 11, Berlin 1906.
- ELIS BOSÆUS: Pappersindustriens produktionsförhållanden, Stockholm 1922.
- EUGEN HAGER: Die Papierindustrie, Berlin 1901.
- ALFRED HOPPE: Zur Geschichte und Beurteilung der Papierzölle im Zolltarif von 1902, Stuttgart u. Berlin 1914.

Riksdagstryck, svensk och utländsk officiell statistik över handel och industri, amerikanskt kongresstryck 1921 (Tariff information, Hearings before the Committee on ways and means), Meddelanden från Stockholms Handelskammare, facktidsskrifter m. m.

Intill den 15 februari 1925 offentliggjorda delar av

Tull- och traktatkommitténs utredningar och betänkanden:

- I. Svensk tullpolitik 1816—1911 av A. Montgomery.
- II. Bomullsindustriens produktionsförhållanden av K.-G. Hagström.
- III. Utredning angående det svenska jordbrukets produktion samt saluöverskott av spannmål av E. Höijer.
- IV. Jämförelse mellan jordbrukets utveckling i vissa delar av Sverige samt Danmark och Norge av E. Höijer.
- V. Tabeller till belysning av det svenska jordbrukets utveckling 1871—1919 jämte anmärkningar av E. Höijer.
- VI. Svensk traktatpolitik 1816—1914 av A. Montgomery.
- VII. Utlåtande angående differentialtullar till skydd mot valutadumping.
- VIII. Utlåtande i valutafrågan.
- IX. Utlåtande angående järnvägsfrakternas reglering.
- X. Utlåtande med förslag till förordning om åtgärder till skydd mot så kallad valutadumping.
- XI. Pappersindustriens produktionsförhållanden av E. Bosæus.
- XII. Margarinindustriens utveckling etc. av J. Lublin.
- XIII. Den svenska kautschukindustriens utveckling 1890—1913 etc. av B. Ohlin.
- XIV. Det svenska jordbrukets utveckling 1871—1919 av A. Sjöström.
- XV. Översikt av jordbrukets utveckling i vissa främmande länder 1871—1913 av E. Höijer.
- XVI. Den svenska järnhanterings utveckling etc. av S. K. Stockman.
- XVII. Den svenska glasindustriens utveckling etc. av B. Ohlin.
- XVIII. Den svenska mekaniska verkstadsindustrien av E. Linder.
- XIX. Sveriges bryggeriindustri av A. Lilienberg.
- XX. Garveriindustriens produktionsförhållanden av W. Smith.
- XXI. Kvalitetsfrågan hos det svenska vetet av H. Nilsson-Ehle.
- XXII. Översiktstabeller angående den svenska industriens utveckling 1891—1920 jämte anmärkningar.
- XXIII. De svenska järn- och metallmanufakturindustrierna av G. Delling.
- XXIV. Undersökning angående jordegendomsvärdenas utveckling i Sverige och vissa främmande länder av K. Åmark.
- XXV. Handels- och prisöversikter rörande spannmål etc. av K. Åmark.
- XXVI. Ljusindustrien samt tillverkningen av glycerin etc. av J. Lublin.
- XXVII. Ylleindustriens produktionsförhållanden av K.-G. Hagström.
- XXVIII. Den svenska tegelindustriens utveckling etc. av B. Ohlin.
- XXIX. Den svenska skoindustrien av W. Smith.
- XXX. Den svenska cementindustrien av O. Edström.
- XXXI. Den svenska tvättmedelsindustrien av Hj. Heimbürger.
- XXXII. Den svenska porslinsindustrien av E. W. Tillberg.
- XXXIII. Tryckeri- och pappersförädlingsindustri i Sverige av F. Hilgerdt.
- XXXVI. Betänkande ang. tullsystemets verkningar i Sverige före världskriget.
Del I och II.

Nr XXXIV och XXXV äro avsedda att behandla monopolistiska sammanslutningar inom svensk industri samt den svenska industriens räntabilitet åren 1911—1914.

Statens offentliga utredningar 1925

Systematisk förteckning

(Siffrorna inom klammer beteckna utredningarnas nummer i den kronologiska förteckningen.)

Allmän lagstiftning. Rättskipning. Fångvård.

Vattenväsen. Skogsbruk. Bergsbruk.

Statsförfattning. Allmän statsförvaltning.

Industri.

Kommunalförvaltning.

Handel och sjöfart.

Statens och kommunernas finansväsen.

Kommunikationsväsen.

Tull- och traktatkommitténs utredningar och betänkanden. 31. Den svenska tvättmedelsindustrin. [2] 29. Den svenska skoindustrin. [3] 30. Den svenska cementindustrin. [4] 32. Den svenska porslinsindustrin. [5] 33. Tryckeri- och pappersförädlingsindustri i Sverige. [6]

Politi.

Bank-, kredit- och penningväsen.

Socialpolitik.

Försäkringsväsen.

Hälso- och sjukvård.

Kyrkoväsen. Undervisningsväsen. Andlig odling i övrigt.

Utredning av vissa frågor rörande privatläroverken. [1]

Allmänt näringsväsen.

Försvarsväsen.

Fast egendom. Jordbruk med binäringar.

Utrikes ärenden. Internationell rätt.